

**ብሔራዊ ስርዓተ-ዖታ ምላሽ ሰጪ በጀት የአሰራር መመሪያ፡
የሥርዓተ-ዖታ ጉዳይን በፕሮግራም በጀት ለማካተት የተዘጋጀ**

የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር

**አዲስ አበባ
ህዳር 2005 ዓ.ም**

ማውጫ

ምስጋና.....	i
ምህፃረ ቃል.....	ii
መቅድም.....	ii
ክፍል አንድ.....	1
መግቢያ.....	1
1.1 የአሰራር መመሪያው አወቃቀር.....	2
1.3 የአሰራር መመሪያው ዓላማ.....	4
1.3.1. አጠቃላይ ዓላማ.....	4
1.3.2 ዝርዝር ዓላማዎች.....	4
1.4 የአሰራር መመሪያው አዘጋጃጀት ዘዴ.....	4
1.5 የአሰራር መመሪያው ተጠቃሚዎች.....	5
1.6 የአሰራር መመሪያው አጠቃቀም.....	5
ክፍል ሁለት.....	6
ለሥርዓተ-ይዘት እኩልነትና ሴቶችን ለማብቃት የተፈረመና የጸደቁ አለም-አቀፋዊ ሥምምነቶችና አገራዊ ማዕቀፎች.....	6
2.1 አለምአቀፍ ስምምነቶች.....	6
2.2 አገራዊ የህግና የፖሊሲ ማዕቀፎች.....	7
2.2.1. የህግ ማዕቀፎች.....	7
2.2.2. የጠሊሲ ማዕቀፎች.....	8
2.2.3 ብሄራዊ እስተራቴጂዎችና እቅዶች.....	9
ክፍል ሦስት.....	10
በጀትና የሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት አጠቃላይ ዕይታ.....	10
3.1 በጀት ምንድን ነው?.....	10
3.2 ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት.....	10
3.3 በጀትን ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ ለማድረግ የሚጠቅሙ ሶስቱ የወጪ ምድቦች.....	11
3.4 ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀትን ለማዘጋጀት የምንጠቀምበት የአምስት ደረጃ ስልት.....	12
3.5 ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀትን በኢትዮጵያ ተግባራዊ ለማድረግ እየተደረጉ ያሉ ጥረቶችና ተግዳሮቶች.....	15
3.5.1 እየተደረጉ ያሉ ጥረቶች.....	15
3.5.2 ተግዳሮቶች.....	15
3.6 የበጀት ማሻሻያ ፕሮግራም በኢትዮጵያ.....	16
3.7 የፕሮግራም በጀት ዓላማና አድማስ በኢትዮጵያ.....	17
3.7.1 የፕሮግራም በጀት ዓላማ.....	17
3.7.2 የፕሮግራም በጀት አድማስ.....	17

ክፍል አራት	18
----------------------	-----------

በኢትዮጵያ የፕሮግራም በጀት ሂደት ውስጥ ሥርዓተ-ጾታን የማካተት ደረጃዎች	18
---	-----------

4.1 የፕሮግራም በጀት ዑደት	18
--------------------------	----

4.2. የደረጃ 1፡ የስትራቴጂክ አፈጻጸም ማዕቀፍ	20
---------------------------------------	----

4.2.1 የደረጃ 1 ስርዓት 1፡- ብሔራዊ ገበያና ፖሊሲዎችን ከሥርዓተ-ጾታ ሰነድ መተንተን	20
---	----

4.2.2 የደረጃ 1 እርምጃ 2፡- ከሥርዓተ-ጾታ ዕይታ አንጻር የባለበጀት መ/ቤቶች ዕቅድ ዝግጅት	23
---	----

4.2.3 የደረጃ 1 እርምጃ 3፡ የባለበጀት መ/ቤቶችን ተልዕኮ ከሥርዓተ ጾታ ዕይታ አንፃር መገምገም	29
---	----

4.2.4 የደረጃ 1 እርምጃ 4 የባለበጀት መ/ቤቶችን ራዕይ መግለጫን ከሥርዓተ ጾታ እይታ አንፃር መገምገም/ መከለስ	30
---	----

4.2.5 የደረጃ 1 እርምጃ 5 የባለበጀት መ/ቤቶችን ዓላማዎችን ከሥርዓተ ጾታ እይታ አንፃር መቅረብ	31
---	----

4.2.6 የደረጃ 1 እርምጃ 6 የፕሮግራም አመራረት/ቀረፃ እና የፕሮግራም መግለጫ	33
---	----

4.3. ደረጃ 2 ውጤቶች፣ ገበያ ስና የሶስት ዓመት ወጪ ግምቶች ማስቀመጥ	34
--	----

4.3.1 ደረጃ 2 ስርዓት 7፡ ለባለበጀት መ/ቤቶች ሥርዓተ-ጾታ ተኮር ስመዘጋጃቸውና ገበያን መቀረፍ	34
---	----

4.3.2 አመልካቾችና ግቦችን ከሥርዓተ ጾታ አንጻር ለመቅረብ መፈተሻዎች	35
---	----

4.4 ደረጃ 3 የዓመታዊ በጀት ዝግጅት	36
--------------------------------	----

4.5 ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀትን ከፕሮግራም በጀት አንፃር ተቋማዊ ለማድረግ መልካም አጋጣሚዎች /ዕድሎች/	37
--	----

4.5.1 የዕቅድ ዑደት	38
----------------------	----

4.5.2 የበጀት ዑደት	38
----------------------	----

4.6 የበጀት አስተዳደርና አፈፃፀም	44
------------------------------	----

ክፍል አምስት	45
-----------------------	-----------

ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት የክትትልና ግምገማ ማዕቀፍ	45
---	-----------

5.1 የሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት ትግበራ የክትትልና ግምገማ ስትራቴጂ	51
--	----

5.2 የግምገማና ክትትል መሣሪያዎች /Tools/	52
--------------------------------------	----

5.3 የክትትልና ግምገማ መመዘኛ	53
----------------------------	----

5.4 ክትትልና ግምገማ እና የክትትል ተዋናዮች	53
-------------------------------------	----

፩. ማጠቃለያ	54
-----------------------	-----------

እዝል አንድ፡ ከሥርዓተ ጾታ ጋር የተያያዙ የቃላት መፍቻ	56
---	----

እዝል 2፡ የሥርዓተ-ጾታ በጀትን ለመተግበር የሚያግዙ የተለያዩ የማስፈፀሚያ ስልቶች	60
--	----

እዝል 3፡ በተለያዩ ሴክተሮች የሚኖሩ ሥርዓተ-ጾታ ተኮር አመልካቾች ምሳሌዎች	61
--	----

ምስጋና

ለዚህ የሥርዓተ-ፆታ በጀት ማካተቻ የአሰራር መመሪያ ዝግጅት አስተዋፆ ላበረከቱ ከገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር የሥርዓተ-ፆታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬት እና በጀት ዝግጅትና አስተዳደር ዳይሬክቶሬት እንዲሁም ከሴቶች፣ ህፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር፣ ከትምህርት ሚኒስቴር፣ ከጤና ጥበቃ ሚኒስቴር፣ ከግብርና ሚኒስቴር፣ ከኢትዮ ቴሌኮም እና ከብሔራዊ ባንክ ለተወጣጡ የግብረ ሀይል አባላት በተጨማሪም ከሀገር ውስጥና ከውጭ ለመጡ አማካሪዎች የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር ምስጋና ያቀርባል።

ለዚህ የአሰራር መመሪያ ዝግጅት መሳካት የፋይናንስና የቴክኒክ ድጋፍ ላደረጉት በተባበሩት መንግስታት የሴቶች ተቋም (UNWOMEN) እና የተባበሩት መንግስታት የልማት ፕሮግራም (UNDP) ሚኒስቴር መ/ቤቱ ምስጋና ያቀርባል።

በመጨረሻም የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር ይህንን የሥርዓተ-ፆታ የአሰራር መመሪያ በማዘጋጀት ሂደት ያልተቋረጠ ድጋፍ ላደረጉልን ባለድርሻ አካላት ሁሉ ልባዊ ምስጋና ያቀርባል። በዚህ አጋጣሚ ለሁሉም ባለድርሻ አካላት ይህንን የአሰራር መመሪያ በመተግበር በመላ ሀገሪቱ ዘላቂነት ባለው ሁኔታ የሥርዓተ-ፆታን እኩልነት ለማረጋገጥ የሚደረገውን ጥረት ለማገዝ ተገቢውን አስተዋፆ እንድታበረክቱ ያሳስባል።

ምህፃረ ቃል

ሲማ	ሲቪክ ማህበራት
ኢሴልለጠ	የኢትዮጵያ ሴቶች የልማትና የለውጥ ጠኬጅ
ኢ.ፌ.ዲ.ሪ	ኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ
ስልመ	የሥርዓተ-ፆታ ልማት መለኪያ
ሥማመ	የሥርዓተ-ፆታ ማብቃት መለኪያ
ስዖበ	ሥርዓተ-ፆታ በጀት
እትዕ	የእድገትና ትራንስፎርሜሽን እቅድ
ሰህልኦ	የሰው ሀይል ልማት አመላካች
ጎልድ	ጎጂ ልማዳዊ ድርጊቶች
አስህልጉ	አለም አቀፍ የስነሕዝብና ልማት ጉባኤ
ማኢፊማ	ማክሮ-ኢኮኖሚ ፊስካል ማዕቀፍ
ምዓልግ	የምዕት ዓመቱ የልማት ግቦች
ገኢልሚ	የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር
ሴህወጉሚ	የሴቶች፣ ህፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር
መያድ	መንግሥታዊ ያልሆኑ ድርጅቶች
ብሴጉፖ	ብሔራዊ የሴቶች ጉዳይ ፖሊሲ
ፕበ	ፕሮግራም በጀት
መወማፕ	የመንግሥት ወጪ ማሻሻያ ፕሮግራም
ተመልፕ	የተባበሩት መንግስታት የልማት ፕሮግራም
ጥ.ድ.አ.ስ	ጥንካሬዎች፣ ድክመቶች፣ ዕድሎች /መልካም አጋጣሚዎች/ እና ስጋቶች
ፖ.ኢ.ማ.ቴ	ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ቴክኖሎጂ
ሥጸምስበ	ሥርዓተ-ፆታ ምላሽ ሰጪ በጀት

መቅድም

የሥርዓተ-ይዘት እኩልነት መስፈን እና ሴቶችን ማብቃት ለአንድ አገር እድገት ትልቅ አስተዋፅኦ አላቸው። በዚህም መሰረት የሴቶች የጤና ሁኔታን ማሻሻል፣ የትምህርት ተሳትፎዎቻቸውን /ተደራሽነት/ ማሳደግ፣ የኢኮኖሚ እድሎችን በተለይም የመሬት ባለቤትነታቸውን ማረጋገጥ፣ ስራ የማግኘት እድሎቻቸውን ማስፋት እንዲሁም የውሳኔ ሰጭነት ተሳትፎዎቻቸውን ማሳደግ፣ የሴቶችን ድህነት እና ለድህነት ተጋላጭነት በመቀነስ /ማሳበራዊ ኢኮኖሚያዊ እና ፓለቲካዊ ሁኔታቸውን በማሻሻል/ በአንድ ማንበረሰብ ውስጥ የተሻለ የኑሮ ደረጃ ለማረጋገጥ እና ቀጣይነት ያለው የኢኮኖሚ እድገትን ለማምጣት ያስችላል። በመሆኑም የሥርዓተ-ይዘት እኩልነትን ማረጋገጥ እና ሴቶችን ማብቃት ሰብአዊ መብትን በማክበር ቀጣይነት ያለው ዘላቂ ልማት ለማስመዝገብ የሚያግዝ ነው።

በኢትዮጵያ ፍትሀዊ እድገትና ዘላቂ ልማት ለማምጣት የሥርዓተ-ይዘትን እኩልነት (gender equality) ማረጋገጥ አስፈላጊ እርምጃ ነው። ለዚህም የመንግስት ፖለቲካዊ ተሳትፎና ቁርኝት አስፈላጊ ሲሆን፤ ይህም በሀገሪቷ ባለፉት ሁለት አስርት ዓመታት በተጨማሪም የታየ ነው።

በዚህም መሰረት መንግስት የሥርዓተ-ይዘት እኩልነትን ለማረጋገጥ የተለያዩ እርምጃዎችን ወስዷል። ከእነዚህም ውስጥ በሀገ-መንግስቱ የሥርዓተ-ይዘትን እኩልነት የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን በግልጽ በማስቀመጥ፣ ብሔራዊ የሴቶች ጉዳይ ፖሊሲን ከማስፈጸሚያ ሀገራዊ ስትራቴጂዎች ጋር በማዘጋጀት፣ ተገቢ አደረጃጀቶችን በመዘርጋት እና አለም አቀፍና አህጉራዊ ስምንቶችንና ድንጋጌዎችን በማጽደቅ የሥርዓተ-ይዘት እኩልነትን ለማረጋገጥ ቁርጠኝነትን አሳይቷል። ከዚህ በመነሳት መንግስት የሥርዓተ-ይዘትን እኩልነት የማረጋገጥ ሂደቱን የበለጠ ለማገዝ የሥርዓተ-ይዘት ጉዳይን በዕቅድና በበጀት ውስጥ በማስረጃ እና አካቶ በመስራት፤ የመንግስት የበጀት ሥርዓት ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ እንዲሆን ከፍተኛ ጥረት በማድረግ ላይ ይገኛል።

ይህ የሥርዓተ-ይዘት ጉዳይ በኢትዮጵያ የበጀት ሥርዓት ውስጥ አካቶ ለመሥራት ለሁለተኛ ጊዜ የተዘጋጀ ብሔራዊ ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት የአሰራር መመሪያ ነው። የአሰራር መመሪያው ዋነኛ ዓላማ የሥርዓተ-ይዘትን እኩልነትና ፍትሀዊነት ለማስፈን እንዲሁም ድህነትን በመቀነስ ዘላቂ ልማትን ለማረጋገጥ መንግስት የሚያደርገውን ጥረት በመደገፍ አስተዋጽኦ ማድረግ ነው።

መመሪያው ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጭ በጀትን ለመተግበር፣ ለመከታተልና ለመገምገም የሚያግዝ የበጀት አፈፃፀም ማእቀፍ ያዘለ ሲሆን፤ በፕሮግራም በጀት አደት የሥርዓተ-ይዘት

ምላሽ ሰጪ በጀት አፈፃፀም፣ ማገናዘቢያዎችንና አመልካቾችን ያብራራል። በመሆኑም መመሪያው የሥርዓተ-ፆታ ጉዳይ በኢትዮጵያ በጀት ሂደት በተለይም በፕሮግራም በጀት ስርዓት ውስጥ ለማካተት የማስፈፀሚያ መሳሪያ እንዲሆን ነው።

ከዚህ በተጨማሪ የአሰራር መመሪያው በበጀት ዙሪያ የሚሰሩ ተዋናዮች ማለትም የዕቅድ፣ የበጀትና የሥርዓተ-ፆታ ባለሙያዎች የሥርዓተ-ፆታ ጉዳይን በዕቅድና በበጀት ሂደት አካተው ለመስራት የሚጠቀሙበት የማስፈፀሚያ መሳሪያ ነው።

በመጨረሻም ይህ የአሰራር መመሪያ የመጨረሻ ሳይሆን እየዳበረ የሚሄድ በመሆኑ፣ በመንግስት መሥሪያ ቤቶች የበጀትና ሌሎች ዳይሬክቶሬቶች ጥልቅ ትንተና እና ውይይት የሚያደርጉበት፣ ለዕቅድ አውጭዎች፣ ለበጀትና የሥርዓተ-ፆታ ባለሙያዎች በየጊዜው ከሚያጋጥሟቸው ተለዋዋጭ ሁኔታ ጋር ተጨባጭና ጠቃሚ የማስፈፀሚያ መሳሪያ በመሆን እንዲያገለግል ማስቻል ይኖርበታል። በዚህ መሰረት የሥርዓተ-ፆታ ምላሽ ሰጪ በጀትን ለመተግበር /ተቋማዊ ለማድረግ/ በሚደረገው ጥረት ከዚህ የአሰራር መመሪያ ተጠቃሚዎች ግብረ-መልስ እንጠብቃለን።

የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚ/ር ሚኒስቴር ዴኤታ

ክፍል አንድ

መግቢያ

አገራችን ኢትዮጵያ ለሥርዓተ-ይፋ ተኮር እድገት ምቹ ሁኔታዎችን ለመፍጠር የሚያስችሉ የህግና የፖሊሲ አበረታች እርምጃዎችን ወስዳለች። የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገ-መንግስት የሰዎችን እኩልነት ያረጋገጠ ሲሆን ይህን ያህል መሠረት ያደረገ መድልዎ ይከለክላል። ከዚህም በተጨማሪ ህገ-መንግስቱ የህዝቦችን መብት እና የሥርዓተ-ይፋ እኩልነትና ሴቶችን ለማብቃት የሚያስችል የልዩ ድጋፍ እርምጃ አረጋግጧል።

ብሔራዊ የሴቶች ጉዳይ ፖሊሲ /1986 ዓ.ም/ የሴቶችን መብቶች ለማስጠበቅ እንዲሁም ለሥርዓተ-ይፋ ምላሽ ሰጭ በጀትን ጨምሮ የሥርዓተ-ይፋ ጉዳይ ተካቶ መሰራቱን ለመከታተልና ለማስተባበር የሴቶች ጉዳይ በእያንዳንዱ የመንግስት መሥሪያ ቤት በመምሪያ ደረጃ እንዲቋቋም መሠረት ጥሏል። የህገ-መንግሥቱን ድንጋጌዎችና ብሔራዊ የሴቶች ጉዳይ ፖሊሲን መሠረት በማድረግ የሥርዓተ-ይፋ ጉዳይ በየሴክተሩ ፖሊሲዎችና ስትራቴጂዎች እንዲሁም ለሥርዓተ-ይፋ እኩልነትና ሴቶችን ለማብቃት በተቀረጹ አብዛኛዎቹ የኢትዮጵያ ፕሮግራሞች ተካቷል። በዚህም መሰረት በተለይም የእድገትና ትራንስፎርሜሽን ዕቅዱ /2003-2007/ ሰባተኛ መሰረታዊ አቅጣጫ ሴቶችንና ወጣቶችን በዋነኝነት ስለማብቃት ሲሆን ሌሎች መሰረታዊ አቅጣጫዎችም ሥርዓተ-ይፋ ተኮር አመልካቾች፣ ኢላማዎችና የማስፈጸሚያ ስልቶች አሏቸው።

የኢትዮጵያ መንግስት አብዛኛዎቹን በሥርዓተ-ይፋ እኩልነትና ሴቶችን በማብቃት ዙሪያ ያተኮሩ አህጉራዊና አለምአቀፋዊ የማስፈጸሚያ መሳሪያዎች የሀገሪቱ የህግ አካል አድርጓል። በዚህም መሰረት በሴቶች ላይ የሚፈጸሙ ማናቸውንም መድሎዎችን ለማስወገድ የተፈረመውን ስምምነት እ.ኤ.አ በ1979 ዓ.ም፣ የቤጂንግ የድርጊት መርሃ ግብርን እ.ኤ.አ 1995 ዓ.ም፣ የስነ-ሕዝብና ልማት ዓለም አቀፍ ጉባዔን እ.ኤ.አ 1994 ዓ.ም፣ የምዕተ አመቱ የልማት ግቦችን እና የአፍሪካ የሰብአዊ እና የሕዝቦች መብት ቻርተር ለአፍሪካ ሴቶች መብቶችን በመተግበር ላይ ይገኛል (የማፑቶ ፕሮቶኮል፣2003)።

ከላይ የተጠቀሱትን ሀገራዊና አለም አቀፋዊ የማስፈጸሚያ መሳሪያዎችን በመተግበር አበረታች ለውጦች ቢመዘገቡም፣ የሥርዓተ-ይፋ ክፍተት በማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ጥቅሞች ተደራሽነት እንዲሁም በፓለቲካዊ ተሳትፎ እስካሁን ይታያል። ለዚህም እንደምክንያት ከሚጠቀሱት ውስጥ ሥርዓተ-ይፋን በበጀት ስርዓቱ አካቶ ለመስራት፣ የፖሊሲና እቅድ

አውጭዎች እንዲሁም ፈፃሚዎች በሥርዓተ-ይዘት ዙሪያ ያላቸው የእውቀትና የክህሎት ውስንነት፣ የፖሊሲ አውጭ ባለሙያዎች እጥረት፣ እንዲሁም የበጀት እጥረት ናቸው።

በጀት አንድ አገር ቅድሚያ የሚሰጣቸውን ማህበራዊ እና ኢኮኖሚ ጉዳዮች በወጪ ላይ የሚያንፀባርቅበት የመንግሥት ፖሊሲ ማስፈፀሚያ ዋነኛ መሳሪያ ነው። ስለሆነም የሥርዓተ-ይዘት እኩልነትን በቁርጠኝነት መተግበር፣ የሥርዓተ-ይዘትን ጉዳይ በበጀት ማዕቀፍ ውስጥ ማካተት ይጠይቃል። ከዚህ አንፃር የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር ከሴቶች፣ ህፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር መ/ቤት ጋር በመተባበር የሥርዓተ-ይዘት ጉዳይ በብሔራዊ የበጀት ሂደት ተካቶ እንዲሰራ ለማመቻቸት ይህ የአሰራር መመሪያ ተዘጋጅቷል።

1.1 የአሰራር መመሪያው አወቃቀር

ይህ የአሰራር መመሪያ በአምስት ክፍሎች የተዋቀረ ሲሆን፡-

ክፍል አንድ፡ መግቢያ፣ የአሰራር መመሪያውን ዓላማ፣ አስፈላጊነት፣ የአሰራር መመሪያውን ተጠቃሚዎችና አጠቃቀምን ይይዛል። ይህ ክፍል የኢትዮጵያ ሴቶች ያሉበትን ሁኔታ፣ ለሥርዓተ-ይዘት እኩልነትና ሴቶችን ለማብቃት መንግስት የወሰዳቸው እርምጃዎች የሚታይበት ነው። በተጨማሪም ፍትሃዊነትን ለማሳደግ፣ የሰዎችን የኑሮ ደረጃ ለማሻሻል እና ድህነትን ለመቀነስ የሚያስችል የሥርዓተ-ይዘት ተኮር በጀት ለመተግበር መንግስት እየወሰደ ስላለው እርምጃ መረጃ ይሰጣል።

ክፍል ሁለት፡ የሥርዓተ-ይዘት እኩልነትን ለማስፈን የተፈረሙና የፀደቁ አለም-አቀፋዊና አህጉራዊ የማስፈፀሚያ መሳሪያዎች እንዲሁም ለሥርዓተ-ይዘት እኩልነትና ሴቶችን ለማብቃት የወጡ አገራዊ የህግና የፖሊሲ ማዕቀፎች እና ተቋማዊ አደረጃጀቶች ይቃኛል።

ክፍል ሶስት፡ በኢትዮጵያ የበጀት ማሻሻያ ፕሮግራም ውስጥ የበጀት አሰራር ሂደትን ያሳያል። ይህ ክፍል ከኢትዮጵያ ተጨባጭ ሁኔታ አንጻር ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጭ በጀትንና የፕሮግራም በጀትን ትርጓሜዎች፣ ዓላማና ወሰን ይገልጻል። በተጨማሪም ሶስቱን ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጭ በጀት ወጪ ምድቦች፣ ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጭ በጀት መተንተኛ መሳሪያዎችና ደረጃዎች፣ የሥርዓተ-ይዘትን ተቋማዊ ለማድረግ የመንግሥት ጥረትና የመግቢያ ነጥቦች (Entry points)፣ በሀገሪቱ የበጀት ዑደት ያሉ ተግዳሮቶችና የተለያዩ የተዋንያንን ሚና ይገልጻል።

ክፍል አራት፡ በኢትዮጵያ የፕሮግራም በጀት ዑደት ማለትም የመንግሥት መ/ቤቶች በበጀት ዝግጅት ወቅት የመግቢያ ነጥቦች፣ የግማሽ ዓመት የመርሃ-ግብር ግምገማ፣

የፕሮግራም ቀረፃ፣ ዓመታዊ የበጀት ድጋፍን ማሳወቅ፣ የበጀት ጥሪ ማድረግ፣ የበጀት ጥያቄ፣ የበጀት ስሚ፣ የተደገፈ ረቂቅ በጀት ማዘጋጀት፣ የተደገፈ በጀት በሚኒስትሮች ምክር ቤት ማስገምገም፣ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በጀትን ማጸደቅና መፍቀድ ያሉ ቁልፍ ደረጃዎችን ውስጥ የሥርዓተ-ይዘትን ጉዳይ ማካተት ያሳያል።

ይህ ክፍል የመንግስት የእቅድና በጀት ባለሙያዎች በእያንዳንዱ ደረጃ የሥርዓተ-ይዘትን ጉዳይ ለማካተት ማድረግ ያለባቸውንና ሁሉም በጀት ሥርዓተ-ይዘት ተኮር መሆኑን ለማረጋገጥ ማገናዘቢያዎችንና አመልካቾችን አስቀምጧል። በተጨማሪም በጀት ከፀደቀና ከተፈቀደ በኋላ በአስተዳደራዊ ሂደት ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጭ በጀት አተገባበርና አፈፃፀምን የሚያብራራ ሲሆን የሥርዓተ-ይዘት ጉዳይ ውጤታማ እንዲሆንም ጥሪ ያቀርባል።

ክፍል አምስት፡- የሥርዓተ-ይዘት በጀትን ለመከታተልና ለመገምገም የሚያግዝ የበጀት አፈፃፀም ማእቀፍ እንዲሁም በፕሮግራም በጀት ኡደት ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጭ በጀት አፈፃፀም ማገናዘቢያዎችንና አመልካቾችን ያብራራል። በተጨማሪም ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጭ በጀት ክትትልና ግምገማ ሂደቶችን ስልቶችንና መስፈርቶችን ያመለክታል።

1.2. የአሰራር መመሪያው አስፈላጊነት

በ1999 ዓ.ም የተካሄደው የሕዝብና ቤት ቆጠራ ውጤት ከኢትዮጵያ ህዝብ ግማሽ የሚሆኑት ሴቶች መሆናቸውን ያመለክታል። ይህን መሰረት በማድረግ በሚካሄዱ የልማት ፕሮግራሞች ሴቶችን ለማብቃት ጥረት እየተደረገ ቢሆንም እስከአሁን ሴቶች በህብረተሰቡ ውስጥ የተፈለገውን ያህል ተጠቃሚዎች አልሆኑም። በመሆኑም ያለውን የሥርዓተ-ይዘት ክፍተት በመገንዘብ የኢትዮጵያ መንግስት የተለያዩ ህጎችን በማውጣትና የፖሊሲ እርምጃዎችን በመውሰድ የሥርዓተ-ይዘት እኩልነትን ለማረጋገጥ ያለውን ቁርጠኝነት በማሳየት አበረታች ውጤቶች ተመዝግበዋል።

እስከአሁን የተገኙ ለውጦችን አጠናክሮ ለማስቀጠልና አስተማማኝ ውጤት ለማምጣት ተጨማሪ ጥረት ይጠይቃል። በዚህ መሰረት የሴቶችንና የወንዶችን ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ፓለቲካዊ ፍላጎቶች ውጤታማ በሆነና ጥራት ባለው መልኩ ለመፍታትና ሀገራዊና አለም አቀፋዊ ስምምነቶችን ተግባራዊ ለማድረግ ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት ማስፈጸሚያ መሳሪያዎችና ስልቶችን ተግባራዊ ማድረግ የሚጠይቅ ይሆናል። ስለዚህ ይህ ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት የአሰራር መመሪያ የተዘጋጀው የሥርዓተ-ይዘት ጉዳይ በኢትዮጵያ በጀት ሂደት በተለይም በፕሮግራም በጀት ስርዓት ለማካተት የማስፈፀሚያ ማዕቀፍ እንዲሆን አላማ አድርጎ የተቀረጸ ነው። ይህ የአሰራር መመሪያ በእቅድና በጀት

በተለይም በፕሮግራም በጀት ስርዓት ውስጥ የሥርዓተ-ጾታን ጉዳይ ለማካተት የሚያስችል እንደሚሆን ይጠበቃል።

1.3 የአሰራር መመሪያው ዓላማ

1.3.1. አጠቃላይ ዓላማ

- የአሰራር መመሪያው አጠቃላይ ዓላማ የሥርዓተ-ጾታን ጉዳይ በእቅድና በበጀት ሂደት እንዲሁም በሀብት አመዳደብ በማካተት የስርዓተ-ጾታ እኩልነትን ማምጣትና ሴቶችን ማብቃት ነው።

1.3.2 ዝርዝር ዓላማዎች

- የሥርዓተ-ጾታን ጉዳይ በፕሮግራም በጀት የዕቅድና በጀት ዝግጅት፣ በክትትልና ግምገማ ሂደት እንዲካተት አቅጣጫ ለመስጠት፤
- በተለያዩ ደረጃ ለሚገኙ የመንግስት ሴክተር መ/ቤቶችና የልማት ድርጅቶች ተጠቃሚዎች እንደማጣቀሻና የአሰራር መመሪያ የሚያገለግል ሰነድ ለማዘጋጀት፤
- ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጭ በጀት በበጀት አመዳደብና ማጽደቅ ሂደት ውጤታማ በሆነ መልኩ እንዲተገበር ለማድረግ፤ እና
- ለእቅድና በጀት ባለሙያዎች እንዲሁም ለሌሎች የልማት ባለድርሻ አካላት በእቅድና በበጀት ሂደት በተለይ በፕሮግራም በጀት የሥርዓተ-ጾታን ጉዳይ የማካተት እውቀትና ክህሎትን ለማስጨበጥ ነው።

1.4 የአሰራር መመሪያው አዘገጃጀት ዘዴ

ይህ የአሰራር መመሪያ ከሴክተር መ/ቤቶችና ከመንግስት ልማት ድርጅቶች የተውጣጡ የበጀት፣ የእቅድና የሥርዓተ-ጾታ ባለሙያዎችን ያካተተ ግብረ-ሀይል በማቋቋም እንዲሁም በሀገር ውስጥና በውጭ ሀገር አማካሪዎች በመታገዝ የተዘጋጀ ነው።

ይህ የአሰራር መመሪያ የተዘጋጀው የኢትዮጵያን ብሔራዊ የበጀት ማዕቀፍን በዋናነት የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር የ2002 ዓ.ም የፕሮግራም በጀት ማንዋል መሰረት አድርጎ ነው። በዝግጅቱ ወቅት አለም አቀፍ ተሞክሮዎች፣ የቀደሙ በሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ እርምጃዎችንና ከዚህ ቀደም በገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር የተዘጋጀውን የሥርዓተ-ጾታ በጀት ጋይድላይን በጥልቅ ተፈትሸዋል።

በተመረጡ የፌዴራል የሴክተር መ/ቤቶችና የክልል ቢሮዎች የስርዓተ-ጾታ በጀት ¹ዳሰሳ ጥናት ተካሂዶ የተገኙት ውጤቶች በጋይድላይኑ ዝግጅት ወቅት እንደ ግብዓት ተወስዷል።

የአሰራር መመሪያው የአብዛኛዎቹን ባለድርሻ አካላት ነባራዊ ሁኔታዎችና ፍላጎቶች በበለጠ ለማካተት ይቻል ዘንድ የአቅም ግንባታ ፍላጎት ዳሰሳ ጥናት እና የአሰልጣኞች ስልጠና አውደ ጥናቶች ተካሂዷል። ከአቅም ግንባታ ፍላጎት ዳሰሳ ጥናትና ከአሰልጣኞች ስልጠና የተለያዩ ባለድርሻ አካላትን ወካይ የሆኑ ግብዓቶች የተገኙ ሲሆን እነዚህም በአሰራር መመሪያ ዝግጅት ወቅት በረቂቅ ሰነዱ ውስጥ ግብዓት ሆነዋል። የተዘጋጀው ረቂቅ ሰነድ ከፌዴራል መንግሥት መ/ቤቶች፣ ከክልል ገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ቢሮዎችና ከተማ አስተዳደሮች የመጡ ሃላፊዎችንና ባለሙያዎችን ያሳተፈ የግብዓት ማሰባሰቢያ አውደ-ጥናት ተካሂዶ ከተሳታፊዎች የተሰበሰቡ ግብዓቶች በአግባቡ እንዲካተቱ ተደርጓል።

1.5 የአሰራር መመሪያው ተጠቃሚዎች

1. የአሰራር መመሪያው ዋነኛ ተጠቃሚዎች የፌዴራልና የክልል የመንግስት አካላት ሲሆኑ እነዚህም፣ የፖሊሲ አውጪዎች፣ የእቅድ፣ የበጀትና የስርዓተ-ጾታ ባለሙያዎች፣ የሥርዓተ-ጾታ/ቤቶች ጉዳይ አደረጃጀቶች፣ የከፍተኛ ትምህርት ተቋማት እና የመንግስት ልማት ድርጅቶች ናቸው።
2. በተጨማሪም የአሰራር መመሪያው ለሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት እና ለፌዴሬሽን ምክር ቤት፣ መንግስታዊ ላልሆኑ ድርጅቶች፣ ለፖሊሲ ተንታኞች፣ ለሲቪክ ማህበራት፣ ለሀይማኖት ድርጅቶች፣ ለማህበረሰብ አቀፍ ድርጅቶች፣ ለግሉ ሴክተር እና ለሌሎች በሥርዓተ-ጾታና በቤቶች ማብቃት ላይ ለሚሰሩ ድርጅቶች እንደማጣቀሻና የንቅናቄ መሳሪያ ሆኖ ሊያገለግል ይችላል።

1.6 የአሰራር መመሪያው አጠቃቀም

ይህን የአሰራር መመሪያ እቅድ በሚታቀድበትና በጀት በሚዘጋጅበት ጊዜ ከፕሮግራም በጀት ማንዋል ጎን ለጎን መጠቀም ያስፈልጋል። ስለሆነም የእቅድ፣ የበጀት እና የሥርዓተ-ጾታ ባለሙያዎች የሥርዓተ-ጾታን ጉዳይ በፕሮግራም በጀት ሂደት ለማካተት እንደ መረጃ ሰነድ ሊገለገሉበት ይችላሉ።

1 የሥርዓተ-ጾታ በጀት ዳሰሳ ጥናት፣ ዶ/ር እመቤት መንገሻና ጥሩወርቅ ትዕዛዙ፣ በተባበሩት መንግስታት ድርጅት የቤቶች ተቋም ፣ ግንቦት 2004 ዓ.ም፣ አዲስ አበባ፣ ኢትዮጵያ

ክፍል ሁለት

ለሥርዓተ-ፆታ እኩልነትና ሴቶችን ለማብቃት የተፈረሙና የጸደቁ አለም-አቀፋዊ ሥምምነቶችና አገራዊ ማዕቀፎች

2.1 አለምአቀፍ ስምምነቶች

የኢትዮጵያ መንግስት የሥርዓተ-ፆታ እኩልነትን ለማስፈንና ሴቶችን ለማብቃት ቁልፍ የሆኑትን አብዛኛዎቹን የአለም አቀፍ ስምምነቶችና መግለጫዎች የፈረመ ሲሆን እ.ኤ.አ በ1979 በሴቶች ላይ የሚፈፀሙ ማንኛውንም አይነት መድሎዎች ለማስወገድ የተፈረመው ስምምነት፣ እ.ኤ.አ በ1993 በሴቶች ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችን ለማስወገድ የተፈረመው ድንጋጌ፣ እ.ኤ.አ በ1994 የተካሄደው የስነ-ህዝብና ልማት አለም አቀፍ ጉባኤ እንዲሁም እ.ኤ.አ በ2000 የተቀረጹ የምዕተ ዓመቱ የልማት ግቦች የሀገሪቱ የህግና የፖሊሲ አካል ሆነዋል። በተጨማሪም የሥርዓተ-ፆታ እኩልነትን ለማሳካት በቤጂንግ የድርጊት መርህ ግብር (እ.ኤ.አ በ1995) እንደቀረጹ እስትራቴጂ የተቀመጠውን የሥርዓተ-ፆታን ጉዳይ ማካተት ኢትዮጵያ ተቀብላለች።

በቤጂንግ ድርጊት መርህ ግብር እንደተገለፀው፡

“... የድርጊት መርህ ግብርን ለማሳካት በሀገራትና በአለም አቀፍ ደረጃ በቂ ሀብት ማሰብሰብ እንዲሁም በተለይ ለታዳጊ ሀገሮች የሚውል ተጨማሪ በጀት ከአለም አቀፍ ድርጅቶች፣ ከሀገራዊ ተቋማትና ከበጎ አድራጊ ግለሰቦች ማግኘት ያስፈልጋል። የተገኘው ገንዘብ የሴቶችን የኑሮ ሁኔታ ለማሻሻል ለሚሰሩ አገራዊ፣ ቀጠናዊ፣ አህጉራዊና አለም አቀፋዊ ተቋማትን አቅም ለመገንባት፣ ሴቶችንና ወንዶችን በሀገራዊ፣ አህጉራዊና አለማቀፋዊ አካላት እና ጠሊሲ የማውጣት ሂደት እኩል መብት፣ እኩል ሀሳቤት፣ እኩል እድል እና እኩል ተሳታፊ ለማድረግ ያለውን ቁርጠኝነት ለማጠናከር እንዲሁም ለአለም ሴቶች በሁሉም ደረጃ ተጠያቂነት ያለው ስርዓት ለመዘርጋትና ለማጠናከር ይውላል። በተጨማሪም ፖሊሲዎችና ፕሮግራሞችን ለማስፈጸም የሚመደበው በጀት የሥርዓተ-ፆታን ጉዳይ ያካተተ እንዲሆን ያስፈልጋል፤ እንዲሁም በሴቶችና በወንዶች መካከል እኩልነትን ለማስፈን ለሚተገበሩ የተለያዩ ፕሮግራሞች በቂ ሀብት መመደብን ይጠይቃል።”

ኢትዮጵያ በአህጉር ደረጃ የአፍሪካ የሰብአዊ እና የሕዝቦች መብት ቻርተር የአፍሪካ ሴቶች መብት የማጥፋት ፕሮቶኮል ፈርማለች። በተጨማሪም የሥርዓተ-ፆታ እኩልነት በአፍሪካ በሚል የተቀመጠው የሶልምን ድንጋጌ (እ.ኤ.አ. 2004) አገሮች የተቀመጡትን የሴቶች ሰብአዊ መብቶች እንዲያከብሩ ይጠይቃል።

ሌላው ኢትዮጵያ ለመፈጸም ቃል የገባችው አለም አቀፍ ማስፈጸሚያ መሳሪያ የምዕተ አመቱ የልማት ግብ ነው። የምዕተ አመቱ ልማት ግቦች ኢ.ኤ.አ 2015 ሊደረስባቸው ይችላሉ የተባሉ 8 ግቦችን የያዘ ሲሆን በተለይ ግብ 3 የሥርዓተ-ጾታ እኩልነትን በማራመድና ሴቶችን በማብቃት ላይ ያተኩራል።

2.2 አገራዊ የህግና የፖሊሲ ማዕቀፎች

ዘላቂ ለውጥንና ፍትህዊ ልማትን የሚገድቡ እንደ የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት መፋለስ ያሉ ማህበራዊ ኢ-ፍትሃዊነቶችን ለመቅረፍ የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ መንግስት ምቹ የህግ፣ የፖሊሲና ተቋማዊ ማዕቀፎችን በመዘርጋት ብሎም ለሴቶችና ልጃገረዶች ትኩረት የሰጠ የመካከለኛ ዘመን እቅድ በማውጣት ያለውን ቁርጠኝነት አሳይቷል።

2.2.1. የህግ ማዕቀፎች

በኢትዮጵያ የሥርዓተ-ጾታ እኩልነትን ማረጋገጥና ሴቶችን ማብቃት አላማ ያደረጉ የተመረጡ ሀገራዊ ህጎች ከዚህ በታች ተገልፀዋል፡-

ሀ. የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ ህገ-መንግስት

የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፑብሊክ ህገ-መንግስት በአንቀጽ 35 የሴቶችን መብቶች በግልጽ ያስቀመጠ ሲሆን፤ ይህም የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት አለመስፈንን ለመቅረፍ እንዲቻል የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ ቁልፍ በሆኑ የልማት ፓሊሲዎችና ስትራቴጂዎች ተካቶ እንዲሰራ መንግስት የመሪነቱን ሚና እንዲጫወት በር የከፈተ ነው። በዚህ አንቀጽ ሴቶች ከወንዶች እኩል በፖለቲካ፣ ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ጉዳዮች እንዲሁም በመንግስትና በግል ተቋማት እኩል ተወዳዳሪነታውንና ተሳታፊነታቸውን ለማረጋገጥ ለሴቶች የልዩ ድጋፍ እርምጃ መወሰድ እንዳለበት ተደንግጓል። በተጨማሪም ሴቶች ከጎጂ ልማዳዊ ድርጊቶች መጠበቅ እንዳለባቸው አስቀምጧል። እንዲሁም በህገ-መንግስቱ አንቀጽ 25፣ 34፣ 89/7 በሁሉም ማህበረሰብ ውስጥ የሴቶችን መሰረታዊ መብቶች በመጠበቅ የሥርዓተ-ጾታ እኩልነትን ያረጋግጣል።

ለ. የአሰሪና ሰራተኛ አዋጅ

የአሰሪና ሰራተኛ አዋጅ ቁጥር 377/1996 ሴቶች በጾታቸው ምክንያት በስራ ቅጥርና በክፍያ መድሎዎ እንዳይደረግባቸው ይደነግጋል። በተጨማሪም ለሴቶች ጤና ጎጂ ናቸው ተብለው በተለዩ ስራዎች ማሰማራት የተከለከለ እንደሆነ ያስቀምጣል።

ሐ.የፌዴራል ሲቪል ስርቪስ አዋጅ

የፌዴራል ሲቪል ስርቪስ አዋጅ ቁጥር 515/1997 ለተመሳሳይ ስራ ተመሳሳይ ክፍያ መኖር እንዳለበት ደንግጓል። በአንቀጽ 13 ንዑስ አንቀጽ 1 ላይ በጾታ ምክንያት በስራ ፈላጊዎች ላይ ልዩነት እንደማይደረግ ተገልጿል። ይህ አዋጅ ሴትና ወንድ ተወዳዳሪዎች ተመሳሳይ ወይም ተቀራራቢ ውጤት ካመጡ ለሴቷ ቅድሚያ ለመስጠት የሚያስችል የአዎንታዊ ድጋፍ እርምጃ አካቷል። አዋጁ በተጨማሪም ሴቶች በቅጥር፣ በደረጃ እድገት፣ በስራ ምልመላና በስልጠና ልዩ ድጋፍ የማግኘትና ከወሲባዊ ጥቃት ነጻ በሆነ የስራ አካባቢ የመስራት መብት እንዳላቸው አረጋግጧል።

መ. የገጠር መሬት አስተዳደር አዋጅ

የገጠር መሬት አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 455/1996 ሴቶች በመሬት የመጠቀም እኩል መብት እንዳላቸው ይደነግጋል።

ሠ. የፌዴራል ሴክተር መ/ቤቶች የወል ስልጣን

የፌዴራል መንግስት አስፈጻሚ አካላትን ስልጣንና ሀላፊነትን ለመወሰን የወጣ አዋጅ ቁጥር 691/2003 ሁሉም ሴክተር መ/ቤቶች፣ የመንግስት የልማት ድርጅቶችና የመንግስት ኤጀንሲዎች ከስልጣንና ተግባራቸው አኳያ የሴቶችን ጉዳይ አካተው እንዲሰሩ ይደነግጋል።

2.2.2. የፖሊሲ ማዕቀፎች

ብሔራዊ የሴቶች ጉዳይ ፖሊሲ የሴቶችን አቅም በማጎልበት ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ፖለቲካዊ ደረጃቸውን ከፍ በማድረግ ድህነትንና የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት አለመስፈንን ለማስወገድ ታስቦ የተቀረፀ ነው። ፖሊሲው የሴቶች ጉዳይ በሚኒስቴር መ/ቤቶችና በመንግስት የልማት ድርጅቶች በመምሪያ ደረጃ እንደሚቋቋምና ስልጣኑም በድርጅቱ ውስጥ ካሉ መምሪያዎች እኩል እንደሚሆን አስቀምጧል። በተጨማሪም፣ በክልልና በከተማ አስተዳደር የሴቶች ጉዳይ በቢሮ ደረጃ እንደሚቋቋም ያስቀምጣል።

ከእነዚህ የህግ ማዕቀፎች በተጨማሪ የሥርዓተ-ጾታን ጉዳይ ያካተቱና ሴቶች በማህበረሰቡ ውስጥ ያላቸውን ጉልህ ሚና ተገቢውን ትኩረት የሰጡ ሌሎች ጠሊሲዎች አሉ። ከነዚህም መካከል በ1988 ዓ.ም የተቀረፀው የማህበራዊ ደህንነትና ልማት ፖሊሲ፣ በ1986 ዓ.ም የተቀረፀው የትምህርትና ስልጠና ፖሊሲ፣ በ1985 ዓ.ም የተቀረፀው የጤና ፖሊሲ፣ በ1993 ዓ.ም የወጣው የግብርና መር የኢንዱስትሪ እስትራቴጂ፣ በ1989 ዓ.ም የተቀረጸው የባህል ፖሊሲ፣ በ1989 ዓ.ም የወጣው የተፈጥሮ ሀብትና አካባቢ ጥበቃ ፖሊሲ፣ እና ሌሎችም

ይገኙበታል። እነዚህ ፖሊሲዎች አብዛኛዎቹ በሴቶችና ልጃገረዶች ላይ የሚፈጸሙ መድልዎች እንዲወገዱ በግልጽ የሚጠይቁና ሴቶች በሁሉም የአመራር ደረጃዎች እኩል ተሳታፊ እንዲሆኑ የሚያበረታቱ እንዲሁም ሴቶች በማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ልማት ሂደት የእኩል ተጠቃሚነት መብት ሊኖራቸው እንደሚገባ የሚያሳዩ ናቸው።

2.2.3 ብሄራዊ እስትራቴጂዎችና እቅዶች

ሀ. የኢትዮጵያ ሴቶች የልማትና የለውጥ ጠኬጅ (1998)

የኢትዮጵያ ሴቶች የልማትና የለውጥ ፓኬጅ የተቀረፀበት ዓላማ በሁሉም ዘርፍ የሴቶችን እኩል ተሳታፊነትንና ተጠቃሚነትን ለማረጋገጥና በሀገሪቱ የማህበራዊ፣ የኢኮኖሚያዊና ፖለቲካዊ ተግባራት የሥርዓተ-ጾታን እኩልነት ለማስፈን በሚደረገው ጥረት የሚያጋጥሙ ተግዳሮቶችን ለመፍታት ነው።

ለ. የእድገትና ትራንስፎርሜሽን ዕቅድ (ከ2003-2007)

የሥርዓተ-ጾታ እኩልነትና የሴቶችን ሁለንተናዊ ብቃት ማሳደግ እየተተገበረ ባለው የዕድገትና ትራንስፎርሜሽን ዕቅድ /2003 እስከ 2007/ ውስጥ ከሰባቱ መሠረታዊ አቅጣጫዎች /pillars/ አንዱ ነው። የሥርዓተ-ጾታ እኩልነትን የማስፈንና ሴቶችን የማብቃት አገራዊ እርምጃዎች በዕድገትና ትራንስፎርሜሽን ዕቅዱ ውስጥ በአግባቡ የተካተቱ ሲሆን የሴቶችንና የወጣቶችን ብቃትና ተጠቃሚነት ማሳደግ ራሱን ችሎ አንዱ የዕቅዱ መሠረታዊ አቅጣጫ ሆኗል። ሌሎች አቅጣጫዎችም የሥርዓተ-ጾታ አመልካቾችና ኢላማዎች አሏቸው።

ሰባተኛው የእድገትና ትራንስፎርሜሽን እቅድ የትኩረት አቅጣጫ ያደረገው በሴቶችና ወጣቶች ሲሆን እንደሚከተለው ተገልጿል፦

መንግስት የሴቶችንና የወጣቶችን ሁለንተናዊ አቅም ማሳደግና መጠቀም እንዲያስችል የሴቶችና ወጣቶች ፖሊሲዎችን ተግባራዊ ለማድረግ የሚያስችለውን አቅጣጫ አጠናክሮ ይቀጥላል። የተለያዩ የኢኮኖሚና ማህበራዊ ልማት ዘርፎች የሴቶችንና የወጣቶችን ተሳትፎና ተጠቃሚነት ከግምት ውስጥ ያስገቡ እንዲሆኑ፣ ሴቶችና ወጣቶች በህብረት ሥራ ማህበራት በመደራጀት የብድርና ቁጠባ አገልግሎት ተጠቃሚ እንዲሆኑ ይደረጋል።

መንግስት ያፀደቃቸውን አለምአቀፍና ሀገርአቀፍ የህግና የፖሊሲ ማዕቀፎች በቁርጠኝነት ለመተግበር እንደ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት ያሉ የሥርዓተ-ጾታ ማካተቻ መሳሪያዎች፣ በቂ የሰው ሀይልና የፋይናንስ ሀብት አስፈላጊ ናቸው።

ክፍል ሦስት

በጀትና የሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት አጠቃላይ ዕይታ

3.1 በጀት ምንድን ነው?

በጀት የመንግሥት ፖሊሲ ማስፈጸሚያ ቁልፍ መሣሪያ ነው። እንደሚታወቀው ሴቶችና ወንዶች ከሀብት ተደራሽነት፣ ሀብትን ከመቆጣጠርና ከማስተዳደር እንዲሁም ከሥራ ክፍፍል አንፃር በተለያዩ ደረጃ ላይ ይገኛሉ። ስለሆነም በጀት በእነዚህ አካላት ላይ የተለያየ ውጤት ይኖረዋል። በአሁኑ ጊዜ ያለው ተጨባጭ እውነታ እንደሚያሳየው ሴቶች በኢኮኖሚያዊ፣ በማህበራዊና በፖለቲካዊ ዘርፎች ያላቸው ተሳትፎና ተጠቃሚነት ከወንዶች ዝቅ ያለ ነው። ይህም የሚያመለክተው መንግሥት የሚመደበው የወጪ በጀት እንዲሁም ገቢን ለመስብሰብ የሚጠቀመው መንገድ በወንዶችና በሴቶች ላይ የተለያየ ተፅዕኖ እንደሚኖረው ነው። ስለሆነም የበጀት ሂደት የሥርዓተ-ይዘትን እኩልነት ለማስፈን በሚያግዝ መልኩ እንዲሆን ከተፈለገ ፖሊሲ አውጪዎች በመጀመሪያ ደረጃ ሴቶች በማህበረሰቡ ውስጥ ከወንዶች ጋር ሲነፃፀር ያልበትን ነባራዊ ሁኔታ መረዳት፣ በዚህም የተለያየ ፍላጎታቸውን መሠረት ባደረገ ሁኔታ በጀት መመደብ አለባቸው። ይህ ሂደት ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት (Gender Responsive Budget) ይባላል።

3.2 ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት

ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት ማለት፡-

ለሴቶች ወይም ለወንዶች የተለየ በጀት መመደብ አልያም ሴቶችን በማህበረሰብ ውስጥ የተለየ ቡድን አድርጎ ማየት ሳይሆን የሥርዓተ-ይዘትን ጉዳይ በብሔራዊ ፖሊሲዎች፣ ዕቅዶችና ፕሮግራሞች ላይ ማካተት ማለት ነው።

- ❖ መንግሥት የሚመደበው ሀብት የድህ ሴቶችና ወንዶችን፣ ልጃገረዶችንና ወንድ ልጆችን ፍላጎቶች ከግምት ውስጥ በማስገባት ድህነትን የሚያስወግድ እንዲሆን ማድረግ ማለት ነው።
- ❖ መንግሥት የሥርዓተ-ይዘትን እኩልነት ለማስፈን በዓለም አቀፍ ደረጃ የፈረማቸውን ሥምምነቶች፣ ደንቦች እንዲሁም ድንጋጌዎች ወደ ተግባር ለመቀየር በጀት በመመደብ የሚያሳየው ቁርጠኝነት ነው።

ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት አጠቃላይ የመንግሥትን በጀት ከሥርዓተ-ይዘት አንፃር የሚመለከት ሲሆን የሴቶች/ልጃገረዶችና የወንዶች/ወንድ ልጆች ቅድሚያ የሚሰጡትን ጉዳይና ፍላጎታቸውን በመዳሰስ ምላሽ የሚሰጥ ነው። በጀትን ከሥርዓተ-ይዘት አንፃር በምንመለከትበት ጊዜ፣ መንግሥት ገቢውን ሲሰበስብና ሲመድብ የት ቦታ ኢ-ፍትሃዊነት እንዳለ ያመለክታል። በተጨማሪም አድሎአዊነት በሀገር ልማት ላይ የሚያሳድረው ተፅዕኖ ለማሳየት ይጠቅማል። ስለዚህ ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት ማለት በመሠረታዊነት የአገሪቱ በጀት የሚመደበው ፍትሃዊና ውጤታማ በሆነ ሁኔታ ዕቅዶችንና የፖሊሲ ዓላማዎችን ለማስፈጸም መዋሉን ማረጋገጥ ማለት ነው።

ስለሆነም ለሥርዓተ-ፆታ ምላሽ ሰጪ በጀት የሥርዓተ-ፆታ እኩልነትን ለማስፈን ያለው ውስን ሀብት የት ቦታ ቢመደብ የተሻለ ውጤት እንደሚያስገኝ በማሳየት ፖሊሲና በጀት እንዴት መቃኘት እንዳለበት ለመወሰን ይጠቅማል።

3.3 በጀትን ለሥርዓተ-ፆታ ምላሽ ሰጪ ለማድረግ የሚጠቅሙ ሶስቱ የወጪ ምድቦች

ለሥርዓተ-ፆታ ምላሽ ሰጪ በጀት የተለያዩ የወጪ ምድቦችን ይይዛል። እነዚህም የወጪ ምድብ ዓይነቶች እንደሚከተለው ቀርበዋል።

ምድብ አንድ

ተቋማትና ሁሉም የመንግሥት አካላት በማህበረሰቡ ውስጥ ያሉ ወንዶችን ወይም ሴቶችን በተለየ ሁኔታ ዲላማ በማድረግ የእነሱን ፍላጎት ለማሟላት የሚመደብ የወጪ በጀት ነው። ለምሳሌ ለሴቶች ጤና ፕሮግራም፣ የቤት ውስጥ ጥቃት ለመከላከል፣ ለወንዶች የምክር አገልግሎት፣ ጨቅላ ህጻናት ላሏቸው እናቶች የተለየ የድጋፍ ፕሮግራም እንዲሁም ለሴቶች ልዩ የትምህርት ፕሮጀክቶችን ያጠቃልላል።

ምድብ ሁለት

ይህ የሚያመለክተው ተቋማት እንዲሁም ሁሉም የመንግሥት አካላት ለሠራተኞቻቸው እኩል የሥራ ዕድል ለመፍጠር የሚያወጡት ወጪ ነው። ለምሳሌ፡- ለቢሮ ረዳቶች (ሴቶች በብዛት የሚሳተፉባቸው የሥራ መደቦች) የሚሆን ስልጠና ለማዘጋጀት፣ ከክፍያ ጋር የሚሰጥ የወሊድ ፈቃድ፣ አዲስ ለወለዱ እናቶች ጡት እንዲያጠቡ የሚፈቀድ ሰዓት፣ ለሠራተኞች ልጆች የሚዘጋጅ የህፃናት መቆያ አገልግሎቶችን የሚያጠቃልል ነው።

ምድብ ሦስት

ተቋማትና ሁሉም የመንግሥት አካላት ምርትና አገልግሎታቸውን ለሁሉም ማህበረሰብ ለማቅረብ በሚመድቡት በጀት እና የሚያወጡት ወጪ በሥርዓተ-ፆታ ላይ የሚኖረውን ተፅዕኖ መዳሰስን የሚያጠቃልል ነው። ለምሳሌ፡- አጠቃላይ ለትምህርት ሴክተር የተመደበው በጀት የሥርዓተ-ፆታ እኩልነትን ለማስፈን የሚያስችል ነው? መንግሥት በሚያቀርበው የትምህርት አገልግሎት በዋናነት ተጠቃሚዎቹ እነማን ናቸው? ከግብርና ኤክስቴንሽን አገልግሎት በዋናነት ተጠቃሚዎቹ እነማን ናቸው? የግብርና አገልግሎት ድጋፎችን ማነው የሚያገኘው?

በጤና ሴክተር የመሰረታዊ የጤና አገልግሎት ተጠቃሚዎች እነማን ናቸው? የሚሉትን ጥያቄዎች በማነሳት በአጠቃላይ በጀቱ የሚታይበት የወጪ ምድብ ነው።

ጠቅላላ ወጪ

ምንጭ፡ (ቡድለንደር፣ ዴብሪ እና ርሆንዳ ሻርፕ ከኬሪ አለን ጋር በመሆን እ.ኤ.አ በ1998፡How to do a gender-sensitive budget analysis: Contemporary research and practice. የጋራ ብልጽግና ሴክሬቴሪያት)

3.4 ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀትን ለማዘጋጀት የምንጠቀምበት የአምስት ደረጃ ስልት

ፖሊሲዎች እንዲሁም የሚመደበው በጀት በወንዶችና በሴቶች፣ በወንድ ልጆችና ልጃገረዶች ላይ የሚኖራቸውን የተለያዩ ተፅዕኖ ለመተንተን የሚያገለግሉ ብዙ ዓይነት የትንተና ስልቶችና መሣሪያዎች ያሉ ሲሆን እነዚህም የመንግሥት በጀት ሂደትና ፖሊሲዎች የሥርዓተ-ይዘትን ጉዳይ ከግምት ውስጥ ያስገቡ እንዲሆኑ ለማድረግ የሚያስችሉ ናቸው።

ይህ የአምስት ደረጃ ስልት እንደ ደቡብ አፍሪካ፣ ታንዛንያና ኡጋንዳ ያሉ ብዙ ሀገራት የሚጠቀሙበት ሲሆን፣ ለኢትዮጵያም በጣም አመቺ ዘዴ ነው። ምክንያቱም የሥርዓተ-ይዘትና የበጀት ትንተናን በአንድ ላይ የያዘ በመሆኑ ተገቢውን መረጃ ወደ በጀት ሥርዓት በቀላሉ በማስገባት ለመሥራት የሚያስችል አካሄድ በመሆኑ ነው። አካሄዱም ተያያዥነት ያላቸው የተለያዩ ደረጃዎች ሲኖሩት ነባራዊ ሁኔታዎችን ከመተንተን እስከ ፋይዳዎችን መዳሰስ የሚያጠቃልል ነው። በዚህም መሰረት የአምስት ደረጃ ስልት የሚከተሉትን ያጠቃልላል፤

ሀ. በአንድ ሴክተር ወንዶችና ሴቶች፣ ወንድ ልጆችና ልጃገረዶች ያሉበትን ነባራዊ ሁኔታ መተንተን፤

ለ. ፖሊሲዎች ምን ያህል ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ እንደሚሰጡ ዳሰሳ ማካሄድ፤

ሐ. ለሥርዓተ-ይዘት ጉዳይ ምላሽ የሚሰጡ ፖሊሲዎችን ለማስፈጸም የሚመደበው ሀብት በቂ መሆኑን ማረጋገጥ፤

መ. በአጭር ጊዜ የሚገኙ ውጤቶችን በመዳሰስ የተመደበው ሃብት በአግባቡ ሥራ ላይ መዋሉንና ፖሊሲዎችንና ፕሮግራሞች በትክክል መፈጸማቸውን ማረጋገጥ፤ እና

ሠ. የፖሊሲዎችንና የፕሮግራሞችን ፋይዳዎች/ የረጅም ጊዜ ውጤቶች መዳሰስ ናቸው።

ሀ. በአንድ ሴክተር ወንዶችና ሴቶች፣ ወንድ ልጆችና ልጃገረዶች ያሉበትን ነባራዊ ሁኔታ መተንተን

የሥርዓተ-ፆታ ጉዳዮች ከሶስት መሠረታዊ ጉዳዮች ይነሳሉ። እነዚህም ከሀብቱ ተደራሽነት፣ ሀብቱን ከማስተዳደርና ከመቆጣጠር እንዲሁም ከሀብቱ የሚገኘውን ጥቅም ከመጠቀም አንፃር ናቸው። በዚህ ረገድ ሴቶችም ሆኑ ወንዶች የሀብቱ ተጠቃሚ እንዳይሆኑ እንቅፋት የሆኑ ነገሮች መኖራቸውን መለየት ያስፈልጋል። ይህም መነሻ የሚያደርገው ሀብትን ለመጠቀም የሚከለክሉ ነገሮችን ከማጤን ሲሆን በመቀጠልም ለዚህም ተለይተው ለታወቁ ጉዳዮች ተገቢውን መፍትሔ መስጠትን ያጠቃልላል። በዚህ ረገድ፣ ነባራዊ ሁኔታን በመተንተን ሂደት ወንዶችና ሴቶች፣ ወንድ ልጆችና ልጃገረዶችን በእኩልነት በማሳተፍ ቅድሚያ የሚሰጡትን፣ የሚፈልጉትንና የሚመርጡት ጉዳዮችን ማንፀባረቅ አለባቸው።

ለ. ፖሊሲዎች ምን ያህል ለሥርዓተ-ፆታ ምላሽ እንደሚሰጡ ዳሰሳ ማካሄድ

አንድ ፖሊሲ ወይም ፕሮግራም፡-

i/ ከላይ በደረጃ አንድ የተለየውን የሥርዓተ-ፆታን እኩልነት አለመስፈን የሚያባብስ፣

ii/ በሥርዓተ-ፆታ እኩልነት ላይ ምንም ለውጥ የማያመጣ፣ ወይም

iii/ የሥርዓተ-ፆታ ልዩነት የሚያጠብ ሊሆን ይችላል።

የዚህ ደረጃ ዓላማ አንድን ፖሊሲ ወይም ፕሮግራም ከነዚህ ከተጠቀሱት አኳያ የሚኖረውን ተጽእኖ መለየት ነው። ስለዚህ ፖሊሲዎች የሥርዓተ-ፆታን እኩልነት አለመስፈን የሚያባብሱ ወይም የሚያጠቡ ሊሆኑ እንደሚችሉ መታወቅ አለበት። ሥርዓተ-ፆታን ያማከለ የፖሊሲ ግምገማ ፖሊሲዎችን ከሥርዓተ-ጾታ አኳያ በመረዳት በሚከተሉት መንገዶች ትንተናዎች ማድረግን ያጠቃልላል።

✓ በግልፅ የሚታዩትንና የማይታዩትን የሥርዓተ-ፆታ ጉዳዮችንና የፖሊሲ ዓላማዎችን መለየት፣ እና

✓ ፖሊሲው በወንዶችና በሴቶች መካከል ያለውን የሥርዓተ-ፆታ እኩልነት አለመስፈንን የሚያባብስ ወይም የሚያጠብ እንደሆነ መለየት እንዲሁም ለፖሊሲ ማስፈፀሚያ የሚመደበው ሃብት የሚኖረውን ተፅእኖ መለየት ናቸው።

ሐ. ለሥርዓተ-ፆታ ጉዳይ ምላሽ የሚሰጡ ፖሊሲዎችን ለማስፈፀም የሚመደበው ህብት በቂ መሆኑን ማረጋገጥ

የዚህ ደረጃ ዋናው ዓላማ ከላይ በደረጃ ሁለት በተቀመጠው ስልት የመፍትሄ አቅጣጫ መሠረት የሚመደበው በጀት ሥርዓተ-ፆታ ተኮር ፖሊሲዎችን ለማስፈፀም በቂ መሆኑን ማየት ነው። በደረጃ ሁለት ፖሊሲው ሥርዓተ-ፆታን ያላማከለ ወይም የሥርዓተ-ፆታ እኩልነትን የሚያዛባ መሆኑን የሚያሳይ ከሆነ፣ ደረጃ ሶስት ደግሞ የተመደበው ህብት የሥርዓተ-ፆታ እኩልነት መዛባት የሚባብስበትን መጠን ያሳያል።

መ. በአጭር ጊዜ የሚገኙ ውጤቶችን በመዳሰስ የተመደበው ሃብት በአግባቡ ሥራ ላይ መዋሉን እንዲሁም ፖሊሲዎችና ፕሮግራሞች በትክክል መፈፀማቸውን ማረጋገጥ

በአጭር ጊዜ የተገኙትን ውጤቶች በማየት የተመደበው ሃብት በትክክል ተግባር ላይ መዋሉንና ፖሊሲዎችና ፕሮግራሞች በታቀደው መሰረት መፈፀማቸውን መከታተልና መገምገምን ያካትታል። ይህም ለማንኛውም እንደተደረገ ክትትል የሚያደርግ ነው። በተጨማሪም በደረጃ ሶስት በተሰራው ሥራ የመጣውን ለውጥ ለማየት ይጠቅማል።

ከዚህ በታች ለሥርዓተ-ፆታ ምላሽ ሰጪ በጀትን ለመከታተልና ለመገምገም የሚያስፈልጉ ሶስት ዓይነት መረጃዎች ተዘርዝረዋል።

1. ግብዓትን የሚለካ፡- በሥራው ሂደት ላይ የሚያስፈልጉ ግብአቶች (ምሳሌ፡-አንድን ፕሮግራም ወይም ፕሮጀክት ለማስፈፀም የሚመደበው የሰው ሀይልና ማቴሪያል)
2. ውጤትን የሚለካ፡-አንድ ፕሮግራም ወይም ፕሮጀክት በቀጥታ የሚገኝ ውጤት፤
3. ፋይዳውን የሚለካ፡-የፖሊሲ፣ ፕሮግራምና ፕሮጀክት የረጅም ጊዜ ውጤት፤

ከላይ የተጠቀሱት መረጃዎች ለሥርዓተ-ፆታ ምላሽ ሰጪ በጀትን ለመከታተልና ለመገምገም የሚያስፈልጉ ናቸው። እነዚህም በተቻለ መጠን በዕድሜ፣ በጾታና በሥርዓተ-ፆታ በተለየ መረጃ ሊደገፉ ይገባል።

ሠ. የፖሊሲዎችና የፕሮግራሞችን ፋይዳዎች/ የረጅም ጊዜ ውጤቶች መዳሰስ

በአንድ ፖሊሲ ወይም ፕሮጀክት ላይ የሚደረግ ለውጥ በፋይዳው ላይ ከሚኖረው ተጽእኖ ይልቅ በግብዓትና በውጤት ላይ የሚኖረው ተፅእኖ የኃላ ሊሆን ይችላል። ከእዚህም መረዳት የሚቻለው የአንድን ፖሊሲ ወይም ፕሮጀክት ፋይዳ ባህርይ በቀላሉ ማወቅ እንደማይቻል ነው። ይሁንና በስተመጨረሻ ፖሊሲ ወይም ፕሮጀክት የግድ መመዘን ያለበት የሚኖረውን ፋይዳ መሠረት በማድረግ መሆን አለበት። ስለዚህ በደረጃ አንድ የተለየው የሥርዓተ-ጾታ ነባራዊ ሁኔታ እንዲሁም በደረጃ ሶስት ለሥርዓተ-ፆታ ምላሽ ሰጪ

እንዲሆን የተደረገው በጀት በትክክል ተግባራዊ መሆኑን ለማወቅ ይህንን ደረጃ መሥራት የግድ ያስፈልጋል።

3.5 ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀትን በኢትዮጵያ ተግባራዊ ለማድረግ እየተደረጉ ያሉ ጥረቶችና ተግዳሮቶች

3.5.1 እየተደረጉ ያሉ ጥረቶች

ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት በኢትዮጵያ የተጀመረው በገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር ሲሆን ይህም በ2001 ዓ.ም በብሔራዊ ደረጃ ሥርዓተ-ይዘትን በበጀት ሂደት ለማካተት የሚያግዝ የስርዓተ-ይዘት በጀት መመሪያ በማዘጋጀት ነበር። የዚህ መመሪያ መዘጋጀት በግልጽ የሚያሳየው የመንግስትን ቁርጠኝነት ሲሆን በተለይም የሥርዓተ-ይዘትን እኩልነት ከማስፈን ጋር በተያያዘ ለመጀመሪያ ጊዜ ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀትን ተቋማዊ ለማድረግ የተደረገውን ጥረት ነው።

ከዚህ በተጨማሪ፣ የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር በተለይም ከሴቶች፣ ህፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር እና ከሌሎች የልማት አጋሮች ጋር በመሆን የሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት ዙሪያ የተለያዩ የግንዛቤ ማስጨበጫ ሥልጠናዎችን በእቅድና በበጀት ዝግጅት፣ በሥርዓተ-ይዘት ጉዳይ ለሚሰሩ ኃላፊዎችና ባለሙያዎች እንዲሁም በፌዴራልና በክልል ደረጃ ላሉ ህግ አውጪ አካላት እየሰጠ ይገኛል። አለም አቀፍ የልማት አጋሮች እና ሌሎች መንግሥታዊ ያልሆኑ ድርጅቶችም ግንዛቤ በመፍጠሩ ሂደት ተሳትፈዋል።

3.5.2 ተግዳሮቶች

ከላይ ከተጠቀሱት ጥረቶች ባሻገር ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት በአግባቡ ተግባራዊ እንዳይሆን የሚያደርጉ ተግዳሮቶችም አሉ። ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት በኢትዮጵያ ውጤታማ በሆነ መልኩ ተግባራዊ እንዳይሆን ከሚያደርጉ ተግዳሮቶች ውስጥ ጥቂቶቹ ከዚህ ቀጥሎ ተዘርዝረዋል።

ሀ. በሥርዓተ-ይዘት በጀት ዙሪያ በቂ እውቀት አለመኖር፤

ለ. በመንግሥት መዋቅሮች ውስጥ የሥርዓተ-ይዘትን እኩልነት ለማስፈን ውስን አቅም፣ ቅንጅትና ቁርጠኝነት መኖር እንዲሁም የተጠያቂነት ሥርዓት አለመኖር፤

ሐ. መረጃን መሠረት ያደረገ ዕቅድ ለመስራት የሚያግዝ በዕድሜ፣ በጾታና በሥርዓተ-ይዘት የተለየና የተደገፈ መረጃ እጥረት፣ እና

መ. በሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀት የሰለጠኑ ባለሙያዎች እጥረት ናቸው።

ይሁንና ፍትሃዊ እና ሁሉን አቀፍ በሆነ ሁኔታ በጀት እንዲመደብ የተለያዩ የበጀት ማሻሻያዎች ለማድረግ ያለው የመንግስት ቁርጠኝነት ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ በጀትን

ተቋማዊ ለማድረግ መልካም አጋጣሚ ይፈጥራል። እነዚህ ዓመቺ ሁኔታዎች የሥርዓተ-ፆታ ምላሽ ሰጪ በጀት ተግባራዊ ሲደረግ የሚያጋጥሙ ተግዳሮቶችን ለመቋቋም ያግዛሉ።

3.6 የበጀት ማሻሻያ ፕሮግራም በኢትዮጵያ

መንግሥት የፕሮግራም በጀትን ሥርዓት እንደ አንድ የሲቪል ሰርቪስ ማሻሻያ ፕሮግራም በፌዴራል ደረጃ ተግባራዊ እያደረገ ይገኛል። የፕሮግራም በጀት አሰራር ሥርዓት ተግባራዊ ከመደረጉ በፊት፣ ሀገሪቷ ስትከተለው የነበረችው የበጀት ሥርዓት ግብዓትን መሠረት ያደረገ ነበር። ከ1999 እስከ 2001 ዓ.ም ድረስ በተወሰኑ የፌዴራል መስሪያ ቤቶች የፕሮግራም በጀት ለመከራ ተግባራዊ በማድረግ የተጀመረ ሲሆን በ2003 ዓ.ም ሁሉም በፌዴራል ደረጃ ያሉ ባለበጀት መስሪያ ቤቶች ተግባራዊ አድርገዋል። በመጨረሻም በ2004 ዓ.ም በበለጠ ሁኔታ በማጠናከር በሁሉም የፌዴራል ባለበጀት መ/ቤቶች ሙሉ በሙሉ ተግባራዊ እንዲሆን ተደርጓል።

የፕሮግራም በጀት ዋና ዓላማ ሀብትን ለውጤት መመደብ ሲሆን በዕቅድና በበጀት መካከል ያለውን ትስስር የሚያሳይ እንዲሁም መደበኛና ካፒታል ወጪዎችን ለማቀናጀት ያገለግላል። በሌላ በኩል ዝርዝር የወጪ አርዕስት በጀት ሥርዓት ግብዓትን መሠረት ያደረገ ነው።

በፕሮግራም በጀትና ዝርዝር የወጪ አርዕስት በጀት መካከል ያሉት ዋና ዋና ልዩነቶች ቀጥሎ ቀርበዋል።

ተ.ቁ	ፕሮግራም በጀት	ዝርዝር የወጪ አርዕስት በጀት
1	በውጤት ላይ ያተኮረ	በግብዓት ላይ ያተኮረ
2	ከመ/ቤቶች ተልዕኮና ራዕይ እንዲሁም ከስትራቴጂክ ዕቅድ ይነሳል።	የመሥሪያ ቤቶችን ተልዕኮና ራዕይ እንዲሁም ስትራቴጂክ ዕቅድን አያሳይም።
3	የልማት ዕቅድንና በጀትን ያገናኛል።	በጀትን በተናጠል ብቻ ያያል
4	የመደበኛና ካፒታል ወጪዎችን ያቀናጃል።	የመደበኛና ካፒታል ወጪዎች ለየብቻቸው ተነጣጥለው ይታያሉ።
5	ለመ/ቤቶች ነፃነት በመስጠት ኃላፊነትና ተጠያቂነትን ያሰፍናል።	በማዕከል ቁጥጥር ላይ ያተኩራል።
6	ለክዋኔ አዲት መሠረት ይጥላል።	ግቦችን ስለማያሳይ የክዋኔ አዲት ለማስፈፀም አዳጋች ነው።
7	በጀቱ ያስገኘውን ውጤትና የግብ ስኬት ለመመልከት ያስችላል።	በጀቱ መፈፀሙን እንጂ ያስገኘውን ውጤት ለመለካት አያስችልም።

3.7 የፕሮግራም በጀት ዓላማና አድማስ በኢትዮጵያ

3.7.1 የፕሮግራም በጀት ዓላማ

በኢትዮጵያ ፕሮግራም በጀት ማኑዋል እንደተቀመጠው የፕሮግራም በጀት አሰራር ሥርዓት ዋና ዓላማ የፕሮግራም አደረጃጀትን በመጠቀም ሀብትን ለውጤት መመደብ ነው። የፕሮግራም አደረጃጀት የአሰራር ሥርዓቱ ቁልፍ የመተንተኛ መሳሪያ ከመሆኑም በላይ የዕቅድና የበጀት ዑደትን እንዲሁም የመደበኛና የካፒታል ወጪዎችን ለማቀናጀት ያገለግላል። ከዚህም በተጨማሪ የመሠረተ ልማትን ለማከናወንና አገልግሎቶችን ለመስጠትና ለመለካት ያስችላል።

3.7.2 የፕሮግራም በጀት አድማስ

በኢትዮጵያ ፕሮግራም በጀት ማኑዋል እንደተጠቀሰው መሠረተ ልማትና አገልግሎቶች የሚቀርቡት በመንግስት ተቋማት አማካኝነት ስለሆነ ፕሮግራሞች መደራጀት ያለባቸው በተገቢው የመንግሥት እርከን ባለ መ/ቤት ማለትም በፌዴራል አስፈጻሚ መ/ቤት፣ በክልል ቢሮዎች እና በአያንዳንዱ ወረዳ ጽ/ቤት ደረጃ ነው። በኢትዮጵያ የፕሮግራም በጀት አሰራር ስርዓት ዝርጋታ ዋና ትኩረትም ለህብረተሰቡ የመሠረተ ልማትና አገልግሎቶችን መስጠት ነው። በመሆኑም የፕሮግራም በጀት አድማስ ከላይ የተጠቀሱትን የመሠረተ-ልማትና አገልግሎትን የሚሰጡ የመንግሥት አካላትን በሙሉ ያጠቃልላል።

ክፍል አራት

በኢትዮጵያ የፕሮግራም በጀት ሂደት ውስጥ ሥርዓተ-ጾታን የማካተት ደረጃዎች

4.1 የፕሮግራም በጀት ዑደት

የፕሮግራም በጀት ዑደት ያሉት ዘጠኝ ደረጃዎች ከዚህ በታች ባለው ሳጥን ተመልክቷል፡፡

- የግማሽ ዓመት የመርሃ ግብር ግምገማ፤
- የፕሮግራም ቀረፃ፤
- ዓመታዊ የበጀት ድጋፍን ማስታወቅ፤
- የበጀት ጥሪ ማድረግ፤
- የበጀት ጥያቄ፤
- የበጀት ሰሚ፤
- ረቂቅ የተደገፈ በጀት ማዘጋጀት፤
- የተደገፈ በጀት በሚኒስትሮች ምክር ቤት መገምገም፤ እና
- በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በጀት ማዕደቅና መፍቀድ ናቸው፡፡

እያንዳንዱ የበጀት ዑደት ደረጃ የሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀትን (GRB) ለመተግበር የሚያስችል የመግቢያ ነጥብ አሉት፡፡ ይህም ከመነሻው የሚጀምረው ከፖሊሲ ክለሳ ወይም ግምገማ ሲሆን፤ ዘርፎች/ ሴክተሮች የጾታ እኩልነት ዓላማን በየዘርፉ ባሉት ፖሊሲዎችና ዕቅዶች ማካተታቸውን በመገምገም ወይም በመመርመር እና ወደ ተጨባጭ የፖሊሲ ዓላማዎች እና ተጨባጭ ተግባራት መተርጎማቸውን ከመነሻው ለማሳየት ነው፡፡

የበጀት ዑደት ያሉ ሂደቶች ሥርዓተ-ጾታን ለማካተት መልካም አጋጣሚን ይሰጣሉ፡፡ (ክፍል 4.5.3 ይመለከቱ፡፡)

በክፍል 3 እንደተመለከተው የኢትዮጵያ መንግሥት ከወጪ በጀት ወይም ግብዓት ላይ ከተመሠረተ በጀት አሰራር በፌዴራል ደረጃ ወደ ፕሮግራም በጀት ሥርዓት ተሸጋግሯል፡፡ ይህን ለማሳካት መንግሥት የባለበጀት መ/ቤቶች ዓመታዊ ሪፖርቶችን (ዘገወዶችን) ለማዘጋጀት የሚመሩበት የፕሮግራም በጀት ሰነድ የተባለውን ሰነድ የባለበጀት መ/ቤቶች ዓመታዊ የፕሮግራም በጀት እንዴት በተቋማዊ ስትራቴጂዎች፣ ውጤቶችና ተግባራት እንደሚዘጋጁና እንደሚጠቃለል የሚመሩበት ማዕቀፍ ነው፡፡

ስለሆነም የፕሮግራም በጀት ሰነድ ለባለበጀት መ/ቤቶች ቀጥሎ ባለው መንገድ ይረዳቸዋል።

ሀ/ የዘርፍ ፕሮግራም በጀትን ለማዘጋጀት፤

ለ/ በዕቅድና በጀት መካከል ያለውን ቅንጅትና ትስስርን ለማረጋገጥ፤ እና

ሐ/ የአፈፃፀም ሪፖርቶችን ዕቅድና በጀትን ለማነፃፀር (ይህም የሚያሳየው ፕሮግራም በጀት የሚመነጨው ከዕቅድ መሆኑን ለማቅረብ) ነው።

ለፕሮግራም በጀት ሰነድ ዕቅድና በጀት አስፈላጊ የሆኑት ጉዳዮች፤

1. የስትራቴጂክ አፈፃፀም ማዕቀፍ (የሶስት ዓመት ዕይታ)፤
2. ያለፈው ዓመት አፈፃፀም፤
3. የአሁኑ ዓመት የክንውን ደረጃ፤
4. የቀጣዩ ዓመት መነሻ ዕቅድ፤ እና
5. የቀጣዩን ዓመት የግብት/የበጀት ፍላጎት ናቸው።

ከሥርዓተ-ይዘት ዕይታ አንጻር የፕሮግራም በጀት ሰነድ ማዕቀፍ የሥርዓተ-ይዘት ጉዳይ በፕሮግራም በጀት ሂደትና ይዘት ለማካተት ለበጀትና እቅድ ባለሙያዎች መልካም አጋጣሚን ይፈጥራል። የፕሮግራም በጀት ሰነድ ማዕቀፍ ሂደቶች በሶስቱም የትንተና ደረጃዎች የሥርዓተ-ይዘትን ጉዳይ ማካተት ይኖርባቸዋል። የፕሮግራም በጀት ሰነድ ሶስቱ የትንተና ደረጃዎች ከዚህ በታች ቀርበዋል።

ደረጃ 1. የስትራቴጂክ አፈፃፀም ማዕቀፍ፡- የሶስት ዓመታት የመሠረተ ልማት እና አገልግሎት አሰጣጥ ዕይታዎችንና ሊለኩ የሚችሉ፣ ግልፅና በጊዜ ገደብ ሊደረስባቸው የሚችሉ (SMART) ዓላማዎችን የማዘጋጀት እና ፕሮግራሞችን የመመስረት ተግባራትን የሚያካትት ነው።

ደረጃ 2. ውጤቶች፣ ግቦችና የሶስት ዓመት የወጪ ግምት፡- እያንዳንዱን በሶስት ዓመታት ጊዜ ውስጥ ሊደረስባቸው የተለዩ ዓላማዎችን ወደ ውጤቶችና አመልካቾች መለወጥ እና የፕሮግራሙን የሦስት ዓመት ወጪ ግምት (የመካከለኛ ዘመን ወጪ ማዕቀፍ) የማዘጋጀት ተግባራትን ያካትታል።

ደረጃ 3. ዓመታዊ በጀት ዝግጅት፡- በመካከለኛ ዘመን የወጪ ማዕቀፍ የተመለከተውን ጥቅል ግምት ወደ ፕሮጀክቶች የዋና ዋና ተግባራት እና የግብዓት ትንተና ማከናወን፤ ይኸውም ዓመታዊ የወጪ ግምት የማዘጋጀት ተግባራትን ማከናወን ናቸው።

በፕሮግራም በጀት ሂደቶች ውስጥ የሥርዓተ-ይዘት ጉዳይ ከመጀመሪያ ጀምሮ/በቅድሚያ መካተት የሚገባው እንጂ በመጨረሻ ላይ የሚጨመር አይደለም። በሁሉም የባለበጀት መሥሪያ ቤቶች የሚገኙ የእቅድና በጀት ባለሙያዎች የሥርዓተ-ይዘትን ጉዳይ በእያንዳንዱ የበጀት ዝግጅት ሂደት ደረጃ ለማካተት የሚችሉበት መንገድ ከዚህ በታች ቀርቧል።

4.2. የደረጃ 1፡ የስትራቴጂክ አፈጻጸም ማዕቀፍ

ሥርዓተ-ይዘትን ከፕሮግራም በጀት ሂደቶች ጋር ለማጣጣም በርካታ የበጀት ዝግጅት ሥራዎች መከናወን አለባቸው። መሥሪያ ቤቶች ለበጀት ቅደም ተከተል በሚያወጡበት፣ የተልዕኳቸውንና ራዕያቸውን እንዲሁም የዓላማዎቻቸውንና የግቦቻቸውን መግለጫ በሚያዘጋጁበት ጊዜ የአገር አቀፍና ሴክተር ፖሊሲዎችን በጠራ ሁኔታ ሊገልፁ እንዲሁም በፖሊሲዎችና ስትራቴጂዎች መካከል ግንኙነት ወይም ክፍተት መኖሩን ሊለዩ ይገባል። ከዚህ በታች እንደሚታየው በዚህ ደረጃ ማለትም በስትራቴጂክ አፈጻጸም ማዕቀፍ የሚከናወኑ ሁሉም ተግባራት ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ሰጪ መሆናቸውን ማረጋገጥ ሲሆን ይህም በእያንዳንዱ ደረጃ ስር ባሉ እርምጃዎች ሥርዓተ-ይዘትን በአግባቡ ለመቃኘትና ለማየት ያስችላል።

4.2.1 የደረጃ 1 ስርዓት 1፡ ብሔራዊ ግቦችና ፖሊሲዎችን ከሥርዓተ-ይዘት ስንጥር መተንተን

በዚህ ደረጃ በባለበጀት መ/ቤቶች ያሉ ባለሙያዎች (የሥርዓተ-ይዘት፣ ዕቅድ፣ በጀት ወዘተ) እንደዕቅድ፣ ምዓግ፣ ማኢፊማ፣ የእያንዳንዱ ባለበጀት መ/ቤት የስትራቴጂክ ዕቅድ ማኔጅሜንት ሰነድ፣ የሴክተር ልማት ፕሮግራም ወዘተ ያሉ ቁልፍ የሆኑ ብሔራዊ የፖሊሲ ማዕቀፎች ከሥርዓተ-ይዘት አንጻር መቃኘት፣ የሥርዓተ-ይዘትን ክፍተት ለመለየትና አጉልቶ ለማውጣት ይረዳል። ይህ የሚረዳው የሥርዓተ-ይዘት ጉዳዮች ወይም ክፍተቶች ተንፀባርቀው ወይም ትኩረት ተሰጥቷቸው እንደሆነ ለመገንዘብ ነው። ከዚህ ሂደት የሚመነጩ መረጃዎች፣ በዓመታዊ በጀት ዝግጅቱ ሂደት በተለያዩ ደረጃዎች የሥርዓተ-ይዘት ጉዳይን ለማካተት ይረዳሉ።

በተጨማሪም አንዳንድ ባለበጀት መ/ቤቶች ግቦቻቸው ለሥርዓተ-ይዘት ምላሽ ላይሰጡ ስለሚችሉ በአገራዊ ወይም ብሔራዊ ግቦች መሰረት እያንዳንዱ ባለበጀት መ/ቤት ከሥርዓተ-ይዘት አንጻር የራሱን ግቦች መዳሰስ ይገባዋል። ስለዚህ የባለበጀት መ/ቤቶች ለግቦችና ፖሊሲዎች በጀት ሲመድቡ የሥርዓተ-ይዘትን ጉዳዮች ወይም ክፍተቶች በመዳሰስና

በመተንተን ሴቶች/ ልጃገረዶችና በወንዶች/ወንድ ልጆች መካከል የሚያስከትለውን ተፅዕኖ መቃኘቱ ጠቃሚና አስፈላጊ ይሆናል።

የመንግሥት መ/ቤቶች ግቦችና ፖሊሲዎች ሲተነተኑ ያሉት ግቦችና ፖሊሲዎች የሥርዓተ-ጾታ ክፍተቶችን እንደቀነሱ፣ ክፍተቶችን እንደጨመሩ ወይም ለውጥ አለማምጣታቸውን በመጠየቅ ነው። ይህን ጥያቄ ለመመለስ እያንዳንዱ የመንግሥት መ/ቤት በየተወሰኑ ዓመታት የፖሊሲ ቅኝት ወይም ግምገማ በማድረግ የሚመደበው የወጪ በጀት ማለትም ከወጡ ፖሊሲዎች አንፃር በሴቶችና ወንዶች ላይ የሚያሳድረውን ተፅዕኖ ለመረዳት (ግምገማዎቹ በበጀት ሰነድ እንደ ተቀፅላ ሊያያዙ ይችላሉ) ያስችላል። እያንዳንዱ ባለበጀት መ/ቤት ግምገማው በትክክል ስለመደረጉ የማረጋገጥ ኃላፊነት አለበት።

አንዳንድ ጊዜ የመንግሥት መ/ቤቶች የዘርፎቻቸውን ወይም ሴክተሮቻቸውን የሥርዓተ-ጾታ ትንተና አድርገው ከሆነ ከመነሻው አንስቶ የፖሊሲ ትንተና ማካሄድ የግድ አይጠበቅባቸውም። ለምሳሌ የግብርና ሚኒስቴር፣ የትምህርት ሚኒስቴር እና የጤና ጥበቃ ሚኒስቴር ከራሳቸው ዕይታ በመነሳት ሥርዓተ-ጾታን ያካተተ የፖሊሲ ግምገማዎች ማካሄዳቸው እንደመልካም ተሞክሮ ሊጠቀስ የሚችል ነው። ከእነዚህም በተጨማሪ፣ በአገሪቱ ሌሎች በርካታ የሥርዓተ-ጾታ ገፅታን የሚገልፁ ቁልፍ የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን በመለየት ረገድ በተለያዩ ባለበጀት መ/ቤቶች የተከናወኑ የፖሊሲ ግምገማዎች ማየቱ ቁልፍ የሆኑ የስርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን ለመለየት ይረዳል። ምንም እንኳን የመንግሥት ወጪ ግምገማ (መ.ወ.ግ) ሰነዶች ለፖሊሲ ግምገማዎችም ጠቃሚ ቢሆኑም አንዳንዴ በበቂ ሁኔታ የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን ተንትነው ላያሳዩ ይችላሉ።

የመንግሥት መ/ቤቱን ዝርዝርና የተሟላ ትንተና ለማድረግ ብዙ ጊዜ የሚፈጅ በመሆኑ ሁሉንም የተቋሙን ጉዳዮች በየዓመቱ ለመሸፈን ያዳግታል። ይሁንና በየጊዜው በተወሰኑ ዓመታት ባለበጀት መ/ቤቱ ያለበትን ደረጃ የሚገልጽ የአቋም ሰነድ /position papers/ በማዘጋጀት የተወሰኑ ፖሊሲዎች የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ዓላማን እንዴት መፈፀማቸውን መፈተሽ ይቻላል። በመሠረቱ እነዚህ በየደረጃው ያሉ መረጃዎች አንድ ባለበጀት መ/ቤት የሥርዓተ-ጾታ ክፍተቶችን ለመለየት ይረዳታል። በበጀት ዝግጅት ወቅት በጀት በተለያዩ የማህበራዊ ምድቦች የሚገኙ የወንዶችንና ሴቶችን ፍላጎት ላይ ተፅዕኖ ስለሚያሳድር አማራጮችን ለመፈለግ የተለዩ ክፍተቶች፣ በዕድሜ፣ በጾታና በሥርዓተ-ጾታ የተለዩ መረጃዎችን ተሰብስቦ የሚገኝ መረጃ በብሔራዊ ደረጃ በሚዘጋጁ ፖሊሲዎችና ማዕቀፎች፣ የሚኒስትሮች ምክር ቤትና ጠርላማን ጨምሮ ፖሊሲ አውጭዎችና ሌሎች ተዋናዮች ሊጋሩት ይችላል።

በዕቅድና በጀት ዝግጅት የሚሳተፉ የመንግሥት መ/ቤቶች ባለሙያዎች ከሴቶች፣ ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር እንዲሁም ከየመ/ቤቱ የሴቶች/ሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬቶች፣ ከማዕከላዊ ስታትስቲክስ ኤጀንሲ እና ከዩኒቨርሲቲዎች ስለ ስርዓተ-ጾታ ተጨማሪ መረጃዎችን ማግኘት ይችላሉ። በተጨማሪም፣ እነዚህ ተዋናዮች ከሥርዓተ-ጾታ ጋር ተያያዥነት ካላቸው ቁልፍ የሆኑ ዓለም አቀፍ ስምምነቶችና አገራዊ ፖሊሲዎች ማለትም ብሔራዊ የሴቶች ፖሊሲ፣ በሴቶች ላይ የሚደረጉ ማንኛውንም ዓይነት አድሎ የማስወገድ ስምምነት ሰነድ፣ የቤጂንግ የድርጊት መርሃ-ግብር ትግበራ ...ወዘተ ሰነዶች ጋር ትውውቅ ሊኖራቸው ይገባል።

4.2.1.1 ብሄራዊ ፖሊሲዎችንና ግቦችን ከሥርዓተ-ጾታ አንጻር ለመተንተን መፈተሻዎች

- ❖ ከሥርዓተ-ጾታ ዕይታ አንፃር የሚገመገሙ ብሄራዊና የሴክተር ፖሊሲዎችን መምረጥ፣ (በተጨማሪም ተያያዥነትና ተቀራራቢነት ያላቸው የዘርፍ ፖሊሲዎች መዘንጋት የለባቸውም።)
- ❖ የተመረጡት ፖሊሲዎች በመንግሥት መ/ቤቶች ከሚገኙ ከሰፊ አገራዊ ግቦች ጋር የተገናኙ የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን ወይም ክፍተቶችን መለየት መተንተን፤ ትንተናው የመንግሥት መ/ቤቱ ፖሊሲ ምን ያህል ሴቶችን ለማብቃትና ሌሎች የሥርዓተ-ጾታ ክፍተቶችን ለሴቶች ካለው የሀብት፣ የመረጃ እና የመልካም አጋጣሚዎች/ ዕድሎች አቅርቦቶች አንጻር መቃኘት መሆን ይኖርበታል።
- ❖ ሌሎች ተዛማጅነትና አግባብነት ያላቸው ሰነዶችና መረጃዎችን ከሥርዓተ ጾታ ግቦችና ትኩረቶች ጋር ለማያያዝ መጠቀም፤ እነዚህም ሊይዙ የሚችሉት፦
 - ✓ እ.ኤ.አ. የ2025 ራዕይና ተያያዥ ሰነዶች፣
 - ✓ በሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ዙሪያ መንግሥት የፈረማቸውና ቁርጠኝነቱን ያሳየባቸው ሰነዶች፣ (ለምሳሌ የቤጂንግ ድርጊት መርሃ-ግብር ስምምነቶችን የመሳሰሉት)፣
 - ✓ የማክሮ-ኢኮኖሚ ፊስካል ማዕቀፍ (ማ.ኢ.ፌ.ማ) እና ያለፈው ዓመት በጀት አፈፃፀም ሪፖርት፣
 - ✓ የበጀት ጥሪ፣ የተለያዩ አገራዊ ግቦችን ሥርዓተ-ጾታን ባካተተ መልኩ ማሳየት፣
 - ✓ የበጀት መግለጫ፣
 - ✓ በመንግሥት መ/ቤቱ የተመደበው በጀት ዓመታዊ አፈፃፀምን የሚተነትኑ ሰነዶች እና አግባብነት ያላቸውን መረጃዎች፣ እና

✓ ከገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴርና ከሌሎች የመንግሥት መ/ቤቶች፣ ከማዕከላዊ ስታትስቲክስ ኤጀንሲ፣ ከምርምርና ሌሎች አገራዊና ዓለም አቀፋዊ ተቋማት ወዘተ የተገኙ አግባብነት ያላቸው መረጃዎች ናቸው፡፡

❖ ያሉትንና ወደፊት ሊኖሩ የሚችሉትን የመግቢያ ነጥቦችን መለየት፡- ባለበጀት መ/ቤቶች በፖሊሲ ግምገማ ወቅት የሥርዓተ-ጾታ ግቦችን ለማካተት የሚያስችሉ ያሉና ወደፊት ሊኖሩ የሚችሉ የመግቢያ ነጥቦችን አስፈላጊነት በጾታ የተለዩ በሥርዓተ-ጾታ የተተነተኑ መረጃዎችን መያዝ ያስፈልጋል፡፡ አንዳንድ አሃዛዊ መረጃዎች ከወዲሁ ያሉ ሲሆን ሌሎች ተጨማሪ አሃዛዊ መረጃዎችንም ለትንተና መስብስብ ሊያስፈልግ ይችላል፡፡

❖ ያሉትንና ሊኖሩ የሚችሉትን እንቅፋቶችን መለየት፡- በባለበጀት መ/ቤቶች ግቦች ሥርዓተ-ጾታን ለማካተትና ሥርዓተ-ጾታ ተኮር ስትራቴጂዎችን ለማጎልበት በሴክተር ደረጃ የሚታዩ እንቅፋቶች መለየት፡፡

✓ ለምሳሌ፣ በአንድ ባለበጀት መ/ቤት የሴቶችን የማስፈጸምና የመፈጸም አቅም ዝቅተኛነት እንደ ሥርዓተ-ጾታ ክፍተት ተለይቶ የቀረበ ከሆነ ክፍተቱን ለማጥበብ/ ለማስወገድ ምን ዓይነት የሃብት ግብዓት መመደብ ያስፈልጋል? ሴቶች/ ወንዶች የተቀመጡት እንደ ወኪል ወይስ እንደ ተጠቃሚ ነው? ተለይተው ካልተቀመጡ ምን መደረግ አለበት? የሚሉ ጥያቄዎችን ማንሳት ይገባል፡፡

❖ ትስስርና የመረጃ ልውውጥን ማጎልበት፡- ከገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር፣ ከሌሎች የመንግሥት መ/ቤቶችና ከምርምር ተቋማት ጋር ትስስርና የመረጃ ልውውጥን ማዳበር ያስፈልጋል፡፡

4.2.2 የደረጃ 1 እርምጃ 2፡- ከሥርዓተ-ጾታ ዕይታ አንጻር የባለበጀት መ/ቤቶች ዕቅድ ዝግጅት

ዕቅድ ባለበጀት መ/ቤቶች ምን እንደሚያከናውኑና እንዴት እንደሚያከናውኑ ውሳኔ የሚያደርጉበት አሰራር ነው፡፡ እንዲሁም ቅድሚያ ሊሰጣቸው የሚገባቸውን ተግባራት ከመለየት ባሻገር በትግበራ ሂደቱ ቅድሚያ ትኩረት ሊሰጣቸው የሚገቡ ጉዳዮችን የሚለይ ነው፡፡ ቅደም ተከተሎች፣ ፍላጎቶች፣ የተደረጉ የጥረት ደረጃዎች እንዲሁም የተመደበው ሀብት መጠንን በተመለከተ በመንግሥት መ/ቤቶች መካከል ትስስር ካልተፈጠረ፣ በተለያዩ ደረጃዎች የሚመደበው ሃብት ወደ ድግግሞሽና የሀብት ብክነት ችግር የሚያመራ ይሆናል፡፡

የዕቅድ ሂደቱ ምን ላይ ለመድረስ፣ ምን ያህል ሀብት እንደሚያስፈልግ እና እንዴት የአፈፃፀምና የክትትል ስትራቴጂዎችን እንደሚነደፍ በጠራ ሁኔታ ለማሳየት ይረዳል። በዚህም መሰረት እያንዳንዱ ባለበጀት መ/ቤት ብዙ ጊዜ ከ3-5 ዓመት የሚዘልቅ ስትራቴጂካዊ ዕቅድ እንዲሁም ከስትራቴጂክ ዕቅዱ የመነጨ ዓመታዊ ዕቅድ ይኖረዋል።

ዕቅድና በጀት በከፍተኛ ሁኔታ የተቆራኙ መሆን የሚገባቸው እንጂ ተነጣጥለው የሚከናወኑ መሆን የለባቸውም። ለብቻ ተነጣጥለው የሚሰሩ ከሆነ ትክክለኛ የፊስካል አፈፃፀም የተደበቀ ወይም የተሸሸገ ሊሆን ይችላል።

የመንግሥት መ/ቤቱ ዕቅድ ሂደቶች በተለይም ዓመታዊ ዕቅድ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀትን በፕሮግራም በጀት አሰራር ለማካተት የመግቢያ ነጥብ ይሆናል። የሥርዓተ-ጾታ እና የዕቅድ ባለሙያዎች በበጀት ሂደት ውስጥ ቅደም ተከተል ሲያወጡ የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን በጥልቀት ማጤን የሚገባቸው ሲሆን፤ ለዚህም በቅደም ተከተል አወጣጥ ጊዜ ተፅእኖ የሚደርስባቸውን የሕብረተሰብ ክፍሎች ግምት ውስጥ ማስገባትና እንዴት ተፅእኖ እንደሚደርስባቸው በስፋት ማየት ይገባቸዋል። ይህም መረጃ በጾታ እና በሥርዓተ-ጾታ ተለይቶ (የሥርዓተ-ጾታ ተኮር ቃላትን ብቻ መጨመር ማለት አይደለም) መቀመጥ ይኖርበታል። ይህንም በማድረግ ሴክተሮች የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን በፕሮግራም ቅደም ተከተሎች ማካተት፣ ሥርዓተ-ጾታ ተኮር ዓላማዎችን ወይም ቅደም ተከተሎችን ማስቀመጥ፣ የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን ለመተግበር ሀብት መደልደል፣ በተጨማሪም የሥርዓተ-ጾታ እኩልነትን ለማረጋገጥ የተቀመጡ ዓላማዎችን/ቅደም ተከተሎች መተግበራቸውን በክትትልና ግምገማ ለማወቅ ያስችላቸዋል።

የመንግሥት መ/ቤቱ ዕቅድ ሥርዓተ-ጾታ ተኮር ስለመሆኑ የማረጋገጫ አንዱ መንገድ፣ የሥርዓተ ጾታ ትንተና በማካሄድ ቁልፍ የሆኑ የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን መለየት (በዕድሜ፣ በጾታና በሥርዓተ-ጾታ የተለዩ መረጃዎችን በማሳየት) ለዕቅድና በጀት ሥራ መጠቀማቸው ነው።

4.2.2.1 በተቋም ደረጃ የሥርዓተ-ጾታ ትንተናን ለማካሄድ የሚረዱ ቁልፍ እርምጃዎች

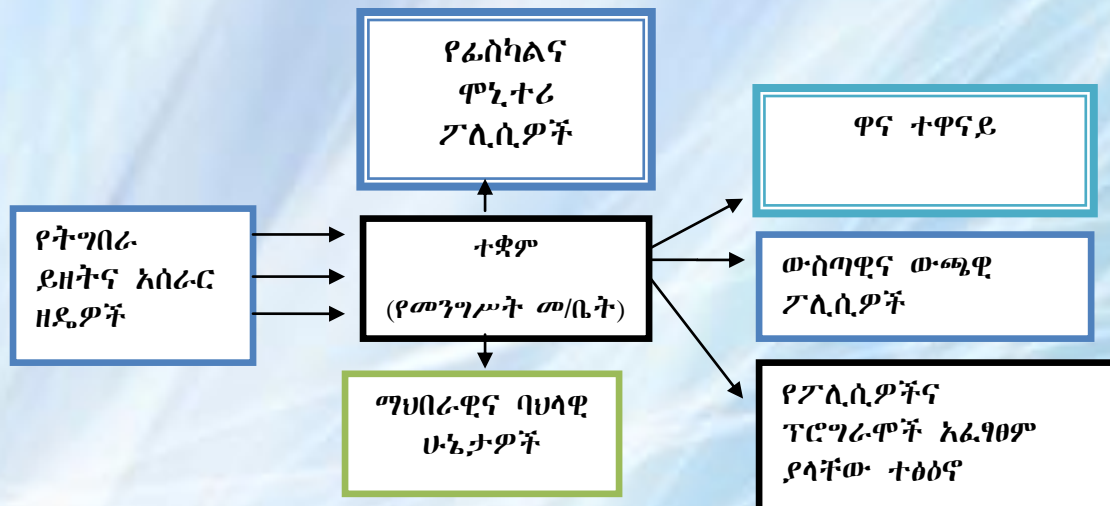
1. በአንድ የመንግሥት መ/ቤት የሴቶችን/ልጃገረዶችንና ወንዶችን/ወንድ ልጆችን ሁኔታ የሚግለጹ መረጃዎችን በዕድሜ፣ በጾታና ሥርዓተ-ጾታ ለይቶ በማሳየት ወይም በማቅረብ መዳሰስ፤ እንዲሁም የሥርዓተ-ጾታ ስራ ክፍፍልና በውሣኔ አሰጣጥ እንዴት በመንግሥት መ/ቤቱ ውስጥ በሚገኙ ወንዶችና ሴቶች ላይ ተፅእኖ እንደሚያሳድር መዳሰስ፤
2. በመንግሥት መ/ቤቱ የሚገኙ ፕሮግራሞች/ፕሮጀክቶች የሀብት ምንጮች ንብረቶችንና ጥቅሞችን ተደራሽነትና እነዚህንም በመቆጣጠር ረገድ ማን ይበልጥ ሚና እንዳለው መዳሰስ፤
3. የሴቶች/ልጃገረዶችን እና ወንዶች/ወንድ ልጆችን የተለያዩ ፍላጎቶች ቅደም ተከተሎችና ጥንካሬዎችን መረዳት፤
4. በማህበራዊ ግንኙነቶች አግባብ፣ የሥርዓተ-ጾታ ግንኙነቶች ውስብስብነትን እንዲሁም በዚህ ማህበራዊ ግንኙነት ውስጥ ያሉ እንቅፋቶችንና እድሎችን መለየት፤ በመንግሥት መ/ቤቱ በተለያዩ ደረጃዎች የሥርዓተ-ጾታ እኩል ያለመሆንን ምክንያቶችን ለማሳየት ይረዳል፤
5. ከባለበጀት መ/ቤቱ ፕሮግራሞችና ፕሮጀክቶች እንዲሁም ቁልፍ ሂደቶች ሴቶችና ወንዶች እኩል ተሳታፊ እና ተጠቃሚ እንዳይሆኑ የሚያደርጓቸው ደንቃራዎችና እንቅፋቶችን መዳሰስ፤ እነዚህም የሚያካትቱት፡
 - ፖሊሲዎች የሥርዓተ-ጾታ ሁኔታን እስከምን ደረጃ ድረስ ማካተታቸውን መዳሰስ፤ ይህም ማለት የወጡት ስትራቴጂዎች ከላይ እንደተመለከተው ደንቃራዎችንና እንቅፋቶችን ማካተት ይኖርባቸዋል፤
 - የመንግሥት መ/ቤቶች ስትራቴጂዎች እና ፕሮግራሞች በከፍተኛ ደረጃ ለሥርዓተ-ጾታ እኩልነት እና ሴቶችን በማብቃት ረገድ በቂ ሃብት መኖሩንና መመደቡን መዳሰስ፤
 - የተቋሙና የተቋሙ ሠራተኞች ሥርዓተ-ጾታ ተኮር የሆነ ዕቅድ የማውጣት፣ የመተግበር እና ክትትል የማድረግ፣ እንዲሁም ስትራቴጂዎችን (ካሉ) ለማጎልበትና አቅምን ለማጠናከር ዳሰሳ ማድረግ፤
 - የባለበጀት መ/ቤቱ፣ ፕሮግራሞችና ፕሮጀክቶች ሴቶችን በማብቃት ረገድ እንዴት ቢተገበሩ፣ ስትራቴጂካዊ የሥርዓተ-ጾታ ፍላጎቶችን እና ለሥርዓተ-ጾታ መስተጋብር ለውጥ ምላሽ መስጠት እንደሚያስችል ዳሰሳ ማድረግ፤
 - ሥርዓተ-ጾታ ተኮር የሆኑ አመልካቾችን በማጎልበት፣ ተሳትፎን፣ ጥቅሞችን፣ የሥርዓተ-ጾታ ለውጥ እና የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ስትራቴጂዎች ውጤታማነት በባለበጀት መ/ቤቱ ለመከታተል ዳሰሳ ማድረግ፤
6. መረጃዎች በዕድሜ፣ በጾታና በሥርዓተ-ጾታ ተለይተው በፖሊሲ ቀረጸ፣ በዕቅድና በጀት አሰራር ወቅት በተግባር መዋላቸውን መዳሰስ፤

ሌላው የሴክተር ዕቅድ ሂደት ሥርዓተ-ይዘት ተኮር የሚደረግበት መንገድ የመንግሥት መ/ቤቱን የሥርዓተ-ይዘት ሁኔታ ጥድዕስ (ጥንካሬዎች፣ ድክመቶች ዕድሎች ማለትም መልካም አጋጣሚዎች እና ስጋቶች)፣ እንዲሁም ፖሊሚኔ (ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊና ቴክኖሎጂያዊ) ትንተና በማድረግ ነው። አንድ ባለበጀት መ/ቤት ከሥርዓተ-ይዘት አንፃር ጥ.ድ.አ.ስ እና ፖ.ኢ.ሚ.ቴ ትንተናዎችን በማካሄድ ውስጣዊና ውጫዊ ዕድሎችንና እንቅፋቶችን መለየት እና እነዚህን ጉዳዮች በዕቅድ አወጣጥና በበጀት አሰራር ሂደት ውስጥ ማየት ያስፈልጋል።

ከዚህ በታች ያለው ሥዕላዊ መግለጫ የሚያሳየው የመንግሥት መ/ቤቶች አፈጻጸም ላይ በውስጥና ከውጭ ተፅዕኖ የሚፈጥሩ ነገሮችን ነው። የዚህ የአሰራር መመሪያ ተጠቃሚዎች በሥዕሉ ከተጠቀሱት በተጨማሪ ሌሎች በተቋማቸው ላይ ተፅዕኖ ሊያሳድሩ የሚችሉ ነገሮችን ማየት ይችላሉ። በመሆኑም የሥርዓተ-ይዘት ጉዳዮች ትንተና በሚደረግበት ወቅት ውስጣዊና ውጫዊ ተፅዕኖ የሚፈጥሩ ነገሮችን ማስተዋል ይገባል።

ለምሳሌ፡- የአንድ መንግሥት መ/ቤት ድርጅታዊ ወይም ተቋማዊ ድክመቱ እንደሚከተለው ሊገለፅ ይችላል "ለዘላቂ የሴክተር ልማትና አመራር የሥርዓተ ደረጃ ተኮር የበጀት ሂደቶች ለመተግበር ያለ የአቅም ውስንነት"

የአንድ ተቋም የውስጣዊና ውጫዊ ከባቢያዊ ሁኔታ

በመቀጠልም የመንግሥት መ/ቤቶች ዕቅድ በሚወጣበት ጊዜ የሥርዓተ-ይዘት ተኮር ባለድርሻ አካላት ትንተና ማድረግ የሴክተሩን ባለድርሻ አካላት ለመምረጥ ያስችላል። የባለድርሻ አካላት የሚባሉት በመንግሥት መ/ቤቶች እንቅስቃሴዎች ቀጥተኛና ተዘዋዋሪ ተፅዕኖ የሚደርስባቸው እንዲሁም በእንቅስቃሴ ወቅት ተሳትፎ የሚያደርጉ ናቸው። ዋና የባለድርሻ አካላት የሚባሉት በባለበጀት መ/ቤት እንቅስቃሴዎች መጠቀም ያለባቸው የማህበረሰብ ክፍሎች (ሴቶችና ወንዶች) ናቸው። ሌሎቹ ባለድርሻ አካላት ደግሞ ከተቋሙ ውጪ ያሉ

የመንግሥት መ/ቤቶች፣ ጠርላማ፣ የግል ዘርፎች፣ ለጋሽ አካላት እና መንግሥታዊ ያልሆኑ ድርጅቶችና (መያዶች) የሲቪክ ማህበራት ድርጅቶችን ያካትታል።

በዚህ ደረጃ መነሳት የሚገባቸው ቁልፍ ጥያቄዎች፡- ለድርጅቱ የትኞቹ ባለድርሻ አካላት በከፍተኛ፣ በመካከለኛ እና በዝቅተኛ የባለድርሻ አካላት ደረጃ የሚገኙ ናቸው? የእያንዳንዱ ባለድርሻ ምድብ ጾታዊ ስብጥሩ ምን ይመስላል? ከሥርዓተ-ጾታ አንፃር የእያንዳንዱ የባለድርሻ ምድብ ፍላጎት ምንድነው? የሚሉት ከሚጠቀሱት መካከል ጥቂቶቹ ናቸው።

ለምሳሌ፡- የውሃና ኢነርጂ ሚኒስቴር፣ ሴቶችና ሕፃናትን እንደ ዋነኛ ቁልፍ ባለድርሻ አካላት ወይም ደንበኞች አድርጎ ሊያስቀምጥ ይችላል። በዚህም በበጀት ዝግጅት ወቅት ለእነዚህ ባለድርሻ አካላት ትኩረት በመስጠት የሥራ ጫናን በማቅለል በዘርፉ የልማት እንቅስቃሴ ውስጥ የሚኖራቸውን ተሳትፎ ውጤታማ ለማድረግ ያስችለዋል።

የመንግሥት መ/ቤቶች አንዳንድ ጊዜ የባለድርሻ አካላትን ትንተና በራሳቸው ያካሂዳሉ። ይህ ማለት በእነዚህ ተቋማት የሚገኙ ባለሙያዎች የባለድርሻዎችን ወይም ደንበኞችን የተለያዩ አስተያየቶች፣ ፍላጎቶችና ቅሬታዎች ላይ እምብዛም ትኩረት ላይሰጡ ይችላሉ። በተሻለ መልኩ የባለድርሻ አካላትን ፍላጎቶችና ቅሬታዎችን ለመረዳት በቀጥታ ህዝቡን ያሳተፈ የባለድርሻ አካላት ትንተና ማድረግ ይጠይቃል። ከዚህ በታች ያሉት የመፈተሻ ዝርዝሮች የሴክተር መ/ቤቶች ዕቅዶቻቸውና በጀታቸውን በሚያዘጋጁበት ወቅት፣ ባለድርሻ አካላትን ወይም ደንበኞችን ያሳትፋሉ በሚል እሳቤ ነው።

ለምሳሌ፡- ሁሉንም የባለድርሻ አካላት ወይም ደንበኞችን ውጤታማ በሆነ መልኩ እንዲሳተፉ ለማድረግ የሴክተር ግብረ ኃይል አባላት እና ሌሎች ባለሙያዎች አሳታፊና ሥርዓተ-ጾታ ተኮር የባለድርሻ አካላት ትንተና ቴክኒክና ክህሎት እንዲኖራቸው ያስፈልጋል። ለዚህም የሁሉም ባለድርሻ አካላት ምድቦች የሆኑትን በተለይም በዝቅተኛ የኑሮ ደረጃ የሚገኙ የኅብረተሰብ ክፍሎች ንቁ ተሳትፎ እንዲኖራቸው ማድረግ ተገቢ ነው። አንዳንዴ ለተወሰኑ የኅብረተሰብ ክፍሎች ለብቻቸው ልዩ ጊዜ በማዘጋጀት ሃሳባቸውን በነፃ ግልፅ በሆነ መልኩ መግለፅ እንዲችሉ ማድረግ ያስፈልጋል።

4.2.2.2 ባለበጀት መ/ቤቶች የባለድርሻ አካላት ትንተና በሚካሄድበት ወቅት የሥርዓተ-ጾታ ማካተቻ መፈተሻዎች

- ❖ በመጀመሪያ ለአንድ የመንግሥት መ/ቤት ዋነኛ ባለድርሻዎች ወይም ደንበኞች እንማን መሆናቸውን መቃኘትና ማወቅ፡- የመ/ቤቱን ዕቅድና በጀት ዝግጅት ሂደት የሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ አካሄድ መከተሉን ለማረጋገጥ በሚደረግ የባለድርሻዎች ወይም ደንበኞች ትንተና ሂደት በስፋት አሳታፊ እንዲሆን ማድረግ ይጠበቃል፡፡ ባለድርሻ አካላት ወይም ደንበኞች በሚለዩበት እና እያንዳንዱ አባል የሚኖረው ሚና በሚቀመጥበት ወቅት የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ጉዳዮችን ከግምት ውስጥ ማስገባት ያስፈልጋል፡፡ ባለድርሻ አካላት በሚመረጡበት ወቅት በዋናነት ሊጤኑ የሚገቡ ነጥቦች፡- ባለድርሻ አካላት የሥርዓተ-ጾታ ተኮር በሆነ ሁኔታ ለመስራት ያለ ተነሳሽነት እና አቅም እንዲሁም የባለበጀት መ/ቤቱ የሥርዓተ-ጾታ እኩልነትና ፍትሃዊነት ፖሊሲዎችን በሚደግፍ መልኩ መስራት የሚችል መሆን ይኖርበታል፡፡
 - ❖ የባለድርሻዎች ወይም ደንበኞች ስብሰባዎችና ውይይቶችን እንዲከታተሉ ለመለየትና ለመምረጥ ሥርዓተ-ጾታ ተኮር አቀራረቦችን ማጎልበት፡- ለምሳሌ፡- ለሥርዓተ-ጾታ ተኮር ተቋማት፣ ቡድኖች፣ ለሴቶችና ለሌሎች ክፍሎች ተወካዮች ጥሪ ማድረግ፡፡ ለእነዚህ ተዋናዮች የመረጃ ማከማቻን (Database) መገንባት ለምሳሌ፣ እንዴት የበጀት ተዋናዮች ወደ ገጠሩ አካባቢ በመሄድ ሴቶችን መድረስ እንደሚችሉ ማመልከት ይቻላል፡፡
 - ❖ ሴቶች ላይ ብቻ ወይም ሴቶችና ወንዶች ላይ በሥርዓተ ጾታ ጉዳዮች ላይ የሚሰሩ ወይም ለሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች ምላሽ የሚሰጡ ቡድኖች መካተታቸውን ማስታወስ፡- ሴቶችና የሴቶች ቡድን/አካላት ቀዳሚ ባለድርሻዎች ወይም ደንበኞች ሆነው በግልፅ መካተት ይኖርባቸዋል፡፡ ቁልፍ የሆኑ የሴት ባለድርሻ አካላት ወይም ደንበኞች ማለትም ሴት የጠርላማ አባላት፣ በንግዱ ሥራ የተሰማሩ ሴቶች፣ ሴት ባለሙያዎች፣ የማህበረሰብ ተኮር ድርጅቶች (መ.ያ.ዶ.ች፣ ሲቪክ ማህበራት) ሴት ተወካዮች እንዲሁም የሌሎች ቡድኖች/አካላት ተወካዮች ናቸው፡፡
 - ❖ በቀላሉና ሊተገበሩ የሚችሉ የሥርዓተ-ጾታ ትንተና፣ ዕቅድ አወጣጥና የክትትል መሠረታዊ ፅንሰ ሃሳቦችን ለባለድርሻ አካላት ማስገንዘብ፡- ሥርዓተ-ጾታ ለዘላቂ ልማት ዕቅድ አወጣጥ ጠቃሚ መሆኑን እንግዳ ለሆነባቸው እንዲረዱት ያግዛል፡፡
 - ❖ የባለድርሻዎች ወይም ደንበኞች ትንተና በሚካሄድበት ወቅት ሴቶችና ወንዶች ንቁ ተሳትፎ እንዲኖራቸው ተጨማሪ እርምጃዎችን መውሰድ፡- ሴቶችና ወንዶች በሁሉም ተቋማዊ ጉዳዮች ሚዛናዊ አስታያየት እንዲሰጡ ማድረግ፣ በተለይም የመንግሥት
-

መ/ቤቶች ፍላጎቶቻቸውን ከማሟላት አንፃር እንዴት ቅደም-ተከተል እንደሚያወጡ የሴቶችና የወንዶችን አስተያየቶች መውሰድ ያስፈልጋል። እነዚህም፡-

- ✓ የባለድርሻ አካላት ትንተና የሚደረግበት ወቅት አሳታፊ ዘዴዎችን መጠቀምና የሴቶች ድምፅ እንዲሰማ በንቃት በመሥራት፤
- ✓ በውይይት ወቅት ውይይት የሚደረግባቸው ጉዳዮች ከሥርዓተ-ጾታ ዕይታ አንፃር የተቃራኒ መሆናቸውን እንዲሁም ሴትና ወንድ ተሳታፊዎች ሥርዓተ-ጾታን የዋናው ውይይት ጉዳይ አካልና ክፍል እንዳደረጉት ማረጋገጥ፤

❖ የባለድርሻ አካላት ትንተና በሚካሄድበት ጊዜ ስምምነት የተደረሰባቸው ውጤቶች በሁሉም ባለድርሻ አካላት ወይም ደንበኞች የተነሱና የተንፀባረቁ መሆናቸውን እንዲሁም የውጤቱ ባለቤቶች እራሳቸውን ተሳታፊዎች መሆናቸውን ማረጋገጥ ናቸው።

4.2.3 የደረጃ 1. እርምጃ 3. የባለበጀት መ/ቤቶችን ተልዕኮ ከሥርዓተ ጾታ ዕይታ አንፃር መገምገም

የተልዕኮ መግለጫ፡- አንድ ተቋም በተወሰነ የጊዜ ገደብ ምን ማሳካት እንዳለበት የሚመራበት መሣሪያ ነው። ለፕሮግራም በጀት አንዱ አስፈላጊ ክፍል በመሆኑ የመንግሥት መ/ቤቶች የተልዕኮ መግለጫዎቻቸውን መገምገም ወይም መከለስ እንዳለባቸው ያሳያል። ይህ በሚደረግበት ጊዜ ከሥርዓተ-ጾታ ጋር የተገናኙ ጥያቄዎችን ማንሳቱ አስፈላጊ ነው። እዚህ ላይ የሚከተሉትን ጥያቄዎች ለአብነት ያህል ማንሳት ይቻላል። ከባለበጀት መ/ቤቱ ምን ዓይነት ውጤቶች ይጠበቃሉ? የመንግሥት መ/ቤቱ የተልዕኮ መግለጫ በቅልጥፍና ላይ ብቻ ወይስ እኩልነትና ፍትሃዊነት ዓላማዎች ላይ ጭምር ያተኮረ ነው? የሚሉትን መጠየቅ ይገባል።

አብዛኛውን ጊዜ የባለበጀት መ/ቤቶች ዕቅድ አውጭዎችና የበጀት ባለሙያዎች የድርጅታቸውን የተልዕኮ መግለጫዎች በመቅረብ ረገድ ቁልፍ ሚና አይጫወቱም። ይሁንና እነዚህ ተዋናዮች ተሳታፊ በሚሆኑበት ጊዜ የሚጫወቱት ሚና ከስርዓተ-ጾታ አንጻር ለመገምገም ፍላጎት ሊኖራቸው ይገባል። ለምሳሌ ዕቅድ አውጭዎችና የበጀት ባለሙያዎች ለከፍተኛ ውሳኔ ሰጪዎች፤ የመንግሥት መ/ቤቶች ተልዕኮ መግለጫዎች የሥርዓተ-ጾታ ዕይታዎችን በማካተት ማሻሻል እንዲቻል አስተያየት መስጠት ይቻላል። ከሥርዓተ ጾታ አንፃር የተሻሻለው የተልዕኮ መግለጫ ተከታታይነት ባላቸው የበጀት አዘጋጅቶች፤ ዓላማዎችና ግቦች በሚቀመጡበት እና የበጀት ግምት በሚዘጋጅበት ጊዜ፤ ሴቶችንና ሌሎች ቡድኖችን በማብቃት ረገድ በአንድ መንግሥት መ/ቤት የስርዓተ-ጾታን ጉዳይ የማይታለፍ ጉዳይ እንዲሆን ያደርጋል።

የመንግሥት መ/ቤት ተልዕኮ መግለጫ በግልፅ በሚፈለገው መልኩ ለማን ፍላጎት ምላሽ እንደሚሰጥ (ማለትም የሴቶችን ወይም የወንዶች ወይም የሁለቱንም ፍላጎት)፣ በየትኛው ደረጃ (ይህም ማለት በፌዴራል፣ በክልል ወይም በማህበረሰብ ደረጃ) እንደሆነ በግልፅ ማሳየት ይገባል።

ለምሳሌ፡- የግብርና ሚኒስቴር ተልዕኮ “ህብረተሰቡን ከድህነት የሚያላቅቅ፣ የላቀ ቴክኖሎጂ የሚጠቀምና ከፍተኛ ምርታማነት ደረጃ ላይ የደረሰ፣ ለኢኮኖሚ መዋቅራዊ ለውጥ መሰረት መጣል የሚያስችል ዘመናዊ የግብርና ሥርዓት መፍጠር ነው። ለዚህም ተፈጻሚነት፣ በገበያ የሚመራ ዘመናዊ የግብርና ዘዴ ማስፋፋት፣ የተፈጥሮ ሃብትን መንከባከብ፣ ማጎልበትና በዘላቂነት በጥቅም ላይ ማዋል፣ የአደጋ ተጋላጭነትን መቀነስ፣ አደጋ የመከላከልና ዝግጁነት አቅምን ማጎልበት፣ የባለሀብትን ተሳትፎ ማሳደግ እና ሴቶችንና ወጣቶችን በልማት ማብቃትና ተጠቃሚ ማድረግ ናቸው።” ይህ ለፖሊሲ አውጭዎችና ተግባሪዎች፣ በሚኒስቴር መ/ቤቱ የልማት እንቅስቃሴዎች ሴቶችና ወጣቶች መሳተፋቸውንና ተጠቃሚ መሆናቸውን እንዲሁም ጥበቃና እንክብካቤ እንደ ተደረገላቸው ያረጋግጥላቸዋል። ይህ የተልእኮ መግለጫ በግልጽ የሥርዓተ-ጾታና ወጣቶች ጉዳዮች ያስቀምጣል።

4.2.4 የደረጃ 1 እርምጃ 4 የባለበጀት መ/ቤቶችን ራዕይ መግለጫን ከሥርዓተ ጾታ እይታ አንፃር መገምገም/ መከለስ

ራዕይ፡- የአንድ ባለበጀት መ/ቤት የረጅም ጊዜ ዓላማዎችና ትኩረት አጠቃላይ መግለጫ ሲሆን፣ መ/ቤቱ ወዴት እንደሚጓዝ አቅጣጫን የሚያመለክት ነው። ራዕዩን ከሥርዓተ-ጾታ ዕይታ አንፃር መገምገም ወደሚቀጥለው ውይይት ያመራናል።

የመንግሥት መ/ቤቱ ቁልፍ እሴቶች ምንድን ናቸው? ስርዓተ-ጾታ የእነዚህ እሴቶች አካል ነውን?

ሥርዓተ-ጾታ በእሴቶቹ ውስጥ ቀደም ሲል ካልተካተተ፣ የመንግሥት መ/ቤቱ አግባብ ያላቸው ተዋናዮች የተልዕኮ መግለጫው የሁለቱንም ጾታዎች አስፈላጊነትን በሚያመለክት መንገድ እንደገና መቅረፅ/መከለስ ይኖርባቸዋል። ምክንያቱም ሁለቱም የህብረሰተሰብ ክፍሎች የመንግሥት መሥሪያ ቤቱ አስፈላጊ ባለድርሻ አካላት ወይም ደንበኞች በመሆናቸው ነው።

ሥርዓተ-ጾታ በራዕይ መግለጫ ውስጥ በግልፅ መጠቀስ ያለበት ሲሆን፤ ይህም በዕቅድ አወጣጥና በጀት ዝግጅት ወቅት ማንም እንዳይዘነጋው ያደርጋል። በመሆኑም ባለሙያዎች ዕቅድና በጀት በሚያዘጋጁበት ወቅት የመንግሥት መ/ቤቶች የራዕይ መግለጫን ከሥርዓተ-ጾታ አንጻር በመገምገም ለበላይ አመራሮች አስተያየት ያቀርባሉ።

ለምሳሌ፣ የውሃና ኢነርጂ ሚኒስቴር ራዕይ መግለጫ የሥርዓተ ጾታ ተፅእኖዎችን/ፋይዳዎችን ለማሻሻል በሚከተለው መልክ መከለስ ይቻላል። በአሁኑ ወቅት ያለው ራዕይ "...እ.ኤ.አ በ2015 ኢትዮጵያን በውሃ ልማትና አጠቃቀም የምሥራቅ አፍሪካ ተምሳሌትና የታዳሽ ኢኔርጂ ማዕከል ማድረግ" የሚል ሲሆን ይህን ራዕይ ከሥርዓተ-ጾታ አንጻር በማሻሻል እንዲህ ሊነበብ ይችላል። "...እ.ኤ.አ በ2015 ኢትዮጵያን በውሃ ልማትና ፍትሃዊ በሆነ አጠቃቀም የምሥራቅ አፍሪካ ተምሳሌትና የታዳሽ ኢኔርጂ ማዕከል ማድረግ" ።

4.2.5 የደረጃ 1 እርምጃ 5 የባለበጀት መ/ቤቶችን ዓላማዎችን ከሥርዓተ ጾታ እይታ አንጻር መቅረፅ

የመንግሥት መ/ቤቶች የተልዕኮና ራዕይ መግለጫዎች ወደ ተጨባጭ ዓላማዎች የሚተረጎሙ ሲሆን፤ ይህም በተከታታይ አምስት ዓመታት ማ.ኢ.ፌ.ማ እና በአንድ የበጀት ዓመት ሊደርስባቸው የሚፈልጓቸውን ጉዳዮችን የያዘ ነው።

በአንድ መንግሥት መሥሪያ ቤት በተለያዩ ዳይሬክቶሬቶች ወይም መምሪያዎች ያሉ የዕቅድና በጀት ባለሙያዎች በዚህ ደረጃ ቀጥተኛና ንቁ የተሳትፎ ሚና እንዲጫወቱ ይፈለጋል። የሁሉም መንግሥት መሥሪያ ቤቶች ዓላማዎችና በሥርዓተ-ጾታ እኩልነትና ለሴቶች ውሳኔ ሰጭነት ባተኮሩ ዝርዝር ዓላማዎች ሥርዓተ-ጾታን ለማካተት እንዲያስችላቸው፤ ባለሙያዎቹ በሥርዓተ-ጾታ ትንተናና በሥርዓተ-ጾታ ተኮር እቅድ አዘጋጃጀት ክህሎት እንዲኖራቸው ያስፈልጋል። ይህም ሥርዓተ-ጾታን ያካተተና የሥርዓተ-ጾታ ግቦችን ለማሳካት የሚመደብ የወጪ በጀት እንዲኖር ያስችላል። ቀጥሎ ያለው ዝርዝር መፈተሻ የባለበጀት መ/ቤቶች ዓላማዎች እንዴት ሥርዓተ-ጾታ ተኮር ማድረግ እንደሚቻል ያሳያል።

4.2.5.1 የባለበጀት መ/ቤቶችን ዓላማዎች በመንደፍ ሂደት ስርአት-ጾታ ተኮር የማድረግ መፈተሻዎች

1. ያለፈው ዓመት የፕሮግራም ዓላማዎችን መገምገም፡- ይህ በመንግሥት መ/ቤቶች የተቀመጡ የአፈፃፀም ስኬቶች ከእነዚህ የባለድርሻ አካላት ወይም ደንበኞች (ማለትም ሴቶችና ወንዶች፣ ወንድ ልጆችና ልጃገረዶችና ወጣት ወንዶችና ሴቶች) ጋር የተገናኙ ለማድረግ፣ ያሉትን የመረጃ ምንጮች ሁሉ መጠቀም ያለባቸው ሲሆን፣ ከእነዚህም የመረጃ ምንጮች መካከል የመንግሥት መ/ቤቶች ሪፖርት፣ የምርምር ሪፖርቶችን እና የሶሺዮ-ኢኮኖሚ ስታትስቲክስ (ለምሳሌ የቤተሰብ ዳሰሳ ጥናት) ሊጠቀሱ ይችላሉ፡፡
2. ዓላማዎቹ የሴቶችና ወንዶች ፍላጎቶችን የሚገልፅ መሆኑን ማረጋገጥ፡- በባለበጀት መ/ቤቶች የተቀመጡትን ዓላማዎች በሙሉ ሥርዓተ-ጾታ ተኮር እንዲሆኑ ማድረግ፣ ይህም የሴቶችና ወንዶችን ፍላጎትና ጥቅም ቅደም ተከተል ማውጣትና እንዲሁም የማብቃት ዓላማዎችን ማካተት ይሆናል፡፡
3. አሰፈላጊ በሚሆንበት ጊዜ ለሴቶች የተለዩ ዓላማዎችን መቅረፅ
ለምሳሌ፡ በጤናው ዘርፍ ለሥርዓተ-ጾታና ለሴቶች የተለዩ ዓላማ ማስቀመጥ እንዲህ ሊቀመጥ ይችላል፡-"የእናቶችን ሞት ምጣኔ መቀነስ" ወይም "የጎጂ ባህል ልምዶችን ማጥፋት"፤
4. የዓላማዎች ቅደም-ተከተል ደረጃ በማውጣት ሂደት ሥርዓተ-ጾታን ታሳቢ ማድረጉን ማረጋገጥ፡- በሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ላይ ትልቅ ተፅእኖ የሚያሳድሩ ዓላማዎች በቅደም ተከተል ደረጃ አወጣጥ ላይ በመጨረሻ ደረጃ አለመቀመጣቸውን ማረጋገጥ ያስፈልጋል፡፡
5. በአንዳንድ ዓላማዎች ማህበራዊ ቡድኖች አሉታዊ በሆነ መልኩ እንዳይጎዱ፡- የተሻለ አማራጮችን መቅረፅ፣ በፕራይቪታይዜሽንና ሌሎች ማሻሻያ ዓላማዎች የሚደርሱ አሉታዊ ተፅዕኖዎች በሴቶችና ሌሎች ጉዳት የደረሰባቸው የሕብረተሰብ ክፍሎች ላይ ጉዳት እንዳይደርስ ለማድረግ ማህበራዊ ከለላ /safety nets/ ፕሮግራም መቅረፅ፤
6. ዓላማዎች ሊለኩ የሚችሉ፣ ግልጽና በጊዜ ገደብ ሊደረስባቸው የሚችሉ /ስማርት/ መሆናቸውን ማረጋገጥ፡- ለምሳሌ የዓላማ አሃዛዊ /quantitative objective/ አገላለፅ ቀጥሎ ባለው መልኩ ሊቀመጥ ይችላል፡- የንፁሕ መጠጥ ውሃ ሽፋን አሁን ካለበት "ሀ" መቶኛ ወደ "ለ" መቶኛ በ2006 በጀት ዓመት ማሳደግ፡፡ በሌላ ወገን፣ የዓላማ ጥራት

/qualitative objective/ በሚከተለው መንገድ ሊገለፅ ይችላል፡- ሴቶች በአካባቢ ደረጃ በውሃ አስተዳደር ኮሚቴዎች የሚያደርጉት ተሳትፎ ውጤታማ መሆኑን መመልከት፡፡

7. የዓላማዎች ፋይዳና ጥቅሞች ከሥርዓተ ጾታ አንፃር፡- የሴቶችና ወንዶችን የማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ልዩነቶች ደረጃ መታየቱን ማረጋገጥ ያስፈልጋል፡፡

ለምሳሌ፡- ከጤና ጥበቃ ሚኒስቴር ዓላማዎቹ መካከል "የጤና አገልግሎት ተደራሽነትን ማሻሻል አንዱ ነው"፡፡ ይህ ዓላማ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ከመስጠት አንፃር በሚተነተንበት ጊዜ ፍትሃዊ የሆነ የጤና አገልግሎቶችን ማቅረብን የሚያስችል ነው፡፡

"የተሻሻሉ የጤና አገልግሎቶች ተደራሽነት" የሚለው ዓላማ ቀጥሎ ባለው መልኩ ሊሻሻል ይችላል፡- "የተሻሻሉ የጤና አገልግሎቶች ተደራሽነት ትኩረት በዝቅጠኛ ኑሮ ደረጃ ላሉ ክፍሎች..."፡፡ ይህ ዓላማ የጤና አገልግሎቶችን ተደራሽነት በማህበረሰቡ ለሚገኙ የድሃ ድሃ ለሆኑ ሴቶች፣ ወንዶች፣ ወንድ ልጆችና ልጃገረዶች ለማረጋገጥ የሚረዳ ነው፡፡ ብዙውን ጊዜ ለሥርዓተ-ጾታ ተኮር የጤና አገልግሎቶችን ተደራሽነት የሚያስተንግሉ ምክንያቶች፡- ለጤና አገልግሎቶች የመክፈል አቅም ማነስ፣ ለጤና ተቋማት ያለው ርቀት፣ ከባድ የሥራ ጫና እና በተለያዩ ደረጃዎች የድሀ ሴቶች በውሃኬ አሰጣጥ የመሳተፍ ውስንነት ናቸው፡፡

4.2.6 የደረጃ 1 እርምጃ 6

የፕሮግራም አመሰራረት/ቀረፃ እና የፕሮግራም መግለጫ

እያንዳንዱ ሊለኩ የሚችሉ፣ ግልጽና በጊዜ ገደብ ሊደረስባቸው የሚችሉ /ስማርት/ ዓላማ ፕሮግራሙን መግለፅ አለበት፡፡ የፕሮግራሙ ዋና ዋና ተግባራት በአጭሩ ሊገለፁ ይገባል፡፡ ይህም በፕሮግራም ደረጃ የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን ለማካተት አንዱ የመግቢያ ነጥብ ነው፡፡

ለምሳሌ፡- በውሃና ኢነርጂ ሚኒስቴር "የመጠጥ ውኃ አቅርቦትና የሳኒቴሽን ፕሮግራም" እንደሚከተለው ይገለፃል፡- የዚህ ፕሮግራም ተግባራት የሚይዘው የውኃ አቅርቦትና የሳኒቴሽን ፕሮጀክቶች ጥናቶች እና ግንባታ ክትትል፣ አጠቃላይ ክትትልና ግምገማ፣ የተለያዩ ድጋፎችን መስጠት፣ የኮንትራት ስምምነት ውሎችን ማስተዳደር፣ የአጫጭር ጊዜ ሥልጠናን መስጠት፣ እንዲሁም ዐውደ ጥናቶችና የቢሮ አስተዳደርን ስራዎችን ማከናወንን ያካትታል፡፡

የፕሮግራሙ ተግባራት ሥርዓተ-ጾታ ተኮር እንዲሆኑ የሚከተሉት ነጥቦችን መጨመር ይቻላል፡

- በሁሉም የመጠጥ ውሃ ግንባታ እና የሳኒቴሽን አቅርቦት ደረጃዎች ሴቶችና ወንዶች መሳተፋቸውን ማረጋገጥ፣
- የንፁህ ውሃ አቅርቦት ተደራሽና ፍትሃዊ መሆኑን ማረጋገጥ፣
- በውሃ አቅርቦት የማስተዳደር ቦታ ላይ የሴቶች ተሳትፎ መኖሩን ማረጋገጥ፣ እና
- ከውሃ ጋር ተያያዥነት ባላቸው ተከታታይ የሥልጠና ፕሮግራሞች የወንዶችና ሴቶች ተሳትፎ እኩል መሆኑን ማረጋገጥ ናቸው፡፡

4.3. ደረጃ 2 ውጤቶች፣ ግቦች እና የሶስት ዓመት ወጪ ግምቶች ማስቀመጥ

በደረጃ -2 የፕሮግራም በጀት ዝግጅት ወቅት ባለበጀት መ/ቤቶች ውጤቶች፣ ግቦች እና የሶስት ዓመት ወጪ ግምቶችን ያስቀምጣሉ። ይህ ደረጃ እያንዳንዱን ዓላማ በ3 ዓመት ጊዜ ወስጥ ሊደረስባቸው ወደሚችሉ የተለዩ ውጤቶች /ከአመልካችና ግቦች ጋር/ የሚለውጥ ነው። በዚህ ደረጃ ለፕሮግራም አካላት በምን ያህል ወጪ ምን ይሰራል? የሚሉትን የሚገለፅበት ሲሆን፣ በዚህ ረገድ ፕሮግራሞች የግብ ውጤቶችን፣ የግብ ውጤቶችን ለማሳካት በዝርዝር የተለዩ ተግባራት፣ ግብዓቶችና የሀብት ምንጭ ፍላጎቶች በዝርዝር ያስቀምጣሉ።

ይህ የበጀት አዘገጃጀት ደረጃ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀትን (GRB) ማለትም ሥርዓተ-ጾታን የማካተት ሂደትን ለማሳልበት ስትራቴጂካዊ መግቢያ ነጥብ ይሆናል። ለምሳሌ ግቦችና አመልካቾች በሚዘጋጁበት ጊዜ፣ ሥርዓተ ጾታ ቁልፍ የመወያያ አርዕስት በማድረግ የሃብት አመዳደቡ በተሻለ መልኩ ሥርዓተ-ጾታ ተኮር እንዲሆን ማድረግ ይቻላል። ከዚህ በታች ያለው እርምጃ 7 የባለበጀት መ/ቤቱ ግቦች እንዴት ሥርዓተ ጾታ-ተኮር እንደሚሆኑ ያሳያል።

ሁለተኛው ቅደም ተከተል በእያንዳንዱ ፕሮግራም ካሉት የዓላማዎች ቅደም ተከተል በኋላ በእያንዳንዱ ፕሮግራም ውስጥ ያሉ ውጤቶችን ቅደም ተከተል ማውጣት ነው። ቅደም ተከተል በሚወጣበት ጊዜ፣ የሥርዓተ ጾታን ጉዳይ እንደ አንድ የመምረጫ መመዘኛነት መጠቀም ይገባል።

ይህን ውጤታማ በሆነ መልኩ ለመተግበር፣ አንድ ዘርፍ/ሴክተር ሥርዓተ-ጾታ ተኮር መመዘኛዎች (ለምሳሌ ፍትሃዊነት) በፕሮግራም በጀት ሰነድ ውስጥ ከቀልጣፋነት፣ ውጤታማነትና አዋጭነት መመዘኛዎች በተጨማሪ ማካተት ይገባዋል።

4.3.1 ደረጃ 2 ስርዓት 7፡ ለባለበጀት መ/ቤቶች ሥርዓተ-ጾታ ተኮር ስመሰከሮችና ግቦችን መቀረጽ

ቀደም ሲል እንደተገለፀው፣ የዓላማዎች ዋና ተግባር የባለበጀት መ/ቤቶች ምን ለማሳካት እንደፈለጉ ማሳየት ነው። የአፈጻጸም አመልካቾች ደግሞ ውጤቶችን በአሃዝ እና በጥራት/quantitative and qualitative/ የሚለኩ ሲሆን፣ ግቦች ደግሞ በቁጥርና በጥራት ልኬት ባለበጀት መ/ቤቶች በሚቀጥለው አንድ ዓመትና በቀጣይ ሶስት ዓመታት ምን ያህል ርቀት የታቀደውን ዓላማ ወደ ማሳካቱ እየሄዱ መሆናቸውን የሚገልጹ ናቸው። በማ.ኢ.ፌ.ማ

ዕቅድ ሂደት፣ የዕቅድና በጀት ባለሙያዎች የሶስት ዓመት እና ዓመታዊ አመልካቾችና ግቦችን ማስቀመጥ ይኖርባቸዋል።

የሶስት ዓመት ግቦች የሚገለፁት በማኢፌማ ዘመን መጨረሻ ምን ሊሳካ ይገባዋል የሚለውን ሲሆን፣ ዓመታዊ ግቦች ደግሞ በቀጣዩ ዓመት ባለበጀት መ/ቤቶች ምንን እንደሚያሳኩ የሚገልፅ ይሆናል። እነዚህም የአጭር ጊዜ ግቦች ናቸው።

ግቦቹ ለዕቅድ ዝግጅት የሚጠቅሙ ሲሆን፣ የእያንዳንዱ ዓመት ግብ ግምገማ ያለፈውን ዓመት ግቦች መሳካታቸውን አልያም አለመሳካታቸውን ለማረጋገጥ እንዲሁም የቀጣይ ዓመታትን ግብ ከማኢፌማ ጋር በአግባቡ እንዲጣጣሙ ለማድረግ ያግዛሉ። ግቦች የተሻለ ውጤታማ የሚሆኑት ከአመልካቾች ጋር ተዛምደው ሲቀመጡ ነው። በመሆኑም ያለፉት ዓመታት ግብ ስኬቶች እንዲሁም የአጭርና ረጅም ጊዜ አመልካቾችን ማስቀመጥ የታለሙ ውጤቶችና ተግባራትን ሥርዓተ ጾታዊ ተኮር ለማድረግ ዕድል ይሰጣል። ቀጥሎ ያለው መፈተሻ የዓመታዊ እና የሶስት ዓመታት ግቦች እንዴት ሥርዓተ-ጾታ ተኮር ማድረግ እንደሚቻል የሚያሳዩ ናቸው።

4.3.2 አመልካቾችና ግቦችን ከስርዓተ ጾታ አንጻር ለመቅረፅ መፈተሻዎች

♥ ሁሉም አመልካቾችና ግቦች የሥርዓተ ጾታ እኩልነት ዓላማዎችን ያካተቱ መሆናቸውን ማረጋገጥ፡- በየደረጃው የሚወጡ ዕቅዶች ለሴቶችና ለሌሎች የህብረተሰብ ክፍሎች የእኩልነት ዓላማዎችን ለማሳካት የተቀመጡ ግቦችን ስኬት ለማረጋገጥ ተጨማሪ ድጋፍ ሊሰጡ ይገባል። ይህም ለሴቶች ብቻ ትኩረት የሚያደርጉ ወይም ሴቶችን ተጠቃሚ ሊያደርጉ የሚችሉ ሌሎች ተግባራትን በማስፈጸም ሊከናወን ይችላል። ለምሳሌ፣ በሁለተኛ ደረጃ ትምህርት 'ልዩ የትምህርት ክፍል ጊዜ' በሳይንስ ትምህርት ዘርፍ ለልጃገረዶች ድጋፍ መስጠት፣ ለዚህም ምክንያቱ ሰፊ የሥርዓተ-ጾታ ተሳትፎ ክፍተት በዚህ የትምህርት መስክ የሚታይ በመሆኑ ነው። ሌላው ምሳሌ፣ በአስፈፃሚ መ/ቤት የአቅም ግንባታ ተግባራት ዕቅድ ሲወጣ አመልካቾችና ግቦችን በሥርዓተ-ጾታ በመተንተን በዘርፉ እንቅስቃሴዎች ተደራሽ የሚሆኑትን የሴቶችና ወንዶች ቁጥር ማሳየት ይቻላል።

♥ ከሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ዓላማ አንፃር የአሃዝና የጥራት መለኪያዎችን ማዘጋጀት፡- በትምህርቱ ዘርፍ አሃዛዊ መለኪያዎች እንደሚከተለው ሊቀመጡ ይችላሉ፡- በሁለተኛ ደረጃ ትምህርት የሴቶችና የወንዶች ተሳትፎ ምጣኔ፣ በገጠር አካባቢዎች የተገነቡ ትምህርት ቤቶች ብዛት በቁጥር... ወዘተ.

♥ አመልካች/መለኪያዎች በሚቀርቡበት ጊዜ ሥርዓተ-ጾታን ያማከለ ቋንቋ (Gender Sensitive Language) መጠቀም፡- ለምሳሌ "እሱ" የሚለውን ቃል ከመጠቀም፣ ሴቶችንና

ወንዶችን ማካተቱን ለማመልከት፣ "እሷ እና እሱ" የሚለውን ስሜት የሚሰጥ ቋንቋ መጠቀም።

- ♥ ሥርዓተ-ጾታ ቅድሚያ የሚሰጠው መሆኑን በግልፅ መጥቀስ፡- የባለበጀት መ/ቤቶች ግቦች ሁለቱንም የታዎችን እና ሁሉንም የህብረተሰብ ክፍሎችን ተጠቃሚ እንደሚያደርጉ ማሳየት።
- ♥ ለሶስቱ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት ወጪ ምድቦች ግቦችን ማስቀመጥ፡- ይህም ማለት ሴቶች/ወንዶች ብቻ ላይ ያተኮረ የበጀት ወጪ፣ የእኩል የሥራ ዕድል የበጀት ወጪ እና ሥርዓተ-ጾታን ያካተተ የበጀት ወጪ ናቸው። ለእነዚህ ለሁለቱ ምድቦች ማለትም ሴቶች/ወንዶች ብቻ ላይ ያተኮረ የበጀት ወጪ እና የእኩል የሥራ ዕድል የበጀት ወጪ ብቻ ትኩረት መስጠቱ ተገቢ አይደለም፤ ምክንያቱም የባለበጀት መ/ቤቱ ዋና ተግባር ምርትና አገልግሎቶችን ለሁሉም ዜጎች በእኩል (ለሴቶችና ወንዶች) ማቅረብ ስለሆነ ሶስተኛውንም የበጀት ወጪ ምድብ ማካተት ይኖርበታል።
- ♥ ከግብ ጋር የተያያዙ ተግባራትና አስፈላጊ ግብዓቶች በሚለዩበት ወቅት ተራማጃዊ የሥርዓተ-ጾታ አስተሳሰቦችን መጠቀም፡- ይህም ሴቶችና ወንዶች በባለበጀት መ/ቤቱ ተግባራት በታቀደ መልኩ ተጠቃሚ መሆናቸውን ማረጋገጥ ያስፈልጋል። እንዲሁም ዕቅዶቹ በሴቶች ወይም በሌሎች የማህበረሰብ ክፍሎች ላይ አሉታዊ ተፅዕኖ እንደሌላቸው ማረጋገጥ ያስፈልጋል።
- ♥ ሁኔታዎች በሚፈቅዱበት ጊዜ አመልካቾችና ግቦችን በሥርዓተ-ጾታ በመተንተን በእያንዳንዱ ግብ ውስጥ ያሉ የሥርዓተ-ጾታ እኩልነትን ሊያመጡ የሚያስችሉ የሥርዓተ-ጾታ አላማዎችን ማካተትና ማሳየት ያስፈልጋል።
- ♥ የሥርዓተ-ጾታ ተኮር የአተገባር አመልካቾችን መቅረፅ፡- ለምሳሌ ፣ አመልካቾች ሴቶች ያሉበትን ደረጃ ለማመልከት እንዲሁም ምን ያህል እንደበቁና ተጠቃሚ እንደሆኑ ለማሳየት ያገለግላሉ።

4.4 ደረጃ 3 የዓመታዊ በጀት ዝግጅት

ሶስተኛው የፕሮግራም በጀት ደረጃ ዓመታዊ የበጀት ዝግጅት ሲሆን፣ በዚህ ደረጃ በማ.ኢ.ፌ.ማ የተመለከተውን ጥቅል ዓመታዊ ወጪ ወደ ዓመታዊ ዝርዝር ይመነዘራል። ይህም የተግባራትን ትንተና በማከናወን የሚያስፈልጉ ግብዓቶችን በመለየትና የካፒታል ፕሮጀክት /ዋና ዋና የመደበኛ ተግባራት/ ከግብዓት ትንተና ማለትም ዓመታዊ የወጪ ግምት ጋር ይመሳከራል። ይህ ደረጃ ለስርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት አሰራር (GRB) አቀራረብን እስከ መጨረሻው መኖሩን ለማረጋገጥ ጠቃሚ ነው። ለምሳሌ፣ ዓመታዊ የወጪ ግምትን መተንተን ምን ያህል በጀቱ ከሥርዓተ-ጾታ ጋር ተያያዥነት ያላቸውን ግቦች ለማሳካት ስለመመደቡ ለማወቅ ይረዳል።

እንዲሁም ለተመረጡ ፕሮግራሞች ውጤቶች /ግቦች/ ዋና ዋና የመደበኛ ተግባራት ወይም ፕሮጀክቶች ግብዓትን ለመወሰን በሂደት ወቅት የዕቅድና በጀት ቁልፍ ተዋናዮች የሥርዓተ ጾታ ምላሽ ሰጪ አተያይ /aspects/ ያልተዘነጋ መሆኑን ማስተዋል አለባቸው። ለምሳሌ፣ ለፕሮግራም ውጤቶች /ግቦች/ ዋና ዋና መደበኛ ተግባራት ወይም ፕሮጀክቶችን ለማከናወን የሚያስፈልጉ ግብዓቶች (እነዚህም እንደ ጉልበት፣ ማቴሪያሎች ፋይናንስ) ሲመደብ በዕድሜ፣ በጾታ እና በሥርዓተ-ጾታ የተለዩ መረጃዎች መኖራቸው፣ በተመደበው በጀት ምን ያህል ሴቶች/ ወንዶች ተሳታፊ እንደሆኑ ወይም እንደሰለጠኑ በማሳያነት ለማረጋገጥ ይረዳል። በተጨማሪም፣ በግብዓት ወጪ ግምት ዝግጅት ወቅት (ማለትም ለዋና ዋና መደበኛ ተግባራትና ፕሮጀክቶች የሚያስፈልግ ጥቅል ገንዘብ) በሥርዓተ-ጾታ ትንተና ተለይቶ መቅረቡን ልብ ማለት ይገባል።

ከላይ የተገለፁት ሂደቶችና ደረጃዎች በጀት በሚዘጋጅበት ወቅት ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጭ በሆነ መንገድ መዘጋጀቱን ለማረጋገጥ አስፈላጊ ናቸው።

4.5 ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀትን ከፕሮግራም በጀት አንፃር ተቋማዊ ለማድረግ መልካም አጋጣሚዎች /ዕድሎች/

በፕሮግራም በጀት ሂደቶች የበጀት ዝግጅቱ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት እንዲሆን የሚረዱ በርካታ መልካም አጋጣሚዎች አሉ። ከእነዚህ ዕድሎች አንዱ ከዝግጅት እስከ ማዕደቅ ከተለያዩ የዕቅድና በጀት ዑደት ጋር የሚያያዝ መሆኑ ነው። ይህም የሚያካትተው የዕቅድ ዑደት የማክሮ ኢኮኖሚ ፊስካል ማዕቀፍ (ማኢፌማ) ዝግጅት፣ የሶስት ዓመት ድጎማ ግምቶች ማሳወቅ፣ ዓመታዊ የፊስካል ዕቅድ ዝግጅት እንዲሁም የበጀት ዑደት ደግሞ የግማሽ ዓመት የመርሃ-ግብር ግምገማ፣ የፕሮግራም ምስረታ፣ ዓመታዊ የበጀት ድጋፍ ማስታወቅ፣ የበጀት ጥሪ ማድረግ፣ የበጀት ጥያቄ፣ የበጀት ስሟ፣ ረቂቅ የተደገፈ በጀት ማዘጋጀት፣ የተደገፈ በጀት በሚኒስትሮች ምክር ቤት መገምገም፣ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በጀት ማጽደቅና መፍቀድን የሚያካት ነው።

የዕቅድና በጀት ዑደት የሚከተሉት ዋና ዋና ደረጃዎች አሉት (የፕሮግራም በጀት ማንዋል በገ.ኢ.ል.ሚ.ር 2003) ።

የዕቅድ ዑደት የሚይዘው፡-

- የማክሮ ኢኮኖሚ ፊስካል ማዕቀፍ (ማኢፌማ)፣
- የሶስት ዓመት ድጎማ ግምት ማስታወቅ፣ እና
- የዓመታዊ የፊስካል ዕቅድ ዝግጅት ሲሆኑ

የበጀት ዑደት የሚይዘው፡-

- የበጀት ቅድመ ዝግጅት በባለበጀት መ/ቤቶች
- ዓመታዊ የበጀት ድጋፍ ማስታወቅ፤
- የበጀት ጥሪ ማድረግ፤
- የበጀት ጥያቄ፤
- የበጀት ስሚ፤
- ረቂቅ የተደገፈ በጀት ማዘጋጀት፤
- የተደገፈ በጀት በሚኒስትሮች ምክር ቤት መገምገም፤ እና
- በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በጀት ማጽደቅና መፍቀድ ናቸው፡፡

4.5.1 የዕቅድ ዑደት

በዚህ ዑደት በማክሮ መ/ቤቶች የሚደረግ የፖሊሲ ትንተና የሥርዓተ-ጾታን ጉዳይ ከግምት ውስጥ ማስገባት አለበት፡፡

የመግቢያ ነጥብ፡- ከሥርዓተ-ጾታ ጋር ግንኙነት ያላቸው ፖሊሲዎች ከግምት ውስጥ መግባት አለባቸው፡፡

4.5.2 የበጀት ዑደት

ደረጃ 1፡- የበጀት ቅድመ ዝግጅት በባለበጀት መ/ቤቶች

የመጀመሪያው ደረጃ የሚያካትተው በመንግሥት መ/ቤቶች የሚከናወኑ ለበጀት ዝግጅት የሚረዱ መነሻ ሥራዎችን ነው፡፡ ይህም በፌዴራልና በክልል ደረጃ ያሉ የመንግሥት መ/ቤቶች የፖሊሲ፣ የዕድገትና ትራንስፎርሜሽን ዕቅድ (ዕትዕ) እና ያለፈው ዓመት አፈፃፀማቸውን የሚገመግሙበት ነው፡፡ ይህ ደረጃ እያንዳንዱ ባለበጀት መ/ቤት ዕቅዱን ከአገራዊ ግብና ከሴክተር ፖሊሲዎች ጋር የሚያቀናጅበት ሲሆን፤ ይህም የሚከናወነው ያለፈውን ዓመት አፈፃፀም፣ የአሁኑን ዓመት የክንውን ደረጃ እና ከመካከለኛ ዘመን ዕቅድ ማዕቀፍ ውስጥ የቀጣዩን ዓመት ዕቅድ በመውሰድ ነው፡፡

የመግቢያ ነጥብ፡- ይህ ደረጃ የፕሮግራም በጀት ደረጃ አንድ የሆነውን የፕሮግራም አመሰራረት የሚመለከት (ደረጃ 1 እርምጃ 6) እንዲሁም የፖሊሲ ዓላማዎች ወደ ፕሮግራሞች እና ተጨባጭ ተግባራት የሚተረጎሙበት ሲሆን፤ ለሥርዓተ ጾታ ምላሽ ሰጪ ተግባራትን ለመመስረት ተስማሚ ነው፡፡

ይህ የበጀት ዑደት ደረጃ የሥርዓተ ጾታ እኩልነት ዓላማዎችን በሴክተር ፖሊሲዎችና ዕቅዶች ውስጥ መካተታቸውን አሊያም አለመካተታቸውን ለመገምገም አመቺ ነው፡፡ ይህም

ለቀሪዎቹ የበጀት ኡደት ደረጃዎች መሠረት የሚጥል ሲሆን፤ ለዚህም የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ዓላማዎች/ ጉዳዮች በዚህ ደረጃ ካልተገለጹ ሌሎች የሥርዓተ-ጾታ ተኮር ተግባራትን ለመንደፍ የሚያስችል ማረጋገጫ ወይም መሠረት አይኖርም።

የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ዓላማዎችን በፖሊሲ ግምገማ ሂደት ውስጥ ለማካተት ዋና ሚና የሚጫወቱ ተዋናዮች የሚከተሉት ናቸው፡-

- የሥርዓተ-ጾታ/ሴቶች ጉዳይ ዳይሬክቶሬት/መምሪያዎች/ ተጠሪዎች፡- በማስተባበርና የክትትል ሚናቸው፤
- በእያንዳንዱ ዳይሬክቶሬት/መምሪያ በዕቅድ ሥራ ላይ የተሰማሩ ኤክስፐርቶች፤ እና
- የዕቅድ ዳይሬክቶሬቶች/መምሪያዎች ናቸው።

ማስታወሻ፡- ከላይ በተጠቀሱት ተዋናዮች መካከል ውጤታማ ቅንጅት ሊኖር ይገባል።

ደረጃ 2፡- ዓመታዊ የበጀት ድጋፍ ማስታወቅ፤

የፌዴሬሽን ምክር ቤት ለክልሎች የበጀት ድጋፍ ቀመር በማዘጋጀት ያፀድቃል። የፀደቀውን የበጀት ድጋፍ ቀመር በመጠቀም የገ/ኢ/ል/ሚ/ር ለክልል መንግስታትና ለአስተዳደር ምክር ቤቶች ዓመታዊ የድጋፍ በጀታቸውን አዘጋጅቶ ለእያንዳንዳቸው ያሳውቃል።

የመግባቢያ ነጥብ፡- የፌዴሬሽን ምክር ቤት የድጋፍ ቀመሩን ሲያዘጋጅ የሥርዓተ ጾታ ፍትሃዊነትን እንደ አንድ መለኪያ ሊጠቀም ይችላል። የፌዴሬሽን ምክር ቤት የሚከተሉትን በመጠቀም ትንታኔ ሊያካሂድ ይችላል።

ሀ. የሴቶች፣ ወንዶች፣ ልጃገረዶችና ወንድ ልጆችን ወቅታዊ ሁኔታ በተጠቀሰው ክልል መተንተን፤

ለ. ፖሊሲዎች ምን ያህል የሥርዓተ ጾታን ሁኔታ እንዳካተቱ መዳሰስ፤ እና

ሐ. የበጀት አመዳደብን ከሥርዓተ ጾታ አንፃር መዳሰስ ናቸው።

ደረጃ 3፡- የበጀት ጥሪ ማድረግ

በሚከተሉት መመዘኛዎች መሰረት የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር ለሁሉም ባለበጀት መ/ቤቶች የበጀት ጥሪ ይልካል።

1. ለቀጣዩ በጀት ዓመት ለፕሮግራሞች ወጪ የበጀት ጣሪያ፤
 2. የበጀት ጥያቄያቸውን የሚያቀርቡበትን ቀን ገደብ፤
-

3. በባለበጀት መ/ቤቶች ወጪዎች ላይ ተጽእኖ የሚያሳድሩ ፖሊሲዎች ግምገማ፤
4. የፕሮግራም በጀት ጥያቄ ዝግጅት አቀራረብ አጠቃላይ መመሪያ፤ እና
5. የበጀት ጥያቄውን ለማዘጋጀት ዝርዝር የአሠራር መመሪያዎችና ቅጾች ናቸው፡፡

የገ/ኢ/ል/ሚ/ር የበጀት ጥሪ ደብዳቤ በየዓመቱ የካቲት 1 ቀን ለሁሉም የመንግሥት መ/ቤቶች ይልካል፡፡

የመግቢያ ነጥብ፡- በፕሮግራም በጀት ዝግጅት የአሰራር መመሪያ ውስጥ ሥርዓተ ጾታን እንደ አንድ መመዘኛ ማስገባት፡፡ በገ/ኢ/ል/ሚ/ር የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬት በበጀት ጥሪ ውስጥ ሥርዓተ-ጾታ እንደ አንድ ዋና ጉዳይ በበቂና ግልጽ በሆነ መልኩ መካተቱን በማረጋገጥ ረገድ በዋናነት ሚና መጫወት ይኖርበታል፡፡ በዚህ ደረጃ የገ/ኢ/ል/ሚ/ር የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይን ከመንግሥት ፖሊሲዎች፣ ግቦችና ስትራቴጂዎች ጋር መቀናጀቱንና አጽንኦት መስጠቱን የሚያረጋግጥ አንቀጽ ማስገባት አለበት፡፡

ደረጃ 4፡- የበጀት ጥያቄ

"የበጀት ጥያቄ" የሚይዘው የመንግሥት መ/ቤቶች የበጀት ጥያቄያቸውን በበጀት ጥሪው ላይ ካለው የበጀት ጣሪያና መመሪያ ጋር የሚያጣጥሙበት ነው፡፡ የበጀት ቅደም ተከተል የሚደረገውም በዚህ ደረጃ ላይ ነው፡፡

የመግቢያ ነጥብ፡- ባለበጀት መ/ቤቶች የፕሮግራሞችን፣ ዓላማዎችንና ተግባራትን ቅደም ተከተል ሲያወጡ የሥርዓተ-ጾታን ጉዳይ ትኩረት መስጠት ያለባቸው ሲሆን፤ ይህም የፕሮግራም በጀት ደረጃ አንድ ከሆነውና የመንግሥት መ/ቤቶች 'የፕሮግራም ምስረታ' ጋር የሚያያዝ ነው፡፡ የእያንዳንዱ ባለበጀት መ/ቤት የሴቶች/ ስርዓተ-ጾታ ጉዳይ እና የዕቅድ ዳይሬክቶሬቶች /መመሪያዎች ከሌሎች ዳይሬክቶሬቶች/ መምሪያዎች ጋር በመተባበር በበጀት ጥያቄው ላይ ሚና መጫወት አለባቸው፡፡

ደረጃ 5፡- የበጀት ስሚ

በዚህ ደረጃ ረቂቅ የተደገፈ በጀት ከመዘጋጀቱ በፊት የገ/ኢ/ል/ሚ/ር "የበጀት ስሚ" ያካሂዳል፡፡ የበጀት ስሚው የሚዘጋጀው የገ/ኢ/ል/ሚ/ር የባለበጀት መ/ቤቶችን የፕሮግራም በጀት የመጀመሪያ ደረጃ ግምገማ በሚያደርግበት ወቅት ለሚነሱ ትኩረት የሚሹ ጉዳዮች ምላሽ ለመስጠት ነው፡፡ በዚህ ሂደት የባለበጀት መ/ቤቶች የበላይ ሀላፊዎች ስለበጀታቸው ጥያቄ ሊቀርብላቸውና አስፈላጊ ሆኖ ከተገኘ ተጨማሪ ደጋፊ መረጃዎችን/ሰነዶችን እንዲያቀርቡ ሊጋበዙ ይችላሉ፡፡ ከበጀት ስሚ የሚገኘው መረጃ የገ/ኢ/ል/ሚ/ር ረቂቅ የተደገፈ በጀት ለማዘጋጀት ያስችላል ፡፡

የመግቢያ ነጥብ:- የገ/ኢ/ል/ሚ/ር የበጀት ዝግጅትና አስተዳደር ዳይሬክቶሬት የበጀት ጥያቄ ረቂቅ ከባለበጀት መ/ቤቶች ከተቀበለ በኋላ፣ የባለበጀት መ/ቤቶች የበጀት ጥያቄ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ መሆኑን መገምገም አለበት። እንዲሁም የገ/ኢ/ል/ሚ/ር የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬት ከሥጽምሰበ (GRB) በተያያዘ አስፈላጊ የቴክኒክ ድጋፍ መስጠት አለበት። ከዚህም በተጨማሪ በበጀት ስሟ ሂደት የባለበጀት መ/ቤቶችን የሚመለከታቸው ባለሙያዎች እና የሴቶች/ሥርዓተ-ጾታ ባለሙያዎችን ከመ/ቤቶቹ ፖሊሲዎች አንፃር ለሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ዓላማዎች እና ተግባራት ስለተመደበው በጀት ያስረዳሉ፣ ማብራሪያና አሳማኝ ገለፃ ያደርጋሉ።

በበጀት ስሟ ላይ የሚሳተፉ ተዋናዮች:-የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር የሥርዓተ ጾታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬት፣ የሚመለከተው ባለበጀት መ/ቤት የተለያዩ ፕሮግራሞች ዳይሬክቶሬቶች፣ እና የሥርዓተ-ጾታ/ሴቶች ዳይሬክቶሬት/አደረጃጀቶች ናቸው።

በበጀት ስሟ ወቅት ምን ይደረጋል?

- የባለበጀት መ/ቤቶች የሥርዓተ-ጾታ ዳይሬክቶሬቶች በበጀት ስሟ የበጀት ክለሳ ወቅት የሥርዓተ ጉዳዮች በበቂ ሁኔታ መወሰዳቸውን ማረጋገጥና ማግባባት አለባቸው።
- የገ/ኢ/ል/ሚ/ር የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬት በበጀት ስሟ ወቅት በጀቱ ከሥርዓተ-ጾታ አንጻር እንዲከለስ ማግባባት አለበት።

በበጀት ስሟ ወቅት የሚነሱ ጥያቄዎች

- የበጀቱን ይዘት ከሥርዓተ-ጾታ አንጻር ለመገምገም የሚከተሉትን ጥያቄ ማንሳት ይቻላል፤ ለምሳሌ፡ በእያንዳንዱ ባለበጀት መ/ቤት የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች ተለይተዋልን? እንዲሁም ከዕቅዶች፣ ፕሮግራሞችና ተግባራት ጋር በአግባቡ ተቀናጅተዋልን?
- የባለበጀት መ/ቤቶች ዓላማዎቻቸውን፣ ፕሮግራሞቻቸውን፣ ውጤቶቻቸውን እና ተግባራቶቻቸውን ከሥርዓተ ጾታ አንጻር ቅደም ተከተል አውጥተዋልን?
- ከበጀት ጣሪያ አንጻር የፕሮግራም ተግባራት ቅደም ተከተል አወጣጥ የሥርዓተ ጾታ ጉዳዮችን ከግምት አስገብቷል? /ይህም በቅደም ተከተል መመዘኛ ላይ ያተኩራል/
- በባለበጀት መ/ቤቶች ቅደም ተከተል የወጣላቸው ፕሮግራሞች እና ተግባራት የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ዓላማዎችን አንጸባርቀዋልን?

ደረጃ 6፡- ረቂቅ የተደገፈ በጀት ዝግጅት

ረቂቅ የተደገፈ በጀት፡- የገ/ኢ/ል/ሚ/ር አዘጋጅቶ ለሚኒስትሮች ምክር ቤት የሚያቀርበው የተጠቃለለ በጀት ነው።

የመግቢያ ነጥብ፡- በዚህ ደረጃ ላይ የገ/ኢ/ል/ሚ/ር ረቂቅ የተደገፈ በጀቱን በጥልቀት በመመርመር የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች የተዘነጉ አለመሆናቸውን ማረጋገጥ አለበት። ለበጀት መግለጫ /budget speech/ እና ማጽደቅ የሚዘጋጁት ሰነዶች ለሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች ምላሽ ሰጪነት የሚያመለክቱ ሆነው፤ መንግሥት ለሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ያለውን ቁርጠኝነት የሚያረጋግጡ መሆን አለባቸው።

ተዋናዮች፡-የገ/ኢ/ል/ሚ/ር የበጀት ዝግጅትና አስተዳደር ዳይሬክቶሬት እና የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬት፤

ደረጃ 7፡- ረቂቅ የተደገፈ በጀት በሚኒስትሮች ምክር ቤት መገምገም

የሚኒስትሮች ምክር ቤት ረቂቅ የተደገፈ በጀት ከገ/ኢ/ል/ሚ/ር ተቀብሎ በረቂቅ የተደገፈ በጀቱ ላይ የራሱን ግምገማ ያካሂዳል። በቀረበው ረቂቅ የተደገፈ በጀት ላይ የሚስተካከሉ ወይም የሚለወጡ ካሉ ለሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ከመላኩ በፊት ተስተካክሎ እንዲቀርብ የሚኒስትሮች ምክር ቤት የገ/ኢ/ል/ሚ/ርን ሊጠይቅ ይችላል። ከዚህ በኋላ የተደገፈው በጀት በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ለመገምገም፣ ለመጽደቅና ለመፈቀድ ዝግጁ ሆኗል ማለት ነው።

የመግቢያ ነጥብ፡- የሴቶች፣ ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር በሚኒስትሮች ምክር ቤት አባልነቱ የባለበጀት መ/ቤቶችን በጀት ከሥርዓተ ጾታ አንፃር ለመጠየቅ ወሳኝ ሚና መጫወት አለበት።

ተዋናይ፡- የሴቶች፣ ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር

በዚህ ደረጃ የሚፈጸሙ ጉዳዮችና የሚነሱ ጥያቄዎች፤

- ✓ በሚመለከተው የባለበጀት መ/ቤት ጎልተው የሚታዩ የሥርዓተ-ጾታ ዓላማዎች/ጉዳዮች በሴክተር በጀት ውስጥ መካተታቸውን ማረጋገጥ፤
- ✓ በበጀት ክለሳ ሂደት ሥርዓት ጾታን የሚመለከቱ ወጪዎች ተጠብቀው እንዲቆዩ ማግባባት፤

ደረጃ 8፡- በሕግ አውጭው በጀት ማፅደቅና መፍቀድ፤

በፋይናንስ የጊዜ ሰሌዳ መሰረት በገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስትር በሚደረግ የበጀት መግለጫ /budget speech/፤ የተደገፈው ረቂቅ በጀት ለሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ይቀርባል። የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የቀረበውን ሰነድ ከተመለከተ በኋላ ለዝርዝር እይታ ለበጀትና ፋይናንስ ቋሚ ኮሚቴ ይመራል። የበጀትና ፋይናንስ ቋሚ ኮሚቴ የገ/ኢ/ል/ሚ/ር የሥራ ኃላፊዎች ባለብት የሚመለከታቸውን ባለድርሻ አካላት በመጥራት የሕዝብ ውይይት እንዲደረግበት ያደርጋል። በጀቱ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ከፀደቀ፤ የተደገፈው በጀት "የፀደቀ በጀት" ይሆናል።

የመግቢያ ነጥብ፡- የጠርጣማው የሴቶች፣ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ እና የበጀትና ፋይናንስ ቋሚ ኮሚቴዎች በተለያዩ የፖሊሲ ሰነዶች እና ሥጽምሰባ መመሪያ እንደተገለፀው፤ የቀረበው ረቂቅ በጀት የሥርዓተ-ጾታን እኩልነት ለማረጋገጥ ሀገሪቷ በገባችው ስምምነት መሠረት መሆኑን መገምገም አለባቸው።

ተዋናዮች፡- የሴቶች፣ ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ እና የበጀትና ፋይናንስ ቋሚ ኮሚቴዎች እንዲሁም በሕዝብ ውይይት ላይ ሌሎች ቋሚ ኮሚቴዎች፤ የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት አባላት እና ባለድርሻ አካላት አግባብነት ያላቸው የሥርዓተ ጾታ ጉዳዮችን ሊያነሱ ይችላሉ።

በዚህ ደረጃ የሚፈጸሙ ጉዳዮችና የሚነሱ ጥያቄዎች

- ✓ ስለ በጀቱ ይዘት ከሥርዓተ ጾታ አንፃር ጥያቄ በማንሳት፤ በእያንዳንዱ ባለበጀት መ/ቤት የተለዩ ዋና የሥርዓተ ጾታ ጉዳዮች ከፅቅድ፣ ፕሮግራሞች እና ፖሊሲዎች ጋር በአግባቡ መቀናጀታቸውን መጠየቅ/መገምገም አለባቸው።
- ✓ የሴቶች፣ ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ እና የበጀትና ፋይናንስ ቋሚ ኮሚቴዎች በጀቱ ከሥርዓተ ጾታ አንፃር እንዲታይ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል።

በጀቱ ከፀደቀና ለእያንዳንዱ ባለበጀት መ/ቤት የበጀት ማስታወቂያ ከተላከ በኋላ እያንዳንዱ ባለበጀት መ/ቤት በፀደቀው በጀት መሠረት መርሃ ግብር ማዘጋጀት ይጠበቅበታል። በመርሃ ግብሩ መሠረትም በየጊዜው የተደረሰበት የየሩብ ዓመት የአፈፃፀም ሪፖርት አዘጋጅቶ ያቀርባል። የወጪዎች ክትትል እና የአገልግሎት አሰጣጥ እንዲሁም የስኬቶች ዳሰሳ መከናወን ይኖርበታል። በእነዚህም ሂደት የሚዘጋጀው ሪፖርት የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ መካተት ይኖርበታል።

4.6 የበጀት አስተዳደርና አፈፃፀም

የበጀት አፈፃፀም የፀደቀውን በጀት ሥራ ላይ ማዋል ብቻ ሳይሆን በጀቱን ማስተዳደር ጭምር ነው። የባለበጀት መ/ቤቶች የፕሮግራም ኃላፊዎች በሚመሩት ፕሮግራም ውስጥ የበጀት ዝውውር ለማድረግ ኃላፊነት ተስጥቷቸዋል። ይህም ለፕሮግራም ኃላፊዎች በጀታቸውን ለማስተዳደር ሥልጣን የሚሰጥ ነው።

የመ/ቤቱ በጀት ከፀደቀ በኋላ ከሚከናወኑ አስተዳደራዊ ሂደቶች ውስጥ አንዱ የሥርዓተ-ይዞታ ጉዳዮችን ውጤታማ በሆነ መልኩ መተግበር ነው። በጀት ከፀደቀ በኋላ ሥርዓተ-ይዞታን ለማካተት ከመግቢያ ነጥቦች አንዱ፣ ዓረመልአማኑ የፀደቀውን በጀት እንዲያንፀባርቅ ሆኖ ማሻሻል ነው። በዚህ ደረጃ ላይ ቀድሞ ድጋፍ ያገኙ የሥርዓተ-ይዞታ ተግባራት መጽደቃቸውንና በዓረመልአማኑ መካተታቸውን ማረጋገጥ ያስፈልጋል።

ከዚህም በላይ በበጀት አስተዳደርና አፈፃፀም ደረጃ የሥራ መርሃ ግብር ማዘጋጀት እና ለፕሮግራሞች ውጤቶች የጥሬ ገንዘብ ፍላጎት /cash requirement/ ማቅረብ ያስፈልጋል። በዚህ ደረጃ በተጨማሪም በተዘጋጀው የሥራ መርሃ ግብር ዝግጅት የሥርዓተ-ይዞታ ተግባራት መካተት አሊያም አለመካተታቸውን ማረጋገጥ ያስፈልጋል።

ከዚህ በላይ እንደተጠቀሰው የፕሮግራም በጀት ዋና መርህ ለመንግስት መ/ቤቶች ሥልጣን በመስጠት ባለበጀት መ/ቤቶች ዕቅዳቸውን በፀደቀው በጀት መሠረት ለመተግበር ትልቅ ዕድል ይፈጥራል። በሌላም በኩል ዓረመልአማኑ በገ/ኢ/ል/ሚ/ር እና በመንግሥት መ/ቤቶች መካከል የሚደረግ የአፈፃፀም ስምምነት ተደርጎ የሚወሰድ ሲሆን፣ ለመንግሥት መ/ቤቶች የበላይ ኃላፊዎች በጀታቸውን ለማስተዳደር ስልጣን የሚሰጥ እና ትግበራቸው ለሥርዓተ-ይዞታ ምላሽ የሚሰጥ መሆኑንና አለመሆኑን ለመፈተሽ ያስችላቸዋል። ለምሳሌ ያህል፡- በፕሮግራም በጀት የበጀት ዝውውር መመሪያ መሠረት የመ/ቤቱ የበላይ ኃላፊ በአንድ ፕሮግራም ሥር ከአንድ ፕሮጀክት ወደ ሌላ ፕሮጀክት የበጀት ዝውውር ለማድረግ ኃላፊነት ተስጥቶታል። ነገር ግን የመንግሥት መ/ቤቶች ከአንድ ፕሮግራም ወደ ሌላ ፕሮግራም የበጀት ዝውውር ለማድረግ የገ/ኢ/ል/ሚ/ር መፍቀድ ይኖርበታል።

በሌላ በኩል የባለበጀት መ/ቤቱ በተለያዩ ምክንያቶች የተጨማሪ በጀት ካስፈለገው የበጀት ጥያቄውን ለገ/ኢ/ል/ሚ/ር ያቀርባል። የቀረበው ጥያቄ ከመጠባበቂያ በጀት የሚስተናገድ ከሆነ ተጨማሪ በጀት ሊፈቀድ ይችላል። ነገር ግን ከመጠባበቂያ በጀት ሊስተናገድ የማይችል ከሆነ ለሚኒስትሮች ምክር ቤት ቀርቦ፣ በሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት መጽደቅ ያስፈልገዋል። ይህ ሲፈፀም የሥርዓተ-ይዞታ ጉዳዮች መጤን አለባቸው።

ክፍል አምስት

ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት የክትትልና ግምገማ ማዕቀፍ

ክትትልና ግምገማ ዕቅድና ፖሊሲን ለመተንተን እና ለመተግበር አንዱ የማኔጅመንት መሣሪያ ነው። ክትትል የሚያስፈልገው የፕሮጀክቶች እና ውጤቶች የደረሱበትን ደረጃ ለመለካት ሲሆን፣ ግምገማ ደግሞ የፕሮግራሞች እና የውጤቶችን ስኬት (የግብ ስኬትና ፋይዳ) የሚያሳይ ነው። በዚህ ረገድ ክትትልና ግምገማ የመንግስት ወጪዎች ቀልጣፋ፣ ፍትሃዊ እና ውጤታማ በሆነ መንገድ መውጣታቸውን በሚገመገምበት ወቅት የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን ለመለየትና ለማካተት ጠቃሚ መሣሪያ ነው።

ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ የክትትልና ግምገማ አሠራር የበጀት ምደባው የወንዶችና ሴቶችን ፍላጎት ምን ያህል እንደሚያሟላ፣ በሕይወታቸው ላይ እና አጠቃላይ የማኅበራዊ ኢኮኖሚው ደህንነት ላይ ያለው ፋይዳ፣ እንዲሁም የበጀት ሂደቱ እና አሰራር ሥርዓቱ ለሥርዓተ ጾታ ምላሽ ሰጪ መሆኑን ያሳያል። በመሆኑም ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ የክትትልና ግምገማ በበጀት ሂደት፣ ወጪው በወንዶች እና ሴቶች ላይ ያመጣውን የተለያየ ተፅዕኖ/ፋይዳ ለመለካት ጠቃሚ ነው።

ለሥርዓተ ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት አፈፃፀምን በፕሮግራም በጀት አደቶች ውስጥ ለመከታተልና ለመለካት የሚያስችሉ የተወሰኑ አስፈላጊ መረጃዎች ከዚህ በታች ቀርበዋል።

የበጀት አደት ሂደትን በመጠቀም ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት አፈፃፀሞችን

ለመከታተል መፈተሻዎችና አመልካቾች

ደረጃዎች	የበጀት አደት	መፈተሻ	አመልካቾች
1	የግማሽ ዓመት የመርሃ-ግብር ግምገማ	<ul style="list-style-type: none"> የወንዶችና ሴቶች ሁኔታዎች ተተንትኑዋልን? እንዲሁም የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች ተለይተዋልን? በብሄራዊና የሴክተር ፖሊሲዎች ክለሳና አፈፃፀም ማሳያ የሥርዓተ ጾታ ጉዳዮች ተወስደዋልን? ያለፈው ዓመት አፈፃፀም ከሥርዓተ ጾታ አንፃር ተገምግሟልን? 	<ul style="list-style-type: none"> የሥርዓተ ጾታ ጉዳዮች ባለፈው ዓመት የፕሮግራም ግምገማ ተለይተዋል። የግማሽ ዓመት የፖሊሲዎችና ሴክተር ግምገማ በጾታና በሥርዓተ-ጾታ የተከፋፈለ/የተለየ መረጃን መሠረት በማድረግ ተካሂዷል። ሥርዓተ-ጾታን መሠረት ያደረገ የመነሻ መረጃ እና ወቅታዊ የሥራ አፈፃፀም ስኬት በሥርዓተ-ጾታና በጾታ በመለየት የተገለጸ ነው።

ደረጃዎች	የበጀት አደት	መፈተሻ	አመልካቾች
2	የስራ ዕቅድ ዝግጅት፡- የፕሮግራም ምስረታ	<ul style="list-style-type: none"> • የፖሊሲ ዓላማዎችና ውጤቶች ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ ናቸውን? • ግብዓቶች፣ ውጤቶችና የስኬት አመልካቾች የሥርዓተ-ጾታ ፍላጎቶችን በተለየና ባጠቃለለ መልኩ አመልክተዋልን? • የፕሮግራም መግለጫ የሥርዓተ-ጾታን ጉዳይ ይዟልን? • በፕሮግራሞች ቅደም ተከተል ማውጣት ላይ ሥርዓተ-ጾታ አንዱ መመዘኛ መምረጫ ነውን? • የታቀደው የካፒታልና የመደበኛ ወጪዎች ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ በሚሰጥ መልኩ ተለይተው ተቀምጠዋልን? 	<ul style="list-style-type: none"> • ፕሮግራሞች ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ በሚሰጥ መገድ በግልጽ ተቀምጠዋል። • የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችንና ሃሳቦችን በፖሊሲ ዓላማዎችና ውጤቶች ማስገባት፤ • ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ የግብዓቶች ውጤቶችና የስኬት አመልካቾች ተቀምጠዋል። -በጾታ፣ በዕድሜ እና በሥርዓተ-ጾታ የተከፋፈለ/ የተለየ የግብዓት፣ ውጤትና ስኬት አመልካቾች? • የፕሮግራም መግለጫ ፎርማት የተቀረጸው ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ በሚሰጥና በሚያጠቃልል መልኩ ነው። • የፕሮግራም ቅደም ተከተል መመዘኛን የሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪነት መሠረት ባደረገ መለኪያ መቅረጽ -ይህም የሥርዓተ-ጾታ ክፍተቶች፣ የሀብትና የሕዝብ ንብረቶች ባለቤትነትና ተደራሽነት? • በጾታና ሥርዓተ-ጾታ መረጃ መሠረት የተለዩ፣ የተመሠረቱና ቅደም ተከተል የወጣላቸው ፕሮግራሞች፤ • በፕሮግራም ምስረታ ወቅት የተገለጸ የተካተቱ የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች ደረጃ፤ • ለሥርዓተ-ጾታ እና ግንኙነት ላለው የድህነት ተኮር እንዲሁም የመሠረተ ልማት ዘርፎች የታቀደ የካፒታልና የመደበኛ ወጪ አመዳደብ ድርሻ፤

ደረጃዎች	የበጀት አደት	መፈተሻ	አመልካቾች
3	ዓመታዊ የበጀት ድጋፍ ማስታወቅ	<ul style="list-style-type: none"> የክልሎች የበጀት ድጋፍ በሚዘጋጅበት ወቅት፣ የሥርዓተ-ጾታ ሁኔታ እና የሥርዓተ-ጾታ ክፍተቶች እንደ አንድ መለኪያ ተወስደዋል? ሌሎች ተቀጽላ መመዘኛዎች የሥርዓተ-ጾታ ክፍተቶች/ወይም የሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጭነትን አካተዋል? በበጀት ማስታወቂያ የተላከው በጀት እንደ አጠቃላይ የበጀት ሂደት ሥጽምሰብን እንደ አንድ አካል ይዟል? 	<ul style="list-style-type: none"> የሥርዓተ-ጾታ ፍትሃዊነትና ልዩነት በድጋፍ ቀመር ውስጥ እንደአንድ መለኪያ ተካቷል። የበጀት ድጋፍ ሲመደብ በጾታ የተከፋፈለ መረጃን መጠቀም፣ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ የበጀት ድጋፍ አመዳደብ ሥርዓት መኖር፣ ሥጽምሰብ በበጀት ድጋፍ ማሳወቅ ሂደት እንደ ዋና ተፈላጊ መግባት፣
4 እና 5	የበጀት ጥሪ እና የበጀት ጥያቄ፣	<ul style="list-style-type: none"> የበጀት ጥሪ ደብዳቤ ለሥርዓተ ጾታ ምላሽ ሰጪ ነው? የበጀት አቀራረብ የአሠራር መመሪያዎችና ፎርማቶች ከሥርዓተ-ጾታ አንፃር በገ/ኢ/ል/ሚ/ር የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬት ተገምግሟል? የበጀት ጥሪ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ ስለመሆኑ በገ/ኢ/ል/ሚ/ር እና በባለበጀት መ/ቤቶች የሴቶች ጉዳይ አስፈፃሚዎች መካከል ግንኙነት ተደርጓል? የባለበጀት መ/ቤቶች ረቂቅ በጀታቸውን ከማቅረባቸው በፊት ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪነቱን እንደገና አይተዋል? 	<ul style="list-style-type: none"> በግልጽ የተቀመጡ መግለጫዎችን መመሪያዎችን በበጀት ጥሪ ደብዳቤ ውስጥ ማስገባት እና የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን እንደ አስፈላጊ መመዘኛ ለማካተት የሚያስገድዱ የበጀት የአስራር መመሪያዎችና ፎርማቶች መኖር። የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች በበጀት ጥሪ ወቅት በበጀት ፎርማቶችና የአሠራር መመሪያዎች ለማቀናጀት በገ/ኢ/ል/ሚ/ር የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ እና የበጀት ዝግጅትና አስተዳደር ዳይሬክቶሬቶች መካከል ከስምምነት ላይ መድረስ፣ ሥርዓተ-ጾታ በበጀት ጥሪ ውስጥ ስለመተከሉ በገ/ኢ/ል/ሚ/ር እና በባለበጀት መ/ቤቶች የሴቶች ጉዳይ አስፈፃሚዎች መካከል በኤሌክትሮኒክስ ዘዴ እና በደብዳቤ መረጃ መለዋወጥ፣ የበጀት ጥያቄን ከሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጭነት አንጻር የበጀት ጥሪ ደብዳቤን እንደገና ማየት

ደረጃዎች	የበጀት አደት	መፈተሻ	አመልካቾች
6	የበጀት ሰሚ	<ul style="list-style-type: none"> የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች በበጀት ሰሚ ወቅት የመወያያ ነጥብ ናቸውን? የሴቶች ጉዳይ አስፈጻሚዎች ኤክስፐርቶች በበጀት ሰሚ ሂደት በንቃት ተሳትፈዋልን? የሥርዓተ-ጾታ ፍትሃዊነትና እኩልነት ዓላማዎችና ተግባራት በውይይቶች ጊዜ ተብራርተው ተገልፀዋልን? የገ/ኢ/ል/ሚ/ር የበጀት ዝግጅትና አስተዳደር ዳይሬክቶሬት የቀረበውን የበጀት ጥያቄ በሚገመገምበት ወቅት የሥርዓተ-ጾታን ጉዳይ አይቷልን? 	<ul style="list-style-type: none"> የሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ ክፍተት መለኪያዎችን እንደ አንድ ቋሚ አጀንዳ ማስገባት በተጠየቀ በጀት ላይ የተነሱ የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮችና ክፍተቶች የተንፀባረቁና የተደረጉ ውይይቶች ብዛት፤ በበጀት ሰሚ ላይ የተሳተፉ የገ/ኢ/ል/ሚ/ር ኤክስፐርቶች ዳይሬክተሮች እና የባለበጀት መ/ቤቶች የሴቶች ጉዳይ አስፈጻሚዎች፤ በበጀት ዝግጅት ሂደት የሥርዓተ-ጾታን ክፍተት ለመቀነስ ስለሚወስዱ እርምጃዎች የተለዩና የተደረጉ ውይይቶች (ለምሳሌ የተጠቃሚዎች ግቦች መወሰንና ማደራጀት፤) ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ የአሰራር መመሪያ አንፃር የተገመገመ በጀት፤

ደረጃዎች	የበጀት አደት	መፈተሻ	አመልካቾች
7	ረቂቅ የተደገፈ በጀት ዝግጅት	<ul style="list-style-type: none"> • የሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪነት በተደገፈ በጀት ዝግጅት ውስጥ ተንፀባርቋል? • የተደገፈው በጀት በፕሮግራሞች ውስጥ በውጤቶች/ተግባራት ደረጃ የሥርዓተ ጾታን ቅደም ተከተል አውጥቷል? • በተደገፈው በጀት ዝግጅት ውስጥ ለሴቶች የተለየ በጀት ተካቷል ወይ? • ለሴቶች ጉዳይ አስፈፃሚዎች ምን ያህል በጀት ተመድቧል? • ረቂቅ የተደገፈ በጀት እና የበጀት መግለጫ/speech/ ሰነድ በመንግሥት ወጪዎችና በመንግሥት አገልግሎቶች ድርሻ ለሥርዓተ-ጾታ ፍትሐዊነትና እኩልነት መንግስት የገባውን ቃል አመልክቷል? 	<ul style="list-style-type: none"> • የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች በተደገፈ በጀት በፕሮግራሞች ቅደም ተከተል በማውጣት ላይ ገብተዋል። • የሥርዓተ-ጾታን እኩልነትና ለሴቶች ሥልጣን መስጠትን ከፍ ለማድረግ ውጤቶችና ተግባራት ቅደም ተከተል ወጥተዋል። • ለሴቶች የተለየ ተግባራት የተመደበ በጀት መጠን፤ • ለሴቶች ጉዳይ አስፈፃሚዎች የተመደበ በጀት ድርሻ፤ • በበጀት መግለጫ ሰነድ የተካተተና የተንፀባረቀ ለሥርዓተ-ጾታ ፍትሐዊነትና እኩልነት መንግሥት የገባው ቃል፤

ደረጃዎች	የበጀት አደጋ	መፈተሻ	አመልካቾች
8	ረቂቅ የተደገፈ በጀት በሚኒስትሮች ምክር ቤት መገምገም	<ul style="list-style-type: none"> • ስለ ሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት ቴክኒካዊ ጉዳዮች ላይ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ግንዛቤ አለውን? • የሚኒስትሮች ምክር ቤት ረቂቅ የተደገፈ በጀትን በሥርዓተ-ጾታ መነጽር ተንትኗል? • በረቂቅ የተደገፈ በጀት ግምገማ ሂደት የሴቶች፣ ሕፃናት ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር በንቃት ተሳትፏል? 	<ul style="list-style-type: none"> • በስርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት የተሰጡ የግንዛቤ ማስጨበጫ ፕሮግራሞች ብዛት እና ስለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት ስልጠና የወሰዱና በበጀት ማጽደቅ የሚሳተፉ የበጀት ፋይናንስ ቋሚ ኮሚቴዎች ብዛት፣ • በሥርዓተ-ጾታ መነጽር በሚኒስትሮች ምክር ቤት የተገመገመ ረቂቅ የተደገፈ በጀት፣ • በሴቶች፣ ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር ንቁ ተሳትፎ የተነሱና የታዩ የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች፣
9	በሕግ አውጭው በጀት ማፅደቅና መፍቀድ	<ul style="list-style-type: none"> • የጠርላማ አባላት ስለ ሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት ቴክኒካዊ ጉዳዮች ግንዛቤ አላቸውን? • የበጀት ማጽደቅ ሂደት ዝግ ያልሆነ፣ ግልጽና ሥርዓተ-ጾታ ተኮር ነው? • የጠርላማ አባላት በሕዝብ ውይይት ላይ ሥርዓተ-ጾታን የሚመለከቱ ጉዳዮችን በማንሳት ረገድ በንቃት ተሳትፈዋል? • የሴቶች፣ ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ እና የበጀትና ፋይናንስ ቋሚ ኮሚቴዎች የሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት መፈተሻዎች መሠረት በጀቱን ገምግመዋል? 	<ul style="list-style-type: none"> • ለጠርላማ አባላት የተሰጡ የግንዛቤ ማዳበሪያ ፕሮግራሞች፣ • በበጀት ማጽደቅ ሂደት ግልጽነት፣ የማሕበራዊ ተጠያቂነት መሣሪያዎች ጥቅም ላይ መዋል፣ • ዓመታዊ በጀት በማጽደቅ ሂደት ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት መመዘኛና የቴክኒክ አሠራሮች ጥቅም ላይ ውለዋል፣ • ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀትን በመውሰድ የፀደቀ ዓመታዊ በጀት፣ • የተገመገመ የበጀት ሰነድ እና ለሥርዓተ-ጾታና ግንኙነት ላላቸው ጉዳዮች የተመደበ በጀት መጠን፣

ደረጃዎች	የበጀት አደት	መፈተሻ	አመልካቾች
	የመርሃ ግብር ዝግጅት ሪፖርት አቀራረብ	<ul style="list-style-type: none"> የባለበጀት መ/ቤቶች መርሃ ግብር በሚያዘጋጁበት ወቅት ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት የአሠራር መመሪያን ተጠቅመዋል? የሥርዓተ-ጾታ ጉዳዮች በፕሮግራምና መርሃ ግብር ዝግጅት ከመጀመሪያው እስከ መጨረሻው ገብተዋል? የፕሮግራሞች ልዩነት ፋይዳ ሪፖርት ሲቀርብ በጾታና በሥርዓተ-ጾታ በተከፋፈለ መንገድ ነው? 	<ul style="list-style-type: none"> ሥጸምሰበ የአሠራር መመሪያን እንደ መርህ መጠቀም እና በሥጸምሰበ ትግበራ እንደ ማጣቀሻ መጠቀም፤ በሁሉም ደረጃ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪነት መመዘኛ የመርሃ ግብር እና ፕሮግራሞች ማስገባትና እና ምላሽ ሰጪነት፤ ሪፖርቶች የተቀረጹት በጾታና ዕድሜ በተከፋፈለ መረጃ ነው፤ በሥርዓተ ጾታ/ ጾታ መሠረት የተከፋፈለ፤ የተጠቃሚዎች ዳሰሳና የሁኔታዎች ትንተናን መሠረት ያደረገ የተገመገመና የተጠናቀረ የፕሮግራም ውጤቶች፤

5.1 የሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት ትግበራ የክትትልና ግምገማ ስትራቴጂ

የሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት የክትትልና ግምገማ ስትራቴጂ አስፈላጊ የሆነው ሥጸምሰበ ሥራ ላይ መዋሉን ለመመልከት እና ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ በሚሰጥ መንገድ ፍትሃዊ የሀብት ምደባ መኖሩን ለመገምገም ነው። ክትትል የሚደረገው መንግሥት መ/ቤቶች ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት ሂደት አተገባበርን ለመገምገም እንዲሁም ከበጀት ውስጥ ምን ያህሉ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ መሆኑን ለማሳየት ነው። የመንግሥት መ/ቤቶች የበጀት ሂደት እና ምደባ የሥርዓተ ጾታ ጉዳይ ማዕከል ከሆነ የክትትል የተወሰነው የክትትል ክፍል እንደገና ሊታይ ይችላል። በሌላ በኩል የግምገማ ትኩረት የሥጸምሰበ ትግበራ በሥርዓተ-ጾታ እኩልነት እና ሁሉን አቀፍ የሆነ ልማት ከማስመዝገብ አንጻር ያለውን ተጽዕኖ ለማየት ነው።

በዚህ መሠረት ክትትል እና ግምገማ ያስፈለገው በሥጸምሰበ ክንውኖች ለወቅቱ የስጸምሰበ አፈፃፀም የተቀመጡ ዓላማዎችን ማሳካታቸው ብቻ ሳይሆን ለመንግሥት ሰፊ የሥርዓተ-ጾታ ግቦች የሚያደርጉትን አስተዋጽኦ ለመዳሰስ እንደመሳሪያ ለመጠቀም ነው። እነዚህን ዓላማዎች ለመፈፀም የሥጸምሰበ የክትትልና ግምገማ ተግባራት የሚያስፈልገው፡-

- ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ አመልካቾችን የያዙ የተለዩ የክትትልና ግምገማ ጥያቄዎች ለማዘጋጀት።
- የሥጽምሰብ አፈጻጸም ያለበትን ደረጃ መከታተልና መገምገም እና ምክንያታዊ ትስስሮችን/causal factors/ መመሥረት፤ እና
- የክትትልና ግምገማ ውጤቶችን ሪፖርት ለማድረግና ለሚመለከተው አካል ለማስራጨት እንዲሁም ለወደፊት ትግበራ ሊወሰዱ የሚገባቸውን እርምጃዎች ሃሳብ ለማቅረብ ነው።

በዚህ መሠረት የሥጽምሰብ ክትትልና ግምገማን በብሄራዊ ደረጃ የገ/ኢ/ል/ሚ/ር ከሴቶች፣ ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር እና ሌሎች የልማት አጋሮች ጋር በመተባበር እንዲያከናውን ይጠበቃል። በየትኛውም የአስተዳደር እርከን ያሉ የሁሉም መንግሥት መ/ቤቶች የሴቶች/የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬቶች እንዲሁም ባለሙያዎች ለሥርዓተ ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት የክትትልና ግምገማ ተግባር በየራሳቸው መ/ቤት መከናወኑን የማረጋገጥ ሚና እንዲጫወቱ ይጠበቃል።

እዚህ ላይ ሊጠቀስ የሚገባው ክትትልና ግምገማ በተወሰነ የበጀት ኡደት ውስጥ በተለያዩ ጊዜ አልፎ አልፎ ሊከናወን የሚችል ሲሆን፤ ይኸውም የሥጽምሰብ አፈፃፀምን በሁሉም ሴክተሮች በመገምገም እና በተለዋዋጭ ሁኔታ ሊተገበር መቻሉን በማየት ይሆናል። ክትትል በማድረግ በዚሁም ቀጣይነት ባለው ሁኔታ በጊዜው የማስተካከያ እርምጃ ለመውሰድ ለውሳኔ ሰጪዎች እና ፈፃሚዎች የአፈፃፀም ሪፖርት ሊቀርብ የሚችል ሲሆን፤ ይህም በግምገማ ጊዜና በግንባር በመገናኘት ሊሆን ይችላል። በከፍተኛ የማኔጅመንት ስብሰባዎች የሥጽምሰብ ክትትልና ግምገማ ውጤቶች እንደ አንድ ቋሚ አጀንዳ ሊወሰድ ይችላል።

በመጨረሻም በሁሉም ባለበጀት መ/ቤቶች አሳታፊ የሆኑ ዘዴዎችን በመጠቀም ግምገማና ክትትል ሊተገበር የሚችል ሲሆን፤ ውጤቱም ለሚመለከታቸው ባለድርሻ አካላት በጽሑፍ እና በኤሌክትሮኒክስ ዘዴ ሊሰራጭ ይችላል።

5.2 የግምገማና ክትትል መሣሪያዎች /Tools/

ከሥጽምሰብ አንፃር ክትትልና ግምገማ ለማካሄድ የሚጠቅሙ በርካታ መሣሪያዎች አሉ። እነዚህን መሣሪያዎች በበጀት ኡደት ውስጥ ለተለየ የክትትልና ግምገማ አገልግሎት ለመምረጥ ዋና መመዘኛ የሚሆኑት የመሣሪያዎቹ ይዘት፣ ተግባራዊነታቸው፣ ውጤታማነታቸውና ቅልጥፍናቸው እና በሥርዓተ-ጾታ ላይ ያማከለ ውሳኔ ለመስጠት መረጃ የመስጠት አቅማቸው ናቸው። በመሆኑም የመሣሪያዎቹ ምርጫ በየትኛው የበጀት ኡደት ደረጃ ምን ክትትልና ግምገማ እንደሚደረግ ጥንቃቄ የተሞላበት ትንተና ያስፈልገዋል።

የሚከተሉት መሣሪያዎች ለክትትልና ግምገማ ጥቅም ላይ የሚውሉ ሲሆን፤ መሣሪያዎቹና ቴክኒኮቹ በየጊዜው አዲስ የሚወጡና የሚቀየሩ በመሆኑ ዝርዝሩ የተሟላ አይደለም። እነዚህ መሣሪያዎች በብዛት ሥራ የሚውሉና ለማሳያነት የተቀመጡ ናቸው።

እነርሱም፡- ቃለመጠይቅ፣ ምልከታ (ተሳትፏዊ ምልከታ) /observation/፣ መጠይቆች፣ ነሲብ /Random/ ወይም ሆን ተብሎ የተመረጠ ጥናት፣ ትኩረት የሚደረግባቸው ቡድን (ባለድርሻ አካላት) ውይይት፣ ዋነኛ ማጣቀሻ የሁለተኛ የመረጃ ምንጮችና ሪፖርቶች፣ የኤክስፐርት ስብስብ እና አሳታፊ ቴክኒክ ሪፖርቶች (የካርታ ሥራ) ናቸው። ተጨማሪ የመሣሪያዎች እና የአመልካቾች ምሳሌዎች ጋር በዚህ ሰነድ የአባሪ ክፍል ተያይዟል።

5.3 የክትትልና ግምገማ መመዘኛ

የግምገማ መመዘኛ ሊወሰንና በግልጽ ሊቀመጥ የሚችለው በገ/ኢ/ል/ሚ/ር የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬት እና የበጀት ዝግጅትና አስተዳደር ዳይሬክቶሬት እንዲሁም በባለበጀት መ/ቤቶች የሥርዓተ-ጾታ ዳይሬክቶሬት እና የዕቅድና በጀት ዳይሬክቶሬቶች/መመሪያዎች ነው። መመዘኛው ማካተት ያለበት ግብዓቶችን፣ ውጤቶችን፣ የግብ ስኬትን፣ ፋይዳንና ቀጣይነት ያለው ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ አመልካቾችን ይሆናል። መመዘኛው በተጨማሪም በመ/ቤቱ ውስጥ ለሴክተሩና ለሴክተሩ ስትራቴጂካዊ ግብ በቀላሉ ሊወሰድና አግባብነት ያለው መሆን አለበት።

5.4 ክትትልና ግምገማ እና የክትትል ተዋናዮች

- የሕዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የሥጸምሰበ የአሰራር መመሪያ ትግበራን እንደ አንድ የበላይ ምልከታ እና የድጋፍ በጀት ምደባ ሚና ሊገመገመው ይችላል።
- የገ/ኢ/ል/ሚ/ር የስትራቴጂክ ዕቅድ ጽ/ቤት፣ የበጀት ዝግጅትና አስተዳደር ዳይሬክቶሬት እና የሥርዓተ-ጾታ ጉዳይ ዳይሬክቶሬት ለክትትልና ግምገማ ሂደት ግብዓትና የቴክኒክ ድጋፍ መስጠት አለባቸው።
- የሴቶች፣ ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር ከገ/ኢ/ል/ሚ/ር ጋር በመተባበር የሥጸምሰበን መመዘኛ በሀገር አቀፍ ደረጃ፣ በሴክተሮች መካከል ባለ ልማት እና በሥርዓተ-ጾታ ተኮር ፕሮግራሞች መገምገምና መከታተል አለበት።
- የሚኒስትሮች ምክር ቤትም ረቂቅ በጀቱን ከሥጸምሰበ መርህ መሠረት መሠራቱን እና ረቂቅ በጀቱ በዚሁ መሠረት መከለሱን መከታተልና መገምገም አለበት።
- ሎሎች ያገባኛል ባዮች፣ የሚመለከታቸው ባለድርሻ አካላት እና ሰፊው ሕዝብ በክትትልና ግምገማ ሊሳተፍ ይችላል።

፩. ማጠቃለያ

የሥርዓተ ጾታ ፍትሃዊነትና እኩልነት ጉዳዮችን ከግምት ውስጥ ማስገባት ቀጣይነት ያለውን የልማት ፖሊሲ ለማውጣት በእጅጉ ያግዛል። ይህም የሆነው የሥርዓተ ጾታ እኩልነት በራሱ ዋና የልማት ዓላማ በመሆኑ ነው። እንደዚሁም ከፍተኛ የጾታ እኩልነት ደግሞ ምርታማነትን እና ሌሎች የልማት ስኬቶችን የሚያሻሽል ነው። ይህንን እውነታ በመውሰድ የኢትዮጵያ መንግሥት በሀገሪቱ የልማት ፖሊሲዎች የሥርዓተ ጾታ ምላሽ ሰጪ እንዲሆኑ በማድረግ እና ዓለምአቀፍ የሥርዓተ-ጾታ መሣሪያዎች በመፈረም የሥርዓተ-ጾታን ፍትሃዊነትና እኩልነት ለማምጣት ቁርጠኛ ሆኗል።

በጀት ደግሞ የመንግስት ፖሊሲዎችን ለመተርጎም፣ ለፖለቲካ ቁርጠኝነት እና ግቦችን እውን ለማድረግ በጣም አስፈላጊ የኢኮኖሚ መሣሪያ ነው። የበጀት ሥርዓት ቀጣይነት እና የተመጣጠነ ዕድገትንም ለማስገኘት ወሳኝ ነው። በዚህ መሠረት የሀገሪቷን የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ግብ እውን ለማድረግ እንዲሁም የመንግሥትን በጀት በቅልጥፍና ለመመደብ በበጀት ዝግጅት ሂደት ውስጥ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪነትን ማስገባት አስፈላጊ ነው።

ከዚህ ጋር በተገናኘ በማክሮ ደረጃ ሥርዓተ-ጾታን በበጀት ዝግጅት ሂደት ውስጥ ለማካተት ጥረቶች አሉ። በበጀት ዝግጅት ሂደት ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጭነትን ለመተግበር ከዚህ የበለጠ የሁሉም ባለድርሻ አካላት ጥረቶች ያስፈልገዋል። በዚህ መሠረት የገ/ኢ/ል/ሚ/ር እና የሴቶች፣ ሕፃናትና ወጣቶች ጉዳይ ሚኒስቴር እና ሁሉም ሴክተሮች የሚኒስቴር መ/ቤቶችና ኤጀንሲዎች በተለይም ደግሞ የእነዚህ መ/ቤቶች የበጀት ክፍሎች በሀገሪቷ ውስጥ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ የፕሮግራም በጀት እንዲጎለብትና እንዲተገበር ወሳኝ ሚና ይጫወታሉ።

የሥጽምሰበ ተግባራዊ ለማድረግ አኳያ የቴክኒክ ክህሎት ያስፈልገዋል። ይህም የዚህ የአሠራር መመሪያ ዋና ርዕሰ ጉዳይ ነው። በክህሎት ላይ ያለው መረጃ እንደሚያሳየው የአቅም ክፍተት እንደ ዋና እንቅፋት መሆኑ እና የመ/ቤቶችም በሥጽምሰበ አቅም ማጎልበት ማስፈለጉን ነው። አቅም እንዲያድግ ለማድረግ አስፈላጊ የሆኑ የተወሰኑ ግብአቶች የሚከተሉት ናቸው።

ሀ. ፖሊሲዎች፣ ቅደም ተከተሎች ስትራቴጂዎች

በሴክተር የሚኒስቴር መ/ቤት ውስጥ የሚወጡ ሥርዓተ-ጾታ ተኮር ፖሊሲዎች በሁሉም ሰራተኞች በተለይም ደግሞ በዕቅድና በበጀት ባለሙያዎች መታወቅ አለባቸው። የሥርዓተ-ጾታ እኩልነትን የሚመለከቱ ሀገር አቀፍ ፖሊሲዎችንና ዓለም አቀፍ የመንግሥት ግዴታዎችን ማወቅ አለባቸው።

ለ. በጾታና በሥርዓተ-ጾታ የተከፋፈለ መረጃ እና ሥርዓተ-ጾታ ተኮር አመልካቾች

በጾታ እና ሥርዓተ-ጾታ የተከፋፈለ መረጃ እና ሥርዓተ-ጾታ ተኮር አመልካቾች መሰብሰብ የመ/ቤቱ የዕቅድ ክፍልና አካል መሆን አለበት፡፡

- የፋይናንስ አስተዳደር እና የክትትል ስልት በጾታና በሥርዓተ-ጾታ የተከፋፈለ መረጃ መጠቀም አለባቸው፡፡
- የሴክተር ዓላማዎች፣ ግቦች እና ተግባራት በሥርዓተ-ጾታ ግልጽ መሆን አለባቸው፡፡
- የአፈፃፀምና ውጤቶች ክትትል መከናወን ያለበት ሥርዓተ-ጾታ ተኮር አመልካቾችን በመጠቀም ነው፡፡

ሐ. የሰው ኃብት እና አቅም ግንባታ

በባለበጀት መ/ቤቶች ለቁልፍ ተዋናዮች አቅም ግንባታ ማለትም የሥርዓተ-ጾታ ከህሎትን ለማሳደግ የሚውል ሀብት ለብቻው መታየት አለበት፡፡ እነዚህም የሥርዓተ-ጾታ ፖሊሲ ትንተና፣ የሥርዓተ-ጾታ ዕቅድ፣ የሥርዓተ-ጾታ ክትትል እና በሥርዓተ-ጾታ የተከፋፈለ አሃዛዊ መረጃ /ውህብ/ መሰብሰብ ሲሆኑ፣ በፕሮግራም በጀት ሂደት ሥርዓተ-ጾታን ለማካተትና ለመከታተል ዕድሉን ከፍ ያደርጋል፡፡

- መሥሪያ ቤቱ የሥርዓተ-ጾታ አቅም ግንባታ ከውጭ መ/ቤቶች ድጋፍ እንደሚያስፈልገው ማወቅ፣
- በመካሄድ ላይ ባሉ ሥልጠናዎች ወዘተ የሠራተኞችን የሥርዓተ-ጾታ አቅም ለማሳደግ የፋይናንስ ሀብት/በጀት መመደብ፣ እና
- በባለበጀት መ/ቤቶች የሰው ሀብት ፖሊሲዎች የሥርዓተ-ጾታ ሚዛናዊነት ለማግኘት የተለዩ ግቦችን ማካተት ናቸው፡፡

መ. ጥልቅ እና ሁለንተናዊ የሥርዓተ-ጾታ ትንተና

ዓላማዎች፣ ግቦችና ተግባራት መሠረት ማድረግ ያለባቸው በሴክተሩ ቁልፍ የሥርዓተ ጾታ ጉዳዮችን በመተንተን የተገኙ ቁልፍ የስርዓተ-ጾታ ጉዳዮችን ሲሆን፣ እነዚህ ቁልፍ ጉዳዮች የሚይዙት፡-

- የሴቶች እና ወንንዶች ሀብት ተደራሽነትና እና መቆጣጠር፣
- የሴቶች በቤተሰብ እና በማህበረሰብ ደረጃ በውሳኔ ሰጪነት ያለው ተሳትፎ እንዲሁም ድርጅታዊ አቅም፣
- በዓላማዎች፣ ግቦችና ተግባራት ሃሳብ ላይ የሴቶችና ወንንዶች አስተያየት (ከአሳታፊ ዕቅድና ከባለድርሻ አካላት ትንተና የሚገኝ)

- በሕብረተሰቡ ውስጥ ከሥርዓተ-ጾታ ጋር ተያያዥ የሆኑ የሕግ፣ የማኅበራዊ ኢኮኖሚያዊ፣ ባሕላዊ ሁኔታዎች እና ሌሎች ጉዳዮች፤

ሠ. የሥርዓተ-ጾታ ሃሳቦችን በፕሮግራም በጀት ዝግጅት ሂደት ለማካተት እና ስለ ፖሊሲ እና ሥርዓተ-ጾታ ወሳኝ ጥያቄ ለመጠየቅ የቁልፍ ሠራተኞች ፍላጎትና ዝግጁነት

ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት በፕሮግራም በጀት ውስጥ እንደተለየና ተጨማሪ የሥራ ጫና መታየት የለበትም፡፡ ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት የሴክተር ኤክስፐርቶች፣ የዕቅድና በጀት ባለሙያዎች የሚጠበቅባቸው የየዕለት ሥራቸው ክፍልና አካል ነው፡፡ በሌላ በኩል ለሥርዓተ-ጾታ ምላሽ ሰጪ በጀት ለበጀት አስፈላጊ ነገር ሲሆን፣ ተጨማሪ የሆነው ሥርዓተ-ጾታ ተኮር የፕሮግራም በጀት ለመሥራት ተጨማሪ ክህሎቶችና ቴክኒኮች ማስፈለጉ ብቻ ነው፡፡

እዝል አንድ፡ ከሥርዓተ ጾታ ጋር የተያያዙ የቃላት መፍቻ

1. **ጾታ (sex)**፡- ሰዎች ይዘውት የሚወለዱ በወንድና በሴት መካከል ያለ ሥነ-ሕይወታዊ ልዩነትን የሚያሳይ ሲሆን እነዚህም ልዩነቶች አለም አቀፋዊ ናቸው፡፡ ለምሳሌ፣ ሴቶች ጡት፣ ወንዶች ደግሞ ጺም አላቸው፡፡ ሁሉም ሥነ-ሕይወታዊ ልዩነቶች በሴትነትና በወንድነት የሚገለጹ እውነታዎች ናቸው፡፡
2. **ሥርዓተ-ጾታ /Gender/**፡- በወንዶችና በሴቶች መካከል ያሉ ሚናዎችና ማህበራዊ ግንኙነቶችን የሚያመለክት ነው፡፡ በሌላ አገላለጽ በህብረተሰቡ ውስጥ ሴቶችና ወንዶች ምን መሥራት እንደሚገባቸው የሚያመለክት ሲሆን ይህም በወንዶችና በሴቶች መካከል ስላለው የተናጥል ግንኙነት ሳይሆን በማህበረሰብና በተቋም ደረጃ ባሉ ጉዳዮች የሚታይ ነው፡፡
3. **የስርዓተ-ጾታ ፍትሐዊነት /Gender Equity/**፡- ማለት በሃብት ምደባ፣ በሚፈጠሩ መልካም እድሎችና በመሳሰሉት ለወንዶችና ለሴቶች ሚዛናዊ የመሆን ሂደት ነው፡፡ ፍትሃዊነት እንደመሣሪያ ሥርዓተ-ጾታ እኩልነት ደግሞ እንደግብ ይታያል፡፡ በመሆኑም የሥርዓተ-ጾታ ፍትሃዊነት ለእኩልነት አስተዋጽኦ ያበረክታል፡፡
4. **የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት /Gender Equality/**፡- ሴቶችና ወንዶች ሰብዓዊ መብቶቻቸውን እውን በማድረግና ለኢኮኖሚያዊ፣ ለማህበራዊ ለፖለቲካዊና ባሕላዊ ዕድገት የራሳቸውን አስተዋጽኦ እንዲያበረክቱ ከእርሱም ተጠቃሚ እንዲሆኑ እኩል ዕድል እንዳላቸው የሚያመለክት ነው፡፡ ስለሆነም የሥርዓተ-ጾታ እኩልነት በሴቶችና በወንዶች መካከል ላሉ አንድነቶችና ልዩነቶች እንዲሁም ለሚጫወቱአቸው ሚናዎች እኩል ዋጋ መስጠት ነው፡፡ ይህም ወንዶችና ሴቶች በቤታቸው በማህበረሰባቸውና

በህብረተሰቡ ውስጥ በተሟላ ደረጃ የኑሮ አጋሮች በመሆናቸው ላይ የተመሠረተ ነው።

5. የሥርዓተ-ይዘት ግንዛቤ እውቀት /Gender Blind/- የሥርዓተ-ይዘት ፅንሰ ኃሳቦች ግንዛቤ አለመኖርና እነዚህም በሴቶችና በወንዶች በወንድ ልጆችና ልጃገረዶች በሕይወት ተሞክሮዎቻቸው ላይ ስለሚያመጡት ውጤትና ስለሚያስገኙት ፋይዳ ያለመረዳት ነው።
6. ሥርዓተ-ይዘት ተኮር /Gender Sensitive/- የሚያመለክተው የሴቶችና የወንዶች የተለያዩ ፍላጎቶችን ሚናዎችንና ኃላፊነቶችን በአግባቡ መገንዘብ ነው። እነዚህ ልዩነቶች በሴቶችና ወንዶች መካከል በሃብት ተደራሽነትና ቁጥጥር እንዲሁም በህብትና በልማት ተሳትፎ ተጠቃሚነት ደረጃ ያሉትን ልዩነቶች የተገነዘበ ነው።
7. በሥርዓተ-ይዘት ጉዳዮች ምላሽ ሰጪ/Gender Responsive/- በሥርዓተ-ይዘት ጽንሰ ሃሳብ፣ በልዩነቶችና መንስኤዎቻቸው ላይ ግንዛቤ መያዝና በሥርዓተ-ይዘት እኩል ያለመሆን ችግር /Gender inequality/ ምላሽ መስጠትና ችግሮቹን ማስወገድን ይመለከታል።
8. ሥርዓተ-ይዘትዊ ለውጥ /Gender Transformative/- በወንዶችና በሴቶች መካከል ልዩነት የሚፈጥሩ ጉዳዮችን መንስኤዎች መረዳትን ይጠይቃል። በወንዶችና በሴቶች መካከል ያለው የተዛባ የሥልጣን ግንኙነት ለመለወጥ እርምጃ በመውሰድ የተሻለ የሴቶች ደረጃና የሥርዓተ-ይዘት እኩልነት እንዲኖር ያደርጋል።
9. የሥርዓተ-ይዘት አዲት /Gender Audit/- ለተሰጠ ሥልጣን እንዲሁም ለሥርዓተ-ይዘት እኩልነትና ሴቶችን የማብቃት እሴቶችና ፖሊሲዎች ያለ ተጠያቂነት የሚዳሰስበት ሂደት ነው። በተጨማሪም ሰዎች በሥርዓተ-ይዘት ልማት ያላቸውን ቁርጠኝነት እንዲያሳዩ በተሰጣቸው ስልጣን፣ ለዕሴቶቻቸውና ለራዕዮቻቸው ኃላፊ ሆነው እንዲቆዩ አፈፃፀማቸውንም ማሻሻል ስለመቻሉ ማጤንም ነው።
10. የሥርዓተ-ይዘት ትንተና /Gender Analysis/ በወንዶችና በሴቶች መካከል ስላለው ሁኔታ፣ እጥረቶች፣ ፍላጎቶች ቅድሚያ ስለሚሰጣቸው ጉዳዮችና ዝንባሌዎች የጠለቀ ግንዛቤን ይሰጣል። ከሥርዓተ-ይዘት የሚገኘው መረጃ ልዩነቶችን እንዴት ተፈጠሩ ለልዩነቶቹ መፈጠር መንስኤዎች ምን ምን ናቸው? ለሚሉት ጥያቄዎች ምላሽ ስለሚሰጥ ጥሩ ፖሊሲዎችን ለመቅረጽ ይጠቅማል። የሥርዓተ-ይዘት ትንታኔ የመንግሥት ፖሊሲዎች፣ ፕሮግራሞችና ፕሮጀክቶች በወንዶችና በሴቶች በተለያዩ መንገዶች እንዴት ተጽእኖ እንደሚያሳድሩ የሚለይ አስፈላጊ የፖሊሲ ትንተና አካል

ነው። የሥርዓተ-ይዘት ትንተና በሚገባ የዳበረ ማህበራዊና የትንተና ክህሎቶችን በአግባቡ የሰለጠኑና ልምድ ያላቸው የማሕበራዊ ዘርፍ ተመራማሪዎች ወይም የሥርዓተ-ይዘት ባለሙያዎችን ይጠይቃል።

11. በይዘት የተለየ መረጃ /Sex-Disaggregated Data/- ይህ ለአንድ ለተለየ ጉዳይ ወይም በማንኛውም መስክ በሴቶችና በወንዶች በወንድ ልጆችና ልጃገረዶች መካከል ያለውን ልዩነት የሚያሳይ አሃዛዊ የስታቲስቲክስ መረጃ ነው።
12. በሥርዓተ-ይዘት የተተነተነ መረጃ (Gender-Analytical Data):- ወንዶችና ሴቶች እንዲሁም ወንዶች ልጆችና ልጃገረዶች ያለበትን ደረጃ ተንትኖ አሃዛዊ ባልሆነ መልኩ በግልፅ የሚያሳይ መረጃ ነው።
13. የሥርዓተ-ይዘት ልዩነት ወይም ክፍተት (Gender Disparity or Gap) በወንዶችና በሴቶች በወንዶች ልጆችና ልጃገረዶች መካከል ካለበት ሁኔታ ጋር በተገናኘ ወይም ከሀብት ተደራሽነታቸውና ተጠቃሚነታቸው ጋር በተያያዘ የሚታይ ጎልቶ የወጣ ልዩነት ወይም እኩል አለመሆን ነው። ለምሳሌ ሴቶችና ወንዶች ለጤና አገልግሎት ያላቸው ተደራሽነት፣ ከትምህርት የሚያቋርጡ ወንዶችና ሴቶች መጠን ወዘተ/
14. ሜይንስትሪም /Mainstream/- በሕብረተሰብ ውስጥ ያሉ ገዥ የሆኑ ሀሳቦች፣ እሴቶች፣ እምነቶችና አመለካከቶች አመልካች ግንኙነቶችና ልምዶች ናቸው። ሜይንስትሪም ማን ዋጋ እንዳለው፣ የሀብት አመዳደቡ እንዴት እንደሆነ፣ ማን ምን ሊሰራ እንደሚችል፣ ማን ምን እንዳገኘ የሚወስኑ ዋና ዋና ማህበራዊ ተቋማትን /ቤተሰቦች፣ ት/ቤቶች፣ መንግሥት፣ የሕዝብ ተቋማት/ ይይዛል። ሜይንስትሪም የህብረተሰቡን አጠቃላይ የሕይወት ገጽታ ላይ ተፅእኖ ያሳድራል።
15. የሥርዓተ-ይዘትን ጉዳይ ማካተት /Gender Maintreaming/- ህጎችን፣ ፖሊሲዎችንና ፕሮግራሞችን ጨምሮ የታቀዱ ተግባራት በሁሉም ዘርፍና ደረጃ ለሴቶችና ለወንዶች ያላቸውን አንደምታ የመዳሰስ ሂደት ነው። የሥርዓተ-ይዘት ማካተት በኢኮኖሚያዊ ማህበራዊና ፖለቲካዊ ገጽታዎች ውስጥ የሴቶችንና የወንዶችን ጉዳዮችና ልምዶች የፖሊሲዎችና የፕሮግራሞች ንድፍ፣ ትግበራ፣ ክትትልና ግምገማ ዝግጅት ወሳኝ አካል በማድረግ ሴቶችና ወንዶች እኩል ተጠቃሚ እንዲሆኑና የሥርዓተ-ይዘት እኩልነት መዛባት /Gender Inequality/ እንዳይታይ የሚያደረግ ስቴራቲጂ ነው። ዋና ግቡም የሥርዓተ-ይዘት እኩልነትን እውን ማድረግ ነው። ሥርዓተ-ይዘትን ማካተት በራሱ ግብ አይደለም። የምናስብበትን መንገድ፣ የእርስ በእርስ ግንኙነትና ሥራዎቻችንን ሳናቋርጥ የምንቃኝበት አካሄድ ነው።

16. አንገብጋቢ የሥርዓተ-ፆታ ፍላጎቶች /Practical Gender Needs/-
አንገብጋቢ የሥርዓተ-ፆታ ፍላጎቶች ከልማዳዊ የሥርዓተ-ፆታ የሥራ ክፍፍል በመነሳት በወንዶችና በሴቶች ተለይተው የወጡ ፍላጎቶች ናቸው። አንገብጋቢ የሥርዓተ-ፆታ ፍላጎቶች በአፋጣኝ ሊሟሉ ያስፈልጋሉ ለተባሉ መሠረታዊ ፍላጎቶች ምላሽ የሚሰጡ ናቸው። አብዛኛውም ጊዜ እንደ ውኃ አቅርቦት፣ የጤና እንክብካቤ፣ መጠለያ፣ ደህንነት፣ ስራ ወዘተ እጥረቶች ላይ ያተኮሩ ናቸው።
17. ስትራቴጂያዊ የሥርዓተ-ፆታ ፍላጎቶች /Strategic Gender Needs/- ለሥርዓተ-ፆታ እኩል አለመሆን መንስኤ ከሆኑ ጉዳዮች ጋር የተገናኙ የረጅም ጊዜ ፍላጎቶችና ጎልተው ያልወጡ ጉዳዮች ናቸው። ስትራቴጂያዊ ፍላጎቶች ለሴቶች ሲሟሉ በሴቶችና በወንዶች መካከል ባለው የሥልጣን ግንኙነት ለውጦችና መሻሻሎች ይታያሉ። /ለምሳሌ የሃብት ተደራሽነትና ቁጥጥር እንቅፋት የሆኑ ሕጎች መወገድ፣ የቤት ውስጥ ሥራዎች ክፍፍልና በቤት ውስጥ እኩል የውሳኔ ሰጭነት መብት መስፈን ሴቶች ለይተው ያወጡአቸው ስልታዊ የሥርዓተ-ፆታ ፍላጎቶች ለሴቶች እውቅና ከመስጠትና በሕብረተሰቡ ውስጥ ከወንዶች ጋር ካሏቸው ግንኙነት አኳያ ከሚደርስባቸው የበታችነት ተግዳሮቶች የሚመነጩ ናቸው። ለምሳሌ ለእኩል የቅጥር ዕድል ተደራሽነት፣ እኩል ክፍያ፣ እኩል ህጋዊ ባለመብትነት የሃብት እኩል ተደራሽነትና ቁጥጥር ወዘተ ናቸው።
18. ሴቶችን ማብቃት /Women Empowerment/- ሴቶች የሥልጣን ባለቤትነታቸውን ለማረጋገጥ በማህበራዊና የሥርዓተ-ፆታ ጫና ባስከተላቸው ችግሮች ላይ የላቀ ተሳትፎ እንዲኖራቸው የሚያስችል ሂደት ነው። የላቀ ውሳኔ፣ ስልጣንና ቁጥጥር የህብረተሰብ ለውጥ ለማምጣት ወዳለመ ተግባር የሚመሩበት ሂደት ነው። ሴቶችን የማብቃት ሂደት ከዘርፍ ላይ የተመሰረተ ሳይሆን የሴቶችን በርካታ ሚናዎችና ፍላጎቶች የሚያቅፍና በእነርሱም መካከል ስላለው ግንኙነት የሚቃኝ በውጤቱም ሴቶች በሕይወታቸው የላቀ የቁጥጥር አቅም እንዲፈጥሩላቸው ነው።

እዝል 2፡ የሥርዓተ-ይዘት በጀትን ለመተግበር የሚያግዙ የተለያዩ የማስፈጸሚያ ስልቶች

ስልት1፡- ሥርዓተ-ይዘትን ያገናዘበ የፖሊሲ ምልክታ/ ግምገማ	ይህ ስልት ፖሊሲዎችንና ፕሮግራሞችን ከሥርዓተ-ይዘት በጀት አንፃር ለመተንተን የተዘጋጀ ሲሆን ፖሊሲዎችን ለማስፈጸም የሚመደበው ሀብት የሥርዓተ-ይዘት እኩልነት አለመስፈን በሚያስተካክል መልኩ እንዲሆን መንገድ ለመቀየስ የሚያገለግል ነው፡፡
ስልት 2፡- በሥርዓተ-ይዘት የተተነተነ የተጠቃሚነት ዳሰሳ ጥናት	ፕሮግራሞች ሲተገበሩ ወይም አገልግሎቶች ተደራሽ በሚሆኑበት ጊዜ ተጠቃሚዎቹ በራሳቸው የለዩአቸው ፍላጎቶች ምን ያህል እነሱ በሚፈልጉት መልኩ ወይም ደረጃ እንደሆነ ለመገምገም የሚያገለግል ነው፡፡
ስልት 3፡- መንግሥት ከሚያወጣው ወጪ ተጠቃሚነትን በሥርዓተ-ይዘት በተከፋፈለ መልኩ መተንተን፤	አንድን አገልግሎት ለማቅረብ የሚያስፈልገውን ነጠላ ዋጋ በመገመት የሃብት ድልድሉ በወንዶችና በሴቶች እንዲሁም በወንድ ልጆችና ልጃገረዶች መካከል በምን መልኩ እንደሆነ ለመገምገም የሚጠቅም ሲሆን እነዚህ የህብረተሰብ ክፍሎች አገልግሎቶቹን ምን ያህል ተጠቃሚ እንደሆኑ ለመለካት የሚያገለግል ነው፡፡
ስልት 4፡- በጀት በጊዜ አጠቃቀም ላይ ያለውን ተፅዕኖ በሥርዓተ-ይዘት ሚና መተንተን	በበጀት ምደባ እንዲሁም በሚሰጡ አገልግሎቶች እያንዳንዱ የቤተሰብ አባል የተለያዩ ሥራዎችን ለመሥራት በሚወስድበት ወይም በሚያሳልፈው ጊዜ ላይ የሚኖረውን ተፅዕኖ የሚያሳይ ስልት ነው፡፡
ስልት5፡- ሥርዓተ-ይዘትን ያገናዘበ የማክሮ ኢኮኖሚ ፊስካል ማዕቀፍ	በዕቅድ፣ በበጀት ዝግጅት እና በማክሮ ኢኮኖሚ ፊስካል ማዕቀፍ ዝግጅት ወቅት የሥርዓተ-ይዘትን ጉዳይ ለማካተት የተዘጋጀ ስልት ነው፡፡ ይህም ለምሳሌ ወሳኝ ተለዋዋጮችን /Variables/ በሥርዓተ-ይዘት በተተነተነ መልኩ በማድረግ ብሔራዊ ኢኮኖሚ አካውንት የእያንዳንዱን ቤተሰብ አባል ሚና ያሳገናዘበ የኢኮኖሚ አሰራር ላይ ያለውን አስተሳሰብ ለማስቀረት ያገለግላል፡፡
ስልት፡- 6 ሥርዓተ-ይዘትን ያገናዘበ የበጀት ገለፃ /Budget Statement/	ይህ የሚያሳየው የመንግሥት አካላት ያወጡት ወጪ የሥርዓተ-ይዘት እኩልነት ከማስፈን አንፃር የነበረውን ሚና በሪፖርት የሚገልፁበት ነው፡፡
ስልት 7፡- በሥርዓተ-ይዘት የተለየ የታክስ ተፅዕኖ /Tax Incidence/ ትንተና	ታክስ በወንዶችና በሴቶች የሚያሳድረውን የተለያዩ ተፅዕኖ ለመዳሰስ እንዲሁም መንግሥት ገቢን የሚሰበስብበትን ደረጃ ከወጪ ፍላጎት አንፃር ለመገምገም የሚያገለግል ነው፡፡

እዝል 3፡ በተለያዩ ሴክተሮች የሚኖሩ ሥርዓተ-ዖታ ተኮር አመልካቾች ምሳሌዎች

የውጤት አመልካቾች	የረጅም ጊዜ ውጤት/ፋይዳ/ አመልካቾች
ግብርና	
ከሰብል ልማት ጥናት ተጠቃሚ የሆኑ ወንዶችና ሴቶች ብዛት በመቶኛ	የወንዶችና ሴቶች የግብርና ምርት ድርሻ
ከእንስሳት ምርምር ውጤት ተጠቃሚ የሆኑ ሴትና ወንድ አርብቶ/አርሶ አደሮች በመቶኛ	ሴቶችና ወንዶች ያሉአቸው እንስሳት ብዛት በቁጥር
መንግሥት ከሚያቀርበው የግብርና መሣሪያዎች ተጠቃሚ የሆኑ ሴትና ወንድ አርሶ አደሮች በመቶኛ	ወንዶችንና ሴቶች የሚጠቀሙበት የግብርና መሣሪያ ብዛት በቁጥር እንዲሁም የተሻሻለ የግብርና ምርት
ከመንግስት መስኖ አገልግሎት ተጠቃሚ የሆኑ ሴትና ወንድ አርሶ-አደሮች ብዛት በመቶኛ	<ul style="list-style-type: none"> ▪ በመስኖ ሥራ የተሰማሩ ሴትና ወንድ አርሶ አደሮች ብዛት በመቶኛ ▪ ከመስኖ ግብርና ውጤት የወንድና የሴት አርሶ አደሮች ድርሻ በመቶኛ
የግብርና ኤክስቴንሽን አገልግሎት የሚያገኙ ወንድና ሴት አርሶ አደሮች ብዛት በመቶኛ	ለወንድና ለሴት አርሶ አደር መካከል ያለው የግብዓት አጠቃቀም ልዩነት በዚህም የሚኖረው የግብርና ምርታማነት ልዩነት
በሰብል ልማት ምርምር /በመስኖ ሥራ/ በግብርና ኤክስቴንሽን አገልግሎቶች የረኩ ወንድና ሴት አርሶ አደሮች ብዛት በመቶኛ	ለወንድና ለሴት አርሶ አደሮች ፍትሃዊ በሆነ መልኩ ተደራሽ የሆኑ የሰብል ልማት ምርምር ውጤቶች /የመስኖ ሥራ/ የግብርና ኤክስቴንሽን አገልግሎቶች
ትምህርት	
በአንደኛ ደረጃ ትምህርት የወንዶችና የሴቶች ንጥር ተሳትፎ በመቶኛ	ከፕሮግራሙ ማብቂያ ሶስት ዓመታት በኋላ የሚኖረው ፍትሐዊ የትምህርት ተሳትፎ ገጽታ፣ ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ በሆኑ ክፍፍል ሲታይ
በተሻሻለ መልኩ የሥርዓተ-ጾታ ይዘት በሥርዓተ ትምህርት መካተቱ	በሴቶች ትምህርት ላይ ያለው የወላጆች እንዲሁም የህብረተሰብ አመለካከት መቀየሩ
በአንደኛ ደረጃ ትምህርት ማጠናቀቂያ በሴቶችና በወንዶች እንዲሁም በተለያዩ የማህበረሰቡ ክፍሎች የሚኖረው ፍትሐዊ የሆነ የተማረ የሰው ህይወት ድርሻ	ከዝቅተኛ የማህበረሰቡ ክፍል በጤናና ሥራ ዕድል ህይወታቸው የተሻሻለ ሴትና ወንዶች

የውጤት አመልካቾች	የረጅም ጊዜ ውጤት/ፋይዳ/ አመልካቾች
ፍትሐዊ የሆነ የሥራ ዕድል ለወንድና ለሴት መምህራን	ፍትሐዊ የሆነ ሴትና ወንድ መምህራን መጠን
ጤና	
መንግስት ከሚያቀርበው ስነ-ተዋልዶ ጤና አገልግሎት ተጠቃሚ የሆኑ ሴቶችና ወንዶች ብዛት በቁጥር	የእናቶች ሞት መጠን
በጤና ተቋም የወለዱ እናቶች ብዛት	የጨቅላ ህፃናት ሞት መጠን
የኤች አይ ቪ ኤድስ ቫይረስ ከእናት ወደ ልጅ እንዳይተላለፍ የሚያደርገውን መድኃኒት አገልግሎት ተጠቃሚ የሆኑ ነፍሱጡር እናቶች ብዛት በመቶኛ	ከቫይረሱ ነጻ ሆነው የተወለዱ ሕጻናት ብዛት ቫይረሱ ከእናት ወደ ልጅ እንዳይተላለፍ የሚያደርገውን መድኃኒት ተጠቃሚ የሆኑ እናቶች በመቶኛ በዚህም የቀነሰ የቫይረሱ ስርጭት
በሰለጠነ የጤና ባለሙያ በተሰጠ ድጋፍና አገልግሎት የእናቶች እርካታ	የተሻሻለ የእናቶች የጤና ሁኔታ
መሠረታዊ የወጣቶች የስነ-ተዋልዶ አገልግሎት አቅርቦት መጠን	ፍትሐዊ የሆነ መሠረታዊ የሆነ የሥነ-ተዋልዶ ጤና አገልግሎት ለወንዶችና ለሴቶች እና ወንድና ሴት ታጠቃሚዎች ብዛት በመቶኛ
የመፀዳጃ ቤት ያሏቸው እማወራዎችና አባወራዎች ብዛት በመቶኛ	በተሻሻለ መልኩ መፀዳጃዎችን የሚጠቀሙ እማወራዎችና አባወራዎች ብዛት በመቶኛ
<ul style="list-style-type: none"> በመንግስት ጤና ተቋማት ያለ ሴትና ወንድ ተጠቃሚዎች ብዛት በመቶኛ የክትባት መጠን በቁጥር 	<ul style="list-style-type: none"> በአገር አቀፍ ደረጃ በአምስት ዓመታት ውስጥ የቀነሰ የጨቅላ ህፃናት፣ ህፃናትና የእናቶች ሞት መጠን በመቶኛ
ንፁህ የመጠጥ የውሃና ሳንቴሽን አገልግሎት	
በንጹ ውሃ አገልግሎት በመርካት ክፍያ የሚካፈል የወንዶችና የሴቶች ብዛት በመቶኛ	ሴቶች ውሃን ለመቅዳት በቀን በአማካይ የሚወስድባቸው ጊዜ /የገጠርና የከተማ ብሎ መለየት ይቻላል/
በገጠርና በከተማ የንፁህና አገልግሎት እንዲሰጡ የተገነቡ ማዕከላት ብዛት በቁጥር	በከተማና በገጠር የንጹህ ውሃ አገልግሎት የሚሰጡ ማዕከላት የሚጠቀሙ ሴቶችና ወንዶች ብዛት በመቶኛ

የውጤት አመልካቾች	የረጅም ጊዜ ውጤት/ፋይዳ/ አመልካቾች
የንፁሕ ውኃ አቅርቦት መጠን እና በውሃ ወለድ በሽታዎች ተጋላጭነት መጠን	<ul style="list-style-type: none"> ወንድና ሴት ህፃናት ውሃን ለመቅዳት በቀን በአማካይ የሚወስድባቸው ጊዜ በ1.5 ኪሎ ሜትር ርቀት ውሃ የሚያገኙ የገጠር አባወራዎች/እማወራዎች ብዛት በውሃ አስተዳደር ኮሚቴዎች ውስጥ የሴቶች ተሳትፎ በመቶኛ
ፍትሕና ደህንነት	
በሥርዓተ-ጾታ ላይ ያለውን አድሎአዊነት ለማስቀረት የወጡ /የተሻሻሉ ህጎች ብዛት በቁጥር	ሥርዓተ-ጾታ ጋር በተያያዘ የተከሰቱ የተለያዩ ወንጀሎች ብዛት በመቶኛ
በማህበራዊ ፍትህ ዙሪያ የወጡ አዳዲስ ህጎች ብዛት በቁጥር	በስርዓተ-ጾታ ጋር የተያያዘ የተለዩ ወንጀሎች ክስተት እንዲሁም የሥርዓተ ጾታ ፍትሐዊነት ጉዳይ ያካተቱ ህጎች ብዛት በመቶኛ
የህግ ማሟከር አገልግሎት ያገኙ ወንዶችና ሴቶች ብዛት በቁጥር	ሥርዓተ-ጾታን መሠረት በማድረግ የተከሰቱ ወንጀሎች በመቶኛ እንዲሁም ሴቶችንና ወንዶችን ከጥቃት ለመከላከል የተደረገ ጥረት
ከስርዓተ-ጾታ ጋር በተያያዘ የተፈፀሙ ወንጀሎችን ለማጣራት የሚወስደው አማካይ ጊዜ	ከስርዓተ-ጾታ ጋር በተያያዘ ወንጀሎችን ለማየት የሚወስደው አማካይ ጊዜና ይህን ሂደት ለማየት የታየው ውጤታማ አሰራር
በሥርዓተ-ጾታ ዙሪያ ሥልጠና የወሰዱ የሕግ ባለሙያዎች፣ አቃቤ ሕጎችና የፖሊስ መኮንኖች ብዛት በቁጥር	ሥርዓተ ጾታን መሠረት ያደረገ ወንጀሎችን ለማስቀረት የሕግ ባለሙያዎች፣ አቃቤ ሕጎችና የፖሊስ መኮንኖች ያደረጉት ጥረት
በፍትሕ አሰራር መነሻ ጥናቶች ላይ የሥርዓተ ጾታ ጉዳይ መካተቱ	በጾታና በዕድሜ የተከፋፈለ/የተለዩ መረጃዎች